

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مطالعات اجتماعی

ششم دبستان

این کتاب شامل کتاب درسی و کاربرگ‌های فعالیت است.
به همراه این کتاب یک لوح فشرده فیلم‌های آموزشی
تولید شده است که در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد.

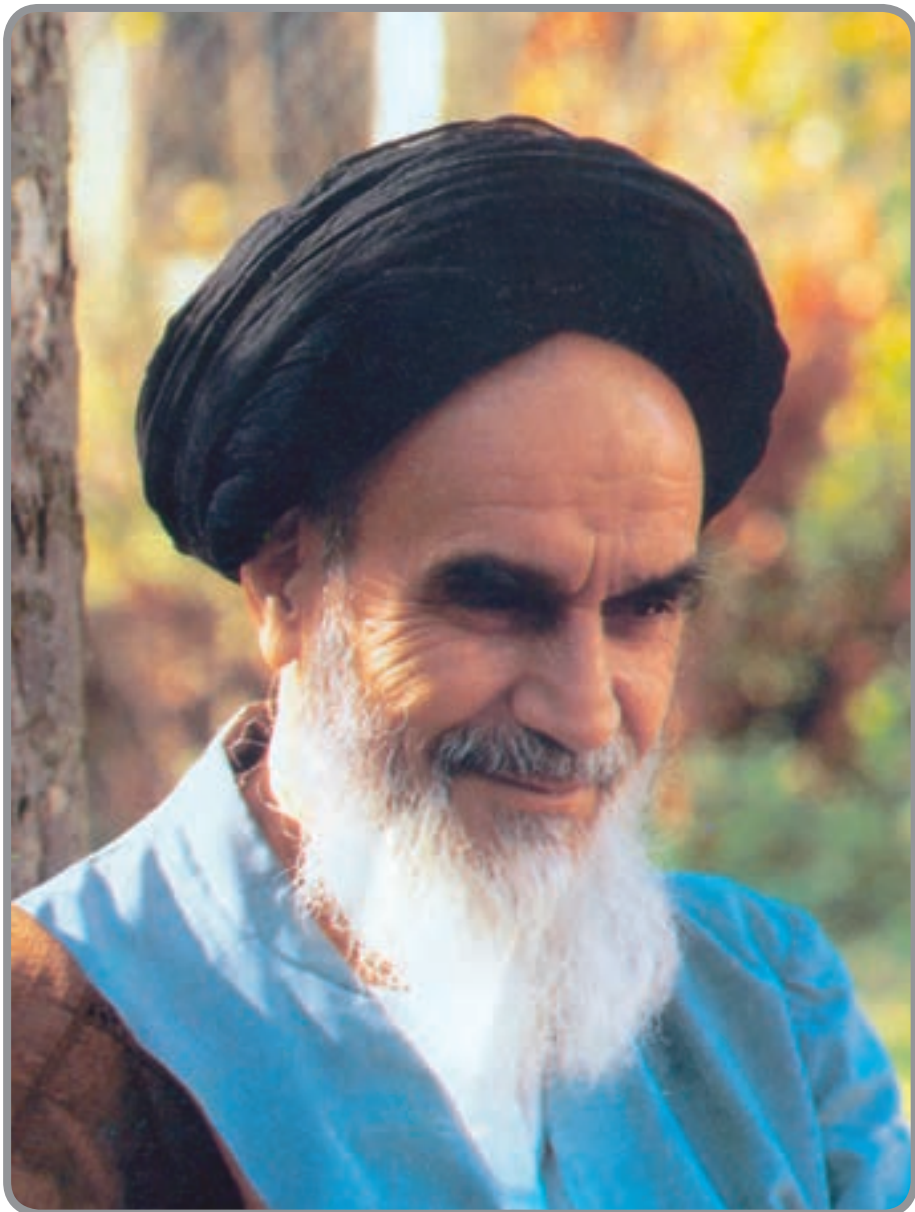
۱۳۹۶

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	مطالعات اجتماعی ششم دبستان - ۳۴/۵
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	محمدباقر آرام، نادر جهان‌آرا، محمدرضا سنگری، لیلا شایانی، ناهید فلاحیان، محمدشریف متولی‌الموتی، منصور ملک‌عباسی، محمود معافی، زهراسادات یاسینی و عصمت یوسفی (اعضای شورای برنامه‌ریزی) ناهید فلاحیان، مسعود جوادیان (مؤلفان) - محمد دانشگر (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره‌ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - مجید ذاکری یونسی (مدیر هنری) - مجید کاظمی، محمد عباسی (طراح گرافیک و صفحه‌آرا) - حسین آسیوند، محمدرضا دوست محمدی، مرتضی یزدانی و مهدی مقدادی (تصویرگران) - محمد نوروزی، حامد نیرومند، عرفان دادخواه، مهری رحیم‌زاده، بهنام مؤذن، رضا بختیاری، ساتیار امامی، جاش هم‌بندی، علی کنعانی و آذین حقیقی (عکاسان) - فاطمه باقری‌مهر، رعنا فرج‌زاده دروئی، سیفاالله بیک‌محمد دیوند، فاطمه پزشکی، ناهید ختام‌باشی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره‌ی ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
ناشر :	اداره‌ی کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
چاپخانه :	شرکت افست «سهامی عام» (WWW.Offset.ir)
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ ششم ۱۳۹۶
برای دریافت فایل pdf کتاب‌های درسی به پایگاه کتاب‌های درسی به نشانی www.chap.sch.ir و برای خرید کتاب‌های درسی به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.ir یا www.irtextbook.com مراجعه نمایید.	

کلیه‌ی حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

امام نظم خاصی داشتند که سر ساعت بیدار شوند. کارهایشان سر ساعت بود. یعنی خیلی دقیق بودند که سر ساعت معین غذا بخورند، سر ساعت معین بخوابند. اگر کاری داشتند یا با کسی قرار می گذاشتند، هیچ عدول نمی کردند. یک راز موفقیتشان این بود که در همه‌ی امور نظم داشتند، و از جوانی‌شان به نظافت و منظم بودن معروف بودند.

خداوند متعال را سپاس می‌گوییم که به لطف او توانستیم کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم ابتدایی را تألیف و به شما تقدیم کنیم.

مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی مهمّ یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (حال، گذشته و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و ...) بحث می‌کند. به همین دلیل این حوزه، مفاهیم رشته‌های متعدّد و مختلفی چون تاریخ، جغرافیا، مدنی، اقتصاد، علوم سیاسی، حقوق، مردم‌شناسی و نظایر آن را در بر می‌گیرد. در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی کشور ما به منظور سازماندهی تلفیقی محتوا، پنج حوزه‌ی موضوعی انتخاب شده است:

۱- فضا و مکان   ۲- زمان، تداوم و تغییر   ۳- فرهنگ و هویت

۴- نظام اجتماعی   ۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

هریک از این حوزه‌ها به تعدادی از این رشته‌های مذکور ناظر است و تعدادی از مفاهیم کلیدی مربوط را پوشش می‌دهد^۱. به علاوه، مطالعات اجتماعی یکی از دروس مهمّ حامل «آداب و مهارت‌های زندگی» به شمار می‌رود.

برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی با توجّه به رویکرد کلی برنامه‌ی درسی ملی مبنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی آن، سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. از این رو، هدف غایی مطالعات اجتماعی تربیت افرادی مؤمن، مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و علاقه‌مند به ایران و هویت اسلامی-ایرانی است.

به منظور کاربردی کردن دروس و پیوند آن با زندگی واقعی لازم است شما معلّم عزیز به اهداف اصلی این درس توجّه و تأکید کنید و دانستنی‌ها و اطلاعات کتاب را به عنوان بستری برای تحقّق اهداف اصلی و منبع کاوشگری دانش‌آموزان قلمداد کنید. این توجّه بدون شک بر الگوهای تدریس، انتظارات یادگیری و شیوه‌های ارزشیابی شما تأثیر خواهد گذاشت.

این کتاب درسی شامل ۱۲ فصل است که در هر فصل، دو یا چند حوزه‌ی موضوعی-که در بالا اشاره شد-و مفاهیم کلیدی مربوط به آنها، با یکدیگر تلفیق می‌شود. این کتاب، همچنین شامل کاربرگ‌های فعالیت است که در پایان کتاب ضمیمه شده است. این کاربرگ‌ها جزء کتاب درسی و دربرگیرنده‌ی بخشی از محتوا است که باید هنگام تدریس، فعالیت‌های آن توسط دانش‌آموزان انجام شود. اغلب این کاربرگ‌ها در کلاس تکمیل می‌شود. برای تدریس کتاب به این موارد توجّه کنید:

■ به همراه این کتاب، راهنمای معلّم تألیف شده است. به شما توصیه می‌کنیم این راهنما را به دقت مطالعه کنید.

۱- برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی ماهیت و ویژگی‌های این حوزه رجوع کنید به <http://social studies - dept. talif. sch. ir>

■ علاوه بر کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم، سایر اجزای بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم در حال تولید است که به تدریج در اختیار شما قرار خواهد گرفت. به عنوان مثال لوح فشرده‌ای حاوی فیلم‌های آموزشی مربوط به برخی از دروس تهیه شده که در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. شما معلم عزیز نیز می‌توانید این فیلم‌ها را در حین تدریس موضوع مربوط نمایش دهید.

■ به انجام دادن فعالیت‌های کتاب اهتمام بورزید: فعالیت‌های دروس و کاربرگ‌ها طوری طراحی شده‌اند تا فضای لازم برای پرورش مهارت‌ها و نگرش‌ها به وجود بیاید. در صورتی که این فعالیت‌ها به خوبی و درستی انجام شود، اهداف برنامه محقق می‌گردد. توجه کنید که انجام ندادن فعالیت‌ها و تبدیل متون درس‌ها به سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای برخلاف رویکرد برنامه است. اطلاعات دروس نیز به جهت انجام دادن فعالیت‌ها ارائه شده است؛ بنابراین از تأکید بر حفظ کردن آنها پرهیزید.

■ شیوه‌های مناسب ارزشیابی را به کار ببندید: توجه کنید که ارزشیابی مستمر به معنای آزمون‌های مکرر کتبی نیست؛ بلکه تمام فعالیت‌های دانش‌آموزان در کلاس و خارج از کلاس را شامل می‌شود. شایسته است تهیه‌ی سیاهه‌های ثبت مشاهدات، بررسی پوشه‌ی کار و کاربرگ‌ها و روش‌های گوناگون در دستور کار قرار گیرد. ارزشیابی باید به منظور اصلاح نواقص آموزش صورت بگیرد. در این زمینه از هرگونه فشار بر دانش‌آموزان که موجب سرخوردگی در این درس شود، پرهیز گردد.

در آزمون‌های کتبی از بخش‌هایی که با برچسب «مطالعه برای انجام فعالیت» مشخص شده‌اند، سؤال طراحی نشود. در همین راستا با توجه به تأکید بر فعالیت‌های کتاب درسی و کاربرگ‌ها، به کتاب‌های تست و تمرین متداول در بازار نیازی نیست.

■ اگرچه بخش اعظم کتاب و محتوای آن به موضوعات مشترک و ضروری برای همه‌ی دانش‌آموزان اختصاص دارد، کتاب تنها الگو و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که تدریس موضوعات را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید و با طراحی فعالیت‌های مناسب به نیازهای خاص مناطق پاسخ دهید.

■ مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید: با توجه به ماهیت دروس و لزوم آموزش مهارت‌های زندگی، بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها، اهداف برنامه‌ی درسی تحقق نمی‌یابد؛ لذا با استفاده از روش‌های مختلف مانند تشکیل جلسات منظم، نوشتن یادداشت برای خانواده و... از مشارکت خانواده‌ها در آموزش و حتی ارزشیابی استفاده کنید.

■ فعالیت‌های مربوط به نقشه و نمودار تنها در محدوده‌ی کتاب و کاربرگ‌ها انجام می‌گیرد. دانش‌آموزان را به ترسیم نقشه یا فعالیت‌های اضافی در این زمینه وادار نکنید.

امید است شما معلمان عزیز با به کارگیری روش‌های مناسب، فضایی پرنشاط و دلپذیر در کلاس‌های این درس فراهم کنید.

گروه مطالعات اجتماعی

فهرست

★ فصل دوم

- ۱۷ تصمیم‌گیری
۱۸ ۳- تصمیم‌گیری چیست؟
۲۰ ۴- چگونه تصمیم بگیریم؟

★ فصل اوّل

- ۹ دوستان ما
۱۰ ۱- دوستی
۱۴ ۲- آداب دوستی

★ فصل چهارم

- ۳۵ ایران و منابع انرژی
۳۶ ۷- طلای سیاه
۴۱ ۸- انرژی را بهتر مصرف کنیم

★ فصل سوم

- ۲۵ کشاورزی در ایران
۲۶ ۵- عوامل مؤثر در کشاورزی
۶- محصولات کشاورزی،
از تولید تا مصرف ۲۸

★ فصل ششم

- ۵۷ سفری به اصفهان
۵۸ ۱۱- اصفهان؛ نصف جهان
۱۲- چرا فرهنگ و هنر در دوره‌ی
صفویه شکوفا شد؟ ۶۴

★ فصل پنجم

- پیشرفت علوم و فنون در دوره‌ی
اسلامی ۴۵
۹- پیشرفت‌های علمی مسلمانان ۴۶
۱۰- چه عواملی موجب گسترش علوم
و فنون در دوره‌ی اسلامی شد؟ ۵۲

★ فصل هشتم

- ۷۷ پوشاک ما
۷۸ ۱۵- انواع لباس
۸۲ ۱۶- لباس از تولید تا مصرف

★ فصل هفتم

- ۶۷ اوقات فراغت
۶۸ ۱۳- برنامه‌ی روزانه‌ی متعادل
۷۱ ۱۴- برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت

★ فصل دهم

- ۹۷ ایران و همسایگان
۹۸ ۱۹- همسایگان ما
۱۰۳ ۲۰- مطالعه‌ی موردی

★ فصل نهم

- ۸۷ دریا‌های ایران
۸۸ ۱۷- ویژگی‌های دریا‌های ایران
۹۲ ۱۸- دریا، نعمت خداوندی

★ فصل دوازدهم

- ۱۱۵ آزادی خرمشهر
۱۱۶ ۲۳- خرمشهر در چنگال دشمن
۱۲۱ ۲۴- خرمشهر در دامن میهن

★ فصل یازدهم

- ۱۰۷ ایستادگی در برابر بیگانگان
۱۰۸ ۲۱- استعمار چیست؟
۱۱۲ ۲۲- مبارزه‌ی مردم ایران با استعمار

خرید اینترنتی کتاب درسی

والدین گرامی و دانش آموز عزیز

در راستای توسعه دولت الکترونیک و با هدف اطلاع رسانی و سهولت دسترسی دانش آموزان به کتاب های درسی، در سال تحصیلی جدید در سراسر کشور، فروش و توزیع کتاب های درسی به صورت اینترنتی و از طریق سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.ir یا www.irtextbook.com انجام می شود.

نحوه خرید کتاب درسی :

۱- دانش آموزانی که به اینترنت دسترسی ندارند (سفارش گروهی) :

- مراجعه به مدرسه محل تحصیل
- پرداخت وجه کتاب به مدرسه محل تحصیل
- اعلام شماره تلفن همراه (فعال) اولیای دانش آموز برای دریافت پیام کوتاه از سامانه
- ثبت سفارش گروهی دانش آموزان در سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی توسط مدرسه

۲- دانش آموزانی که به اینترنت دسترسی دارند (سفارش انفرادی) :

- ورود به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی
- کلیک روی دکمه «ورود به بخش سفارش دانش آموز»
- ثبت کد ملی دانش آموز به عنوان شناسه کاربری و شش رقم سمت راست سریال شناسنامه وی به عنوان رمز ورود
- ثبت و پرداخت اینترنتی سفارش براساس راهنمای سامانه

نکته :

- برای پرداخت اینترنتی نیاز به کارت بانکی، رمز دوم، کد اعتبارسنجی دوم روی کارت (CVV2) و تاریخ انقضای کارت بانکی می باشد.

- پیشنهاد می شود قبل از فرا رسیدن زمان خرید، یک بار بصورت آزمایشی با شناسه کاربری و رمز عبور خود وارد سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی شوید و با محیط سامانه آشنا شوید. در صورتی که موفق به ورود به سامانه نشدید، تصویر شناسنامه جدید دانش آموز را به مدرسه محل تحصیل وی تحویل دهید، تا مدرسه، اطلاعات شناسنامه دانش آموز (سریال شناسنامه) را در سامانه ثبت نام دانش آموزان (سناد)، اصلاح نماید.

ارائه نظرات، پیشنهادات و انتقادات ارزشمند شما در هر بخش از فعالیت های سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی info@irtextbook.com و خبرنگار ۰۹۲۶۶۸۸۳، ما را در شناسایی نقاط قوت و ضعف خدمات و محصولات یاری خواهد رساند.

دوستان ما

فصل اول

حوزه‌های موضوعی
نظام اجتماعی
فرهنگ و هویت

همه‌ی ما دوستانی داریم.

آیا تاکنون به موضوع دوستی فکر کرده‌اید؟ صمیمی‌ترین
دوستان شما چه کسانی هستند؟
در یک هفته‌ی گذشته درباره‌ی چه چیزهایی با دوستانتان گفت‌وگو
کرده‌اید؟ در چه موضوعاتی همفکری و یا در چه کارهایی به هم کمک
کرده‌اید؟ آیا تاکنون از خود پرسیده‌اید که چرا ما دوستانی برای
خود انتخاب می‌کنیم؟
دوست خوب چه ویژگی‌هایی دارد و چگونه می‌توانیم دوستان خوب
را حفظ کنیم؟

موضوع این فصل کتاب، دوستی است. امید است شما
با آموختن مطالب این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن
بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

دوستی

دوستی یک نیاز است

انسان موجودی اجتماعی است و نمی‌تواند تنها زندگی کند. تنهایی برای انسان‌ها احساس ناخوشایندی است. دوستی یکی از مهم‌ترین نیازهای ما به شمار می‌رود. همه‌ی ما نیاز داریم که دوستانی داشته باشیم تا هم به آنها محبت کنیم و هم مورد توجه و مهربانی قرار بگیریم. خداوند در سرشت ما انسان‌ها میل به محبت کردن و محبت دیدن و نیاز به برقراری ارتباط با دیگران را قرار داده است.

فعالیت ۱

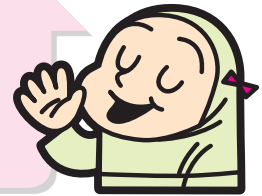
نام یک یا چند نفر از بهترین دوستانی را که تا به حال داشته‌اید، روی یک ورق کاغذ بنویسید؛ بعد در مقابل نام هر کدام بنویسید که چرا دوستی با این افراد برای شما مهم بوده است یا چرا می‌خواستید با آنها دوست باشید؟ نتیجه را در کلاس بخوانید.

اهمیت دوستی

از فعالیت ۱ چه نتیجه‌ای گرفتید؟
داشتن دوستان خوب مزایا و فواید زیادی دارد :

انسان از صحبت کردن و همنشینی با دوستان خوب لذت می‌برد. هر یک از ما گاهی با موضوعاتی برخورد می‌کنیم که می‌خواهیم درباره‌ی آنها با دیگران صحبت و همفکری کنیم.

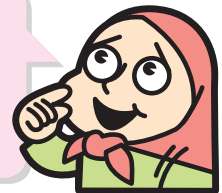
همه‌ی ما دوست داریم گاهی شادی‌ها یا ناراحتی‌های خود را با دوستانمان در میان بگذاریم. صحبت کردن با دوست عاقل و صبور باعث می‌شود احساس سبکی و آرامش کنیم.

یکی دیگر از فواید مهم دوستی این است که انسان از طریق همنشینی و گفت‌وگو با دیگران چیزهای جدیدی یاد می‌گیرد و به آگاهی‌های خود می‌افزاید.

همه‌ی ما در زندگی به کمک دیگران نیاز داریم. دوستان به ما در مشکلات یاری می‌کنند.

چرا انتخاب دوست یک موضوع مهم است؟

یکی از موضوعات مهم در روابط دوستی، انتخاب دوست است. رفتار و اخلاق دوستان در ما تأثیر می‌گذارد و ما نیز تأثیراتی بر دوستان خود داریم.

فعالیت ۲

در باره‌ی یک یا دو نفر از صمیمی‌ترین دوستانتان خوب فکر کنید. در چند جمله بنویسید که دوستی با آنها چه تأثیرات مثبت یا منفی روی شما گذاشته است (برای مثال روی لباس پوشیدن، علاقه‌مندی‌ها، هدف‌ها، وضعیت تحصیلی و ...). لازم نیست نام دوستان را بگویید.

اگرچه دوست خوب مایه‌ی آرامش انسان است، با هر کسی نمی‌توان دوستی کرد و همه‌ی افراد برای دوستی و رفاقت شایستگی ندارند. گاه ممکن است یک دوست، مسیر آینده و زندگی دوستش را به سوی موفقیت و سعادت تغییر دهد و گاه ممکن است در شرایطی، یک دوست موجب ناراحتی و سرشکستگی دوست خود شود؛ به همین دلیل باید در انتخاب دوست بسیار دقت کنیم.

ویژگی‌های دوست خوب

گفت‌وگو با پدر و مادر

دوست خوب
کیست؟ چگونه دوستان
خود را انتخاب کنیم؟

فرزندان عزیز

برای انتخاب دوست و شناخت دوست خوب، باید ملاک‌هایی داشته باشیم :
امیر مؤمنان حضرت علی بن ابی طالب (ع) در نامه‌ی خود به فرزندشان امام حسن (ع) فرمودند :
با نیکان همدلی و رفاقت کن تا از آنان باشی و از بدان جدا شو تا از آنان نباشی.
به سخنان ایشان بیشتر دقت کنیم و بیندیشیم.

نتیجه می‌گیریم

دوست خوب، خیرخواه شماست و شما را از کارهای بد و نامناسب باز می‌دارد.

دوست خوب با شما صادق و یکرنگ است.

دوست خوب خوش اخلاق و با ادب است.

سخنان امام علی (ع) درباره‌ی دوست

■ کسی را برای دوستی انتخاب کن که تو را از بدی‌ها و کارهای نامناسب باز دارد؛ زیرا چنین دوستانی به تو یاری می‌رسانند و سبب پیشرفت تو می‌شوند.

■ دوست کسی است که در پشت سر هم صادق باشد؛ یعنی حقوق دوست خود را صادقانه رعایت کند و با او یکرو باشد.

■ هر کس ادب ندارد، عقل هم ندارد.

همان طور که پیشوایان بزرگ دینی به ما توصیه می کنند که با افراد عاقل، با ایمان و نیکوکار دوستی کنیم، آنها از ما می خواهند که از دوستی با افراد دروغگو، بخیل و سخن چین خودداری کنیم.

پیامبر عزیز ما حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) می فرماید :
بدترین افراد کسانی هستند که میان مردم سخن چینی می کنند و بین دوستان جدایی می اندازند.

فعالیت ۳

به طور گروهی، خصوصیات دوست خوب را فهرست کنید و روی یک مقوا بنویسید و به دیوار کلاس بزنید.

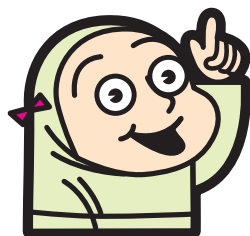
فعالیت ۴

معنی این ابیات چیست؟ گفت و گو کنید و معنی آنها را توضیح دهید.
تو اول بگو با کیان زیستی   من آن گه بگویم که تو کیستی

همنشین تو از تو به باید   تا تو را عقل و دین بیفزاید
(سعدی)

آداب دوستی

آیا تا به حال این عبارت را شنیده‌اید که می‌گویند: پیدا کردن دوست آسان است اما نگهداری آن مشکل!
منظور از این ضرب‌المثل چیست؟

چگونه با دوستانمان رفتار کنیم؟

حفظ و نگهداری دوستی یک موضوع مهم است. حفظ دوستی یعنی اینکه ما با دوستانمان چه رفتارهایی داشته باشیم تا دوستی ادامه پیدا کند؟ چه کنیم تا دوستی‌ها به هم نخورد و محکم‌تر شود؟

فعالیت ۱

به‌طور گروهی رفتارهایی را که موجب ناراحتی دوستان از یکدیگر و برهم خوردن دوستی‌ها می‌شود، فهرست کنید و در کلاس بخوانید.

شما با این فعالیت توانستید برخی از کارهایی را که به رابطه‌ی دوستی آسیب می‌رساند، پیدا کنید.

به این توصیه‌ها توجه کنید :

- ★ به دوست وفادار باشیم و در غیاب دوستان هم از او دفاع کنیم.
- ★ کاری نکنیم که دوستان ما به خاطر خواسته‌های ما به دردسر و زحمت بیفتند.
- ★ اگر خطایی از دوستان دیدیم، عیب‌جویی نکنیم؛ بلکه با رفتار محبت‌آمیز و در خلوت به او تذکر دهیم.
- ★ اگر دوستان کار اشتباهی انجام داده است و عذر می‌خواهد، او را ببخشیم.
- ★ با یکدیگر با احترام برخورد کنیم و بیش از حد شوخی نکنیم.
- ★ در مسائل و مشکلات با هم احساس همدردی و خیرخواهی داشته باشیم و به هم کمک کنیم.

حد و مرز دوستی

هر چیزی حد و مرزی دارد. دوستی‌ها هم حد و مرز مشخصی دارند که اگر از حد خود خارج شوند، مشکلاتی به وجود می‌آورند. گاهی ممکن است بعضی از دوستان خیلی به هم وابسته بشوند؛ به طوری که اگر حتی یک روز همدیگر را نبینند، ناراحت شوند. این نوع وابستگی زیاد از حد به دوست، آرامش روانی افراد را برهم می‌زند. پس باید از دوستی‌های افراطی پرهیز کرد. درباره‌ی موقعیت ۲ در کاربرگه‌ی ۱، گفت‌وگو کنید.

نه گفتن

گاهی در روابط با دوستان یا حتی بزرگ‌ترها، موقعیت‌هایی پیش می‌آید که افراد از ما درخواست‌های نابجایی دارند. در این موارد ما با اینکه میل نداریم خواسته‌ی آنها را بپذیریم برای ما خیلی سخت است که به آنها «نه» بگوییم. ممکن است احساس کنیم که با نه گفتن، آنها از دست ما ناراحت می‌شوند یا از اینکه نظر واقعی‌مان را بگوییم خجالت بکشیم. گاهی هم تصور می‌کنیم که اگر به آنها «نه» بگوییم، ما را مسخره می‌کنند یا فکر می‌کنند ما بچه هستیم.

به این مثال توجه کنید :

رضا و مجید در خانه‌ی احسان رفته‌اند و از او می‌خواهند که همراهشان به پارک برود تا با هم بازی کنند. احسان می‌گوید : مادرم برای خرید از خانه بیرون رفته و از من خواسته است تا مواظب برادر کوچکم باشم. دوستان احسان باز هم اصرار می‌کنند و حتی به او می‌گویند : خوب برادرت را هم به پارک بیاور. اما احسان قاطعانه و محترمانه می‌گوید : نه بچه‌ها، دلم می‌خواهد با شما بازی کنم ولی امروز نمی‌توانم بیایم. چون باید به حرف مادرم گوش کنم؛ ان شاء الله یک روز دیگر.

- وقتی کسی از شما چیزی یا کاری را می‌خواهد که به نظر شما نادرست است، باید قاطعانه و محکم «نه» بگویید.
- از «نه» گفتن خجالت نکشید؛ اما سعی کنید محترمانه «نه» بگویید.
- اگر لازم دانستید دلیل «نه» گفتن خودتان را هم بگویید.

آیا شما تاکنون در موقعیت‌هایی مانند احسان قرار گرفته‌اید؟ تعریف کنید.

اگر انسان برخلاف عقیده‌ی خودش، همه‌ی خواسته‌های دیگران را قبول کند و بخواهد آنها را راضی نگه دارد، ممکن است حتی برای خود و خانواده‌اش دردسر درست کند.

فعالیت ۲

کاربرگی شماره‌ی (۱) و (۲) را انجام دهید.

فعالیت ۳

معنی این شعر چیست؟ مربوط به کدام یک از توصیه‌های مربوط به دوستی در صفحه‌ی قبل است؟

در پریشان حالی و در ماندگی

دوست آن باشد که گیرد دست دوست

(سعدی)

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید چه سؤال‌های دیگری در مورد دوستی و دوست دارید؟

تصمیم‌گیری

۲

فصل دوم

حوزه‌های موضوعی
نظام اجتماعی
فرهنگ و هویت

آیا تاکنون دقت کرده‌اید که ما هر روز تصمیم‌های زیادی می‌گیریم؟ مثلاً صبح وقتی می‌خواهیم به مدرسه برویم، ممکن است تصمیم بگیریم به جای پیاده رفتن از اتوبوس استفاده کنیم یا وقتی از مدرسه به خانه برمی‌گردیم، تصمیم بگیریم اول تکالیف درسی مان را انجام دهیم و بعد بازی کنیم. در عصر یک روز تعطیل تصمیم می‌گیریم که به اتفاق خانواده سری به فامیل بزنیم یا در خانه تلویزیون تماشا کنیم. بعضی از تصمیمات ساده و کم اهمیت هستند، اما برخی از تصمیمات خیلی مهم هستند. آیا می‌توانید چند نمونه از تصمیمات مهم زندگی را نام ببرید؟

چرا تصمیم‌گیری کار مهمی است؟ چگونه باید تصمیم بگیریم و از کجا بفهمیم تصمیمی که گرفته‌ایم، درست است؟

موضوع این فصل کتاب، تصمیم‌گیری است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

تصمیم‌گیری چیست؟

وقتی ما تصمیم می‌گیریم، از بین دو یا چند چیز، مواردی را انتخاب می‌کنیم و مواردی را کنار می‌گذاریم. برای مثال وقتی به کتابفروشی یا فروشگاه‌ای که بازی‌های فکری سرگرم‌کننده دارد، می‌روید و یکی از آنها را می‌خرید، چیزی را انتخاب کرده‌اید یا بهتر بگوییم تصمیم‌گیری کرده‌اید.

اما همان‌طور که قبلاً گفته شد، همه‌ی تصمیمات ساده نیستند و گاهی موقعیت‌هایی پیش می‌آید که در آن راه‌های مختلف و متعددی وجود دارد و انتخاب یکی از آنها مشکل است.

به موقعیت‌های ۱، ۲ و ۳ توجه کنید و بگویید در هر یک از این موقعیت‌ها چه راه‌حلی وجود دارد؟ به چند روش می‌توان انتخاب یا تصمیم‌گیری کرد؟ گفت و گو کنید.

● موقعیت ۱

فرض کنید فردا امتحان دارید و مادرتان هم می‌خواهد خواهر کوچک‌تان را پیش پزشک ببرد و از شما می‌خواهد همراهش بروید و به او کمک کنید.

○ موقعیت ۳

فرض کنید پولی برای خریدن وسیله‌ای که خیلی دوستش دارید، پس‌انداز کرده‌اید. اقا برادر شما یک بازی سرگرم‌کننده و فکری جالب پیدا کرده است و از شما می‌خواهد برای خریدن آن با او شریک بشوید و شما باید نصف پول پس‌اندازتان را بدهید.

○ موقعیت ۲

معلم یک کار تحقیقی به شما داده است که فردا باید تحویل بدهید و شما به یک کتاب نیاز دارید و می‌دانید آن کتاب را یکی از همکلاسی‌های شما دارد که با شما قهر است.

چرا تصمیم‌گیری کار مهمی است؟

همه‌ی تصمیماتی که ما می‌گیریم، نتایج و آثاری دارند. ممکن است این آثار خوب یا بد باشند. البته بعضی از تصمیمات تأثیر زیادی بر زندگی ما دارند. تصمیمات مهم در اخلاق و رفتار، سلامتی، وضع تحصیل و آینده‌ی ما اثر می‌گذارند. اکنون برای اینکه بهتر به آثار خوب و بد (مثبت و منفی) تصمیم‌گیری‌هایی ببریم، فعالیت‌های ۱ و ۲ را انجام دهید.

فعالیت ۱

همفکری کنید و بگویید به نظر شما هر کدام از این تصمیم‌ها مثبت است یا منفی؟ چرا؟
هر تصمیم چه نتیجه‌ای دارد و بر چه چیزهایی اثر می‌گذارد؟
— حسن تصمیم گرفته است با دوستانش خوش اخلاق باشد و پشت سر کسی بدگویی نکند.
— فرهاد تصمیم می‌گیرد فردا با دوستانش ترقه‌بازی کند.
— زهره تصمیم می‌گیرد هر روز یک ساعت، درسی را که در آن ضعیف است، بخواند.
— امید تصمیم گرفته است که دیگر خوراکی‌های زیان‌آور مانند نوشابه نخورد.
— الهام فردا امتحان دارد اما تصمیم می‌گیرد همه‌ی برنامه‌های مورد علاقه‌اش را در تلویزیون تماشا کند.
— بهروز تصمیم گرفته است که در خانه منظم باشد، وسایلش را در جای خود بگذارد و به مادرش در مرتب کردن اتاق کمک کند.

فعالیت ۲

خاطره‌ای کوتاه درباره‌ی یکی از تصمیم‌های خودتان و آثار خوب یا بد آن تعریف کنید یا بنویسید.

چگونه تصمیم بگیریم؟

انتخاب بهترین راه

بررسی راه‌حل‌ها و پیش‌بینی
نتایج هر انتخاب

خوب فکر کردن و
پرس و جو

در درس گذشته، یاد گرفتید که ما هنگام تصمیم‌گیری با انتخاب‌های مختلفی روبه‌رو می‌شویم. برای اینکه خوب تصمیم‌گیری کنیم، باید نتایج هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم. نتیجه یعنی چیزی که بعد از هر تصمیم‌گیری اتفاق می‌افتد. با انجام دادن فعالیت‌های درس قبل، شما فهمیدید که همه‌ی تصمیم‌ها یک نتیجه ندارند و از روی نتایج هر تصمیم می‌فهمیم که آیا تصمیم خوبی بوده است یا نه؟

تصمیم‌گیری چه مراحل دارد؟

خوب فکر کنیم

هنگام تصمیم‌گیری اولین کاری که باید انجام دهیم این است که درباره‌ی موضوع خوب فکر و اطلاعاتی درباره‌ی آن جمع‌آوری کنیم.

گاهی اوقات تصمیماتی که ناگهانی و با عجله گرفته می‌شود زبان‌هایی به بار می‌آورد؛ زیرا درباره‌ی آن تصمیم، خوب فکر نشده است. موقعیت (۱) را بخوانید.

نظر شما درباره‌ی تصمیم داوود چیست؟ آیا تصمیم‌گیری با عصبانیت، کار درستی است؟ قبل از این تصمیم، داوود باید به چه انتخاب‌ها یا راه‌حل‌هایی فکر می‌کرد؟

موقعیت ۱

داوود از یکی از دوستانش می‌شنود که سعید پشت سر او حرف‌هایی زده است. داوود هم تصمیم می‌گیرد که دیگر با سعید حرف نزند و جواب سلام او را ندهد. او همان روز اسم سعید را از تیم مسابقه‌شان خط می‌زند...

نتیجه‌ی هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم

بعد از اینکه فهمیدیم راه‌حل‌های متفاوتی وجود دارد، باید نتیجه‌ی هر انتخاب را پیش‌بینی کنیم.
به نظر شما چه نتایج یا آثاری برای هر انتخاب داوود وجود دارد؟

○ موقعیت ۲

داوود از یکی از دوستانش می‌شنود که سعید پشت سر او حرف‌هایی زده است. به فکر فرو می‌رود. راه‌حل‌های مختلفی به ذهنش می‌رسد.....

اگر با دوستانش جمع شوند و با سعید دعوا کنند.....؟... اگر جواب سلام او را ندهد و دیگر با او صحبت نکنند.....؟... اگر برود و به آرامی از او بپرسد که علت این خبر چه بوده و آیا این موضوع درست است؟.....

بهبترین راه را انتخاب کنیم

در آخرین مرحله، به‌ترین راه را انتخاب می‌کنیم. یعنی آن انتخاب‌هایی را که نتایج بدی دارند کنار می‌گذاریم و آن انتخابی را که نتیجه‌ی مثبت دارد، برمی‌گزینیم.
البته هنگام به‌ترین انتخاب باید این سؤال‌ها را از خودتان بپرسید و اگر پاسخ یکی از آنها هم «بله» بود، نباید آن کار را انجام بدهید.

○ آیا این تصمیم

- ★ برخلاف دستورهای دینی است؟
- ★ برخلاف مقررات و قوانین خانه، مدرسه و اجتماع است؟
- ★ باعث نگرانی و نارضایتی خانواده‌ام می‌شود؟
- ★ به سلامت من یا دیگران لطمه می‌زند؟
- ★ برای دیگران یا خودم مشکل و دردسر به وجود می‌آورد؟

فعالیت ۱

تصمیم‌گیری کنید.
کاربرگ‌های شماره‌ی ۳ و ۴ را در کلاس انجام دهید.

موقع تصمیم‌گیری به چه نکاتی توجه کنیم؟

مشورت کنیم

یکی از نکات مهم در تصمیم‌گیری‌ها این است که از فکر و تجربه‌ی دیگران استفاده کنیم. به این کار «مشورت» می‌گویند. در سال گذشته، شما مطالبی درباره‌ی اهمیت مشورت آموختید و با دستور قرآن کریم در این موضوع آشنا شدید. آیا می‌توانید بگویید خداوند در قرآن کریم درباره‌ی مشورت چه فرموده است؟

با چه کسانی مشورت کنیم؟

هرچند ما درباره‌ی برخی از موضوعات با دوستانمان همفکری می‌کنیم، در مورد مسائل زندگی و تصمیم‌گیری‌های مهم خودمان باید با بزرگ‌ترها مانند پدر و مادر، معلم و مشاور مدرسه مشورت کنیم؛ چرا؟

فعالیت ۲

نام چند نفر از افرادی را که صلاحیت و تجربه دارند و شما می‌توانید در مسائل و مشکلات زندگی یا تصمیم‌گیری‌های مهم با آنها مشورت کنید، جست‌وجو کنید و روی یک برگ کاغذ بنویسید. نام این افراد را به معلم نشان بدهید.

تحت تأثیر فشارهای روانی دوستان قرار نگیریم

گاهی ممکن است یک فرد نظرات و عقایدی داشته باشد که می‌داند درست است و می‌خواهد به آنها پایبند باشد؛ اما هنگام تصمیم‌گیری تحت تأثیر نظر و صحبت‌های دوستانش قرار بگیرد به عبارت دیگر آنها بخواهند با فشار و اصرار، خواسته‌های نادرست خودشان را به او بقبولانند. موقعیت شماره‌ی ۳ را بخوانید.

جواد می‌داند که اگر به دوستانش پاسخ مثبت بدهد، تصمیمی گرفته است که برخلاف مقررات است، باعث نگرانی خانواده‌اش می‌شود و به سلامت خودش و دیگران لطمه می‌زند. پس تصمیم می‌گیرد که با آنها بازی نکند ولی دوستان جواد با سخنانشان او را تحت فشار قرار می‌دهند.

به نظر شما آیا جواد باید تحت تأثیر فشارهای دوستانش تصمیم خود را عوض کند؟ چرا؟

به موقع تصمیم بگیریم

همان‌طور که تصمیم‌های ناگهانی و بدون فکر کار نادرستی است، تصمیم نگرفتن یا تصمیم‌گیری را به زمان آینده موکول کردن نیز کار صحیحی نیست. بعضی وقت‌ها هم، تصمیم‌های خوبی می‌گیریم ولی آن را اجرا نمی‌کنیم. برای مثال اگر در یکی از درس‌ها ضعیف هستیم باید هر چه زودتر تصمیم بگیریم که برای حل این مشکل چه کنیم تا آن را به آینده موکول نکنیم یا اگر تصمیم گرفته‌ایم هر روز چند دقیقه نرمش کنیم، تصمیم خودمان را اجرا کنیم.

● موقعیت ۳

دوستان جواد با هم قرار گذاشته‌اند که ترقه‌بازی کنند و از جواد هم می‌خواهند ترقه بخرد و با خودش بیاورد.
جواد تصمیم می‌گیرد که به آنها «نه» بگوید ولی.....
.....

فعالیت ۳

درباره‌ی تصمیماتی که طی یک هفته گرفته‌اید، فکر کنید. کدام یک از آنها درست و کدام یک نادرست بوده‌اند؟ چرا؟

فعالیت ۴

با یکی از افراد خانواده، فامیل یا معلمان و کارکنان مدرسه مصاحبه کنید و از او بخواهید یکی از تصمیمات مهم زندگی خود و آثار آن را برای شما تعریف کند و نتیجه را در کلاس بگوید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، فکر کنید و بگویید
درباره‌ی تصمیم‌گیری چه سؤال‌های دیگری دارید؟

کشاورزی در ایران

۳

فصل سوم

حوزه‌های موضوعی

فضا و مکان

منابع و فعالیت‌های

اقتصادی

فرهنگ و هویت

همه‌ی موجودات زنده به غذا نیاز دارند و بدون آن قادر به ادامه‌ی زندگی نیستند. ما انسان‌ها غذای مورد نیاز خود را از گیاهان و جانوران تأمین می‌کنیم. در هفته‌ی گذشته کدام مواد غذایی را مصرف کرده‌اید؟
حتماً تاکنون به تنهایی یا با اعضای خانواده برای خرید میوه یا سبزیجات به بازار رفته‌اید. آیا می‌دانید چه کسانی برای تولید این محصولات کار و تلاش می‌کنند؟ این محصولات در کجا کشت می‌شوند و چه مرحله‌ی را طی می‌کنند تا به دست ما برسند؟

موضوع این فصل «کشاورزی» است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

عوامل مؤثر در کشاورزی

ما بخش عمده‌ای از غذای خود را از راه کشاورزی به دست می‌آوریم. کشاورزی سه مرحله‌ی عمده دارد: کاشت، داشت و برداشت. آیا می‌توانید بگویید منظور از هر مرحله چیست؟

فعالیت ۱

فرض کنید شما و گروهی از دوستانتان تصمیم گرفته‌اید یک محصول کشاورزی تولید کنید. کتاب را ببندید و همفکری کنید به چه چیزهایی نیاز دارید؟ آنها را روی یک کاغذ بنویسید و در کلاس بخوانید.

چه عواملی در کشاورزی مؤثرند؟ ۱- عوامل طبیعی ۲- عوامل انسانی

عوامل طبیعی

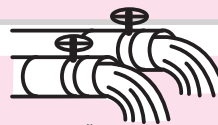
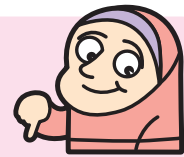
آب و هوا

هر محصول با یک نوع شرایط آب و هوایی سازگاری دارد. درخت خرما در مناطق گرمسیری رشد می‌کند و نمی‌تواند سردی هوا را تحمل کند. سیب زمینی گیاهی سردسیری است. برنج به آب و هوای معتدل و مرطوب نیاز دارد. آب و هوا در کشور ما متنوع است و به همین دلیل محصولات مختلفی در کشور به دست می‌آید.

خاک

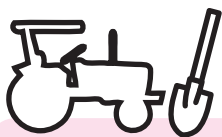
همه‌ی زمین‌ها قابل کشت نیستند. بخشی از کشور ما را کوه‌های بلند و مرتفع پوشانده است. زمین‌های پرشیب و سنگلاخ برای کشاورزی مناسب نیستند. خاک‌های آهکی یا نمکی در نواحی خشک، استعداد کشاورزی ندارند. اما از دشت‌های هموار یا جلگه‌ها که خاک‌های آب‌رفتی و حاصلخیز دارند، می‌توان محصول فراوان به دست آورد.

آب

آب مورد نیاز کشاورزی از آب باران و رودها تأمین می‌شود. در بعضی نواحی هم آب‌های زیرزمینی را از راه کندن چاه یا قنات به مزرعه‌ی کشاورزی هدایت می‌کنند. بخش وسیعی از کشور ما در منطقه‌ی خشک و نیمه‌خشک قرار دارد. کشور ما جزء کشورهای کم باران جهان است (متوسط بارندگی سالانه‌ی ایران حدود ۲۶۰ میلی‌متر و متوسط بارندگی جهان حدود ۸۰۰ میلی‌متر است).

ابزار و وسایل

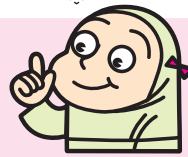
به ابزار و وسایل مخصوص کشاورزی برای شخم زدن، آبیاری، درو کردن، کندن علف‌های هرز و ... نیاز داریم.

عوامل انسانی

نیروی کار

به افرادی نیاز داریم که مهارت دارند و می‌توانند کارهای مربوط به کشاورزی را انجام بدهند؛ مانند کشاورز، آبیار، علف‌چین، مهندس کشاورزی و ...

مواد

به بذر، کود و سم نیاز داریم.

سرمایه

باید پول داشته باشیم تا مواد و ابزار مورد نیازمان را بخریم. البته اگر سرمایه‌ی ما کم بود، می‌توانیم با دیگران شریک شویم یا وام بگیریم.

فعالیت ۲

کاربرگ‌های شماره‌ی ۵ را در کلاس انجام دهید.

فعالیت ۳

غذای محلی شما چیست و کدام محصولات کشاورزی در آن به‌کار رفته است؟ کاربرگ‌های شماره‌ی ۶ را انجام دهید.

به راستی میوه‌های کشور ما خوش طعم هستند. ما ترجیح می‌دهیم میوه‌های ایرانی بخریم و بخوریم. با این کار از کشاورزان خوب کشورمان هم حمایت می‌کنیم.

★ نکته: چون ایران کشوری آفتابی است، میوه‌ها و سبزیجات آن نسبت به بسیاری از کشورهای دیگر، خوش‌عطرتر و خوشمزه‌تر است.

محصولات کشاورزی از تولید تا مصرف

زراعت و باغداری دو فعالیت مهم کشاورزی هستند.
 زراعت یعنی کشت و پرورش گیاهانی که بعد از کاشت دانه، حداکثر تا یک سال محصول می‌دهند؛ مانند گندم، جو، گوجه‌فرنگی و هویج.
 باغداری، کشت و پرورش نهال درختان است که بعد از گذشت یک یا چند سال محصول می‌دهند؛ مانند درخت خرما، پرتقال و انار.

زراعت

فعالیت ۱

غلات، حبوبات و محصولات جالیزی سه گروه مهم از گیاهان زراعی هستند. همفکری کنید و از هر گروه چند محصول نام ببرید.

گندم و برنج

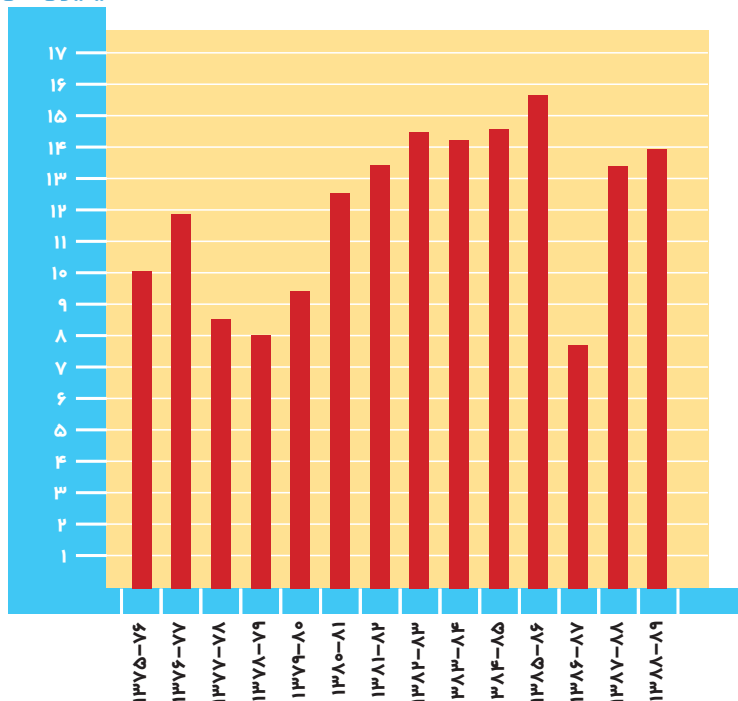
گندم و برنج، خوراک روزانه و غذای اصلی مردم کشور ما است.

از گندم، آرد و سپس نان تهیه می‌شود. آیا می‌توانید بگویید علاوه بر نان، چه خوراکی‌های دیگری از آرد گندم درست می‌شود؟

گندم گیاهی یک ساله است و به دو شکل پاییزه و بهاره کشت می‌شود و کشت آن در همه‌ی استان‌های کشور ما رایج است.

میلیون تن

به نمودار مقابل توجه کنید. این نمودار میزان تولید گندم کشور را در سال‌های مختلف نشان می‌دهد.

- بیشترین میزان تولید گندم در چه سالی بوده است؟

- از این نمودار چه چیزهایی می‌فهمید؟

سال

برنج نیز گیاهی یک ساله است که از نظر شرایط طبیعی در نواحی مرطوب و نسبتاً معتدل به دست می آید. بیش از نیمی از برنج کشور ما در استان های شمال کشور تولید می شود؛ اگرچه در بعضی استان های دیگر نیز در صورت وجود آب کافی، برنج کشت می شود. به نقشه توجه کنید و استان های تولید کننده ی برنج را نام ببرید.

دانش آموزان از یک مزرعه ی کشت برنج دیدن کردند. آنها با یک «شالی کار» گفت و گو کردند. شالی کار برای بچه ها درباره ی شرایط و چگونگی کشت برنج توضیح داد و به آنها گفت: برنج ایرانی بسیار معطر و مرغوب است. در شمال ایران، غذای مردم خیلی به برنج وابسته است. در این ناحیه انواع شیرینی ها و نان های خوشمزه با برنج تهیه می شود.

حبوبات و محصولات جالیزی

بعد از غلات، مهم ترین منبع غذایی، حبوبات و محصولات جالیزی است که تقریباً در همه ی استان های کشور ما کشت می شود.

کشت گلخانه‌ای

امروزه یکی از روش‌های نو در کشاورزی، ایجاد گلخانه یا محیط مصنوعی برای کشت گیاهان است. با ایجاد گلخانه می‌توانیم هر محصول را در هر منطقه‌ی آب و هوایی و در همه‌ی فصول سال کشت کنیم؛ زیرا آب‌وهوای گلخانه و گرما و نور و رطوبت را خودمان با دستگاه‌های مختلف، متناسب با نوع محصول تنظیم می‌کنیم. کشت گلخانه‌ای در مقایسه با سایر کشت‌ها از نظر صرفه‌جویی در مصرف آب بسیار بهتر است. در گلخانه‌ها انواع میوه‌ها و محصولات جالیزی، سبزیجات و قارچ‌های خوراکی را کشت می‌کنند و یا گل و گیاهان زینتی پرورش می‌دهند.

فعالیت ۲

با همراهی خانواده یکی از دو فعالیت زیر را انجام دهید.

الف - از یک یا چند مغازه‌ی برنج فروشی، نام انواع (گونه‌های) برنج ایرانی و قیمت آنها را بپرسید و به کلاس بیاورید.

ب - از یک فروشنده‌ی میوه و سبزی بپرسید کدام محصولات مغازه‌ی او کشت گلخانه‌ای است و آنها را از کجا تهیه می‌کند؟

باغداری

کشت و پرورش انواع درختان میوه در ایران از قدیم رایج بوده است. بخشی از میوه‌های سردسیری و هسته‌دار مانند هلو، زردآلو، آلو، گوجه و آلبالو به صورت خشکبار و بعضی محصولات گرمسیری مانند خرما و پسته‌ی ایران به دلیل مرغوب بودن به خارج از کشور صادر می‌شود.

مصاحبه

امام جعفر صادق (علیه السلام)

فرمودند:

کشاورزی و درختکاری کنید؛ به خدا قسم هیچ کاری برای مردم، حلال تر و پاکیزه تر از آن نیست.

دانش آموزان از یک باغ مرکبات در استان کرمان دیدن و با مالک باغ مصاحبه کردند. آقای رضوانی مالک باغ برای آنها توضیح داد: وسعت باغ ما دو هکتار است. من و برادرانم شریک شدیم و این باغ را خریدیم. در آن زمان نهال ها خیلی کوچک بودند و ما برای پرورش آنها خیلی زحمت کشیدیم تا به این درختان تبدیل شدند. حدود شش سال است که محصول پرتقال و نارنگی خوبی برداشت می کنیم. فقط یک سال محصول ما به علت آفت زدگی کم بود.

سال زراعی	۱۰ تن پرتقال = ۱۰
۱۳۸۵-۸۶	۱۰
۱۳۸۶-۸۷	۱۰
۱۳۸۷-۸۸	۱۰
۱۳۸۸-۸۹	۱۰
۱۳۸۹-۹۰	۱۰
۱۳۹۰-۹۱	۱۰

فعالیت ۳

در باره ی معنی و مفهوم آنچه امام صادق (علیه السلام) در مورد کشاورزی فرمودند، گفت و گو کنید.

فعالیت ۴

الف- مساحت باغ آقای رضوانی دو هکتار است؛ یعنی چند متر مربع؟ نمودار محصول باغ آقای رضوانی را روی کار برگه ی شماره ی ۷ ترسیم کنید.

ب- فرض کنید شما می خواهید با یک باغدار مصاحبه کنید. فکر کنید و پرسش های خودتان را روی یک برگ کاغذ بنویسید و به معلم بدهید.

فعالیت ۵

روی نقشه ی ایران در کار برگه ی شماره ی ۸، نواحی کشت مرکبات، پسته و خرما را معین کنید.

محصولات کشاورزی چگونه به دست ما می‌رسد؟

کشاورزان پس از برداشت، باید محصول خود را
به دست مشتری برسانند.

بعضی از محصولات باید زودتر به بازار مصرف
برسند. آیا می‌توانید چند مثال بزنید؟

بعضی از محصولات برای فروش به بازارهای نزدیک
مزارع کشاورزی برده می‌شوند. بعضی دیگر را در
انبارها یا سردخانه‌ها نگهداری و ذخیره می‌کنند و سپس
با کامیون و وانت به میدان‌های میوه و تره‌بار و شهرهای
دور و نزدیک می‌برند.

ما باید این گوجه‌ها را
زودتر به بازار برسانیم
وگرنه خراب می‌شوند.

من یک انباردار هستم.
در این سردخانه سیب‌ها
را نگهداری می‌کنم.

درست مصرف کنیم

نظر این افراد را بخوانید و در کلاس گفت‌وگو کنید.

ما پس از هر بار غذا خوردن به درگاه خداوند شکر می‌کنیم.

ما باید به اندازه‌ای که مصرف می‌کنیم، بخریم. بعضی اوقات خانواده‌ها زیاد خرید می‌کنند و میوه‌ها و سبزی‌ها را در یخچال انبار می‌کنند. ممکن است این مواد، خراب و دور ریخته شوند. ما نباید اسراف کنیم. در بعضی از مهمانی‌ها و مجالس غذا بیشتر از نیاز مهمان تهیه می‌شود. خداوند در قرآن کریم درباره‌ی کسانی که اسراف می‌کنند، چه فرموده است؟

من در اخبار شنیده‌ام که در بعضی از نقاط دنیا مثل کشورهای آفریقایی، مردم و کودکان گرسنه هستند و هر روز عده‌ای از آنها از گرسنگی می‌میرند. وظیفه‌ی ما در مورد گرسنگان چیست؟

فعالیت ۶

اگر قرار باشد کشاورزی کنید، دوست دارید چه محصولی بکارید؟ چرا؟

فعالیت ۷

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۹ را کامل کنید.

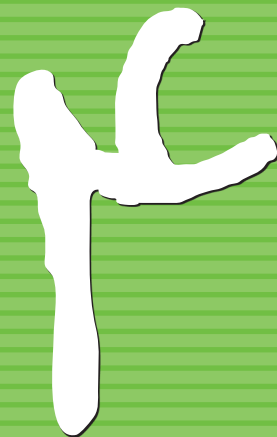
فعالیت ۸

به‌طور گروهی یکی از فعالیت‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید:

- پوستری (اعلانی*) درباره‌ی مصرف غذا (شکرگزاری، اسراف نکردن، کمک به گرسنگان و ...)
- طراحی کنید و به‌تابلو بزنید.
- چند خبر درباره‌ی کشاورزی از روزنامه پیدا کنید و در ایستگاه خبر مدرسه بچسبانید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید درباره‌ی موضوع کشاورزی چه سؤال‌های دیگری دارید؟

ایران و منابع انرژی

فصل چهارم

حوزه‌های موضوعی

مکان و فضا

منابع و فعالیت‌های

اقتصادی

نظام اجتماعی

زمان، تداوم و تغییر

اگر برق خانه‌ی شما قطع شود در آن لحظه چه می‌کنید؟ شما در روشنایی کم نمی‌توانید تکالیف درسی خود را به خوبی انجام بدهید. نمی‌توانید تلویزیون را تماشا یا از وسایل برقی در خانه استفاده کنید. حتی ممکن است همه‌ی اعضای خانواده، کارشان متوقف شود و صبر کنند تا دوباره برق وصل شود. همین اتفاق را برای نفت، گاز و بنزین در نظر بگیرید. اگر این منابع انرژی نباشند، چه اتفاقی می‌افتد؟ آیا با خود فکر کرده‌اید چرا انرژی یک موضوع مهم است و چرا ما باید در باره‌ی آن بیشتر بدانیم؟

موضوع این فصل منابع انرژی ایران است. امید است شما با آموختن این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خودتان را بیابید.

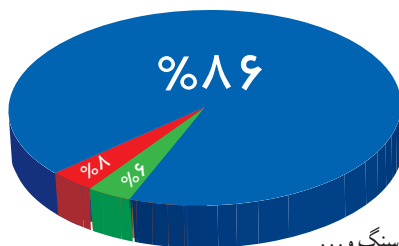
طلای سیاه

منابع انرژی

انرژی به شکل‌های گوناگون در طبیعت وجود دارد. اما در دنیای امروز از بعضی از شکل‌ها و منابع انرژی بیشتر استفاده می‌شود. برای اینکه بهتر به این موضوع پی ببرید، فعالیت ۱ را انجام دهید.

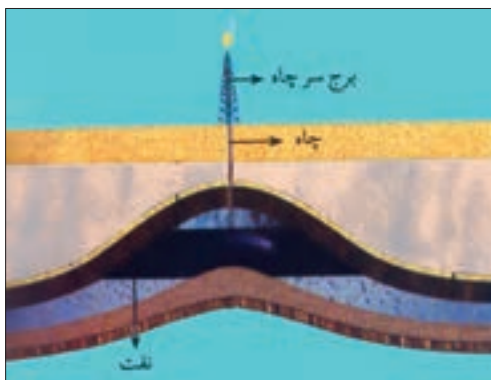
فعالیت ۱

همفکری کنید و کاربرگ‌های شماره‌ی ۱۰ را در کلاس کامل کنید.

از انجام دادن این فعالیت چه نتیجه‌ای گرفتید؟
 به نمودار مقابل توجه کنید. این نمودار مهم‌ترین منابع تأمین انرژی را در جهان امروز نشان می‌دهد.
 سه گروه عمده‌ی انرژی را نام ببرید و بگویید بیشترین انرژی مورد نیاز ما از کدام گروه به دست می‌آید؟
 به زغال سنگ، نفت و گاز و مشتقات آنها نظیر گازوئیل و بنزین، سوخت‌های فسیلی می‌گویند.

سوخت‌های فسیلی

▲ لایه‌های رسوبی

نفت و گاز، میراثی از گذشته

کشور ما از بزرگ‌ترین دارندگان منابع نفت و گاز در جهان است. سوخت‌های فسیلی چون نفت و گاز، میراث طبیعی هستند و میلیون‌ها سال طول می‌کشد تا این منابع در زیرزمین تشکیل شوند. بیشتر دانشمندان معتقدند نفت از انباشته شدن بقایای جانوران و گیاهان در کف دریاها و قدیمی به وجود آمده است. این مواد بین

لایه‌های رسوبی قرار گرفته و بر اثر گرما و فشار زیاد و تغییرات شیمیایی طی میلیون‌ها سال به نفت تبدیل شده‌اند.

همان‌طور که از انجام دادن فعالیت ۱ پی بردید، علاوه بر نفت و گاز، بیشترین انرژی‌ای که ما از آن استفاده می‌کنیم، برق است. اما برق از کجا می‌آید؟ بیشتر برق (انرژی الکتریکی) مورد نیاز ما از طریق سوزاندن نفت کوره، گاز و گازوئیل در نیروگاه‌ها تولید می‌شود.

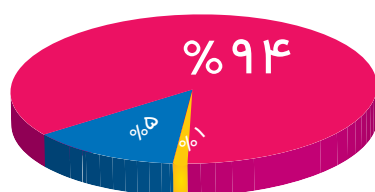
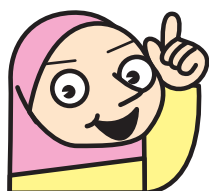
برق حرارتی

در این نیروگاه‌ها با سوزاندن سوخت‌های فسیلی، آب را به بخار تبدیل می‌کنند. فشار بخار آب، توربین‌ها را به حرکت درمی‌آورد و برق (انرژی الکتریکی) تولید می‌شود.

برق آبی

سال گذشته خواندید که با بستن سد روی رودهای پرآب و با استفاده از فشار آب ذخیره شده، توربین‌ها به حرکت درمی‌آیند و برق (انرژی الکتریکی) تولید می‌شود.

بچه‌ها به این موضوع خوب فکر کنید.
در سال ۱۳۹۰ در کشور ما حدود ۹۴ درصد برق یا انرژی الکتریکی از برق حرارتی به دست آمده است؛ یعنی برای تولید آن میلیون‌ها بشکه* نفت و گاز سوزانده شده است.

بخچه‌ها از عمر اولین چاه نفت ایران که در مسجد سلیمان استان خوزستان حفر شد و به نفت رسید، حدود ۱۰۰ سال می‌گذرد. از زمان کشف و استخراج نفت در ایران، توجه بیگانگان به منابع کشور ما جلب شد. کشورهای خارجی قدرتمند تا مدت‌های طولانی از طریق شرکت‌های نفتی خودشان در استخراج و پالایش نفت مداخلت می‌کردند و با قراردادهایی که با ایران می‌بستند، منافع زیادی از نفت ایران می‌بردند. امروزه، پس از انقلاب اسلامی، همه‌ی کارهای استخراج و پالایش نفت توسط متخصصان ایران انجام می‌شود. شما در فصل یازدهم با مبارزات مردم ایران برای ملی شدن نفت آشنا می‌شوید.

نفت خام پس از استخراج از طریق لوله به پالایشگاه‌ها منتقل می‌شود. بیشتر نفت تصفیه شده و فراورده‌های نفتی تولید شده در پالایشگاه از طریق خطوط لوله به نقاط مختلف کشور منتقل می‌شود و برای رفع نیازهای خانگی یا کارخانه‌ها و وسایل حمل و نقل مورد استفاده قرار می‌گیرد.

خطوط لوله‌ی نفت

تلمبه‌خانه

کارکنان شرکت خطوط لوله و مخابرات نفت ایران با تلاش شبانه‌روزی، نفت و فراورده‌های نفتی را به سراسر کشور انتقال می‌دهند.

پالایشگاه نفت

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۳۸ توجه کنید. بیشتر منابع گاز ایران از جنوب و شمال شرقی کشور به دست می‌آید.
جنوب: استان خوزستان و منابع گاز عسلویه و کنگان در استان بوشهر و سرخون در استان هرمزگان.
شمال شرقی: منابع گاز خانگیران سرخس که در استان خراسان رضوی قرار دارد.
 ایران دارای یک شبکه‌ی گازرسانی است و گاز از طریق خط لوله‌ی سراسری به اغلب شهرهای ایران می‌رسد.
 هر ساله مقدار این خطوط لوله و گازرسانی به مناطق مختلف کشور بیشتر می‌شود.

صادرات نفت و گاز

صادرات و واردات نفت و گاز بزرگ‌ترین تجارت در جهان امروزی است.
 کشورهایی که نفت و گاز ندارند برای فعالیت‌های خود مانند حمل و نقل و کارخانه‌هایشان نیازمند نفت و گاز کشورهای نفت خیز مانند ایران هستند.
 بخش عمده‌ای از نفت ایران به کشورهای خارجی صادر می‌شود.
 ایران نیز پولی را که از راه صادرات نفت به دست می‌آورد در فعالیت‌های مختلف کشور استفاده می‌کند.

فعالیت ۴

بحث گروهی: نفت میراثی طبیعی است که بر اثر استفاده تمام می‌شود. به نظر شما، چرا تمام شدن نفت باعث نگرانی می‌شود؟ صادرات نفت برای کشور ما چه اهمیتی دارد؟ چرا ایران تلاش می‌کند به صادرات نفت وابسته نباشد و سایر کالاها را به خارج صادر کند؟ آیا ما حق داریم همه‌ی نفت و گاز را استخراج کنیم و به فکر آیندگان نباشیم؟

فعالیت ۵

پرس و جو کنید: سوختی که در خانه‌ی شما برای گرما و پخت و پز استفاده می‌شود، چیست؟ این سوخت از کجا تأمین می‌شود و چگونه به دست شما می‌رسد؟

انرژی را بهتر مصرف کنیم

در درس گذشته پی بردید که سوخت‌های فسیلی، مهم‌ترین منابع مصرف انرژی در دنیای امروز هستند. به این منابع «غیر قابل تجدید» می‌گویند؛ یعنی با استخراج تمام می‌شوند. سوخت‌های فسیلی در اعماق زمین وجود دارند و میلیون‌ها سال طول می‌کشد تا تشکیل شوند. به همین دلیل امروزه همه‌ی کشورها تلاش می‌کنند انرژی‌های نو را جایگزین سوخت‌های فسیلی کنند.

صفحاتی که انرژی خورشید را جمع و متمرکز می‌کنند.

نیروگاه خورشیدی - شیراز

استفاده از آبگرمکن خورشیدی برای حمام در یک روستای یزد

نیروگاه بادی منجیل

انرژی‌های نو (قابل تجدید)

انرژی‌های نو آن دسته از منابع انرژی هستند که تمام نمی‌شوند و همواره می‌توان از آنها استفاده کرد؛ مانند انرژی خورشید، انرژی آب و باد. انرژی‌های نو برخلاف سوخت‌های فسیلی محیط‌زیست را آلوده نمی‌کنند؛ اما حمل و نقل نفت و گاز موجب آلودگی محیط می‌شود و سوزاندن آنها نیز هوا را آلوده می‌کند.

استفاده از انرژی‌های نو در ایران

متخصصان کشور ما تلاش می‌کنند با مطالعه و تحقیق و ساختن دستگاه‌ها و ابزارها از انرژی‌های نو هرچه بیشتر استفاده کنند. به همین دلیل، تاکنون در بعضی مناطق کشور طرح‌هایی اجرا شده است.

کشور ما از آفتاب خوبی برخوردار است. از انرژی خورشیدی می‌توان برای گرم کردن هوا یا آب استفاده کرد و یا از آن انرژی الکتریکی به‌دست آورد.

آیا شما نیز دوست دارید در پشت‌بام خانه‌تان آبگرمکن خورشیدی داشته باشید؟ چرا؟

از انرژی باد می‌توان در جاهایی که در بیشتر اوقات سال باد می‌وزد به خوبی استفاده کرد. انرژی باد توربین‌ها را به حرکت درمی‌آورد و انرژی الکتریکی تولید می‌کند.

انرژی هسته‌ای (اتمی)

انرژی هسته‌ای از شکافتن هسته‌ی اتم‌های بعضی عناصر مثل اورانیوم پدید می‌آید. سنگ اورانیوم در طبیعت وجود دارد؛ برای مثال در کشور ما استان یزد دارای معادن اورانیوم است.

▲ نیروگاه اتمی بوشهر

انرژی هسته‌ای قابل تجدید نیست؛ چون روزی معادن آن تمام می‌شود؛ اما یک فرق مهم با انرژی‌های دیگر دارد و آن این است که انرژی بسیار زیادی تولید می‌کند؛ برای مثال یک کیلوگرم اورانیوم معادل سوختن ۱۲۰۰۰ بشکه نفت، انرژی تولید می‌کند. در ایران، نیروگاه اتمی در بوشهر ساخته شده است و متخصصان و دانشمندان ایرانی در حال راه‌اندازی این نیروگاه برای تولید برق هستند.

فعالیت ۱

آیا تاکنون از وسایلی که با انرژی خورشیدی کار می‌کنند مانند ماشین حساب نوری استفاده کرده‌اید؟ اگر از این نمونه وسایل دارید به کلاس بیاورید و آنها را با وسایلی که با باتری کار می‌کنند، مقایسه کنید و مزیت آنها را بگویید.

فعالیت ۲

کاربرگ‌های شماره‌ی ۱۱ را کامل و انواع انرژی‌ها را با هم مقایسه کنید.

فعالیت ۳

اگر به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی معلم به پایگاه «سازمان بهره‌وری انرژی ایران (سابا)» بروید؛ سپس، سمت راست روی عبارت «کودک و نوجوان» کلیک کنید. شما می‌توانید از جورچین، قصه، بازی و انواع سرگرمی‌های مربوط به انرژی استفاده کنید.

درست مصرف کنیم

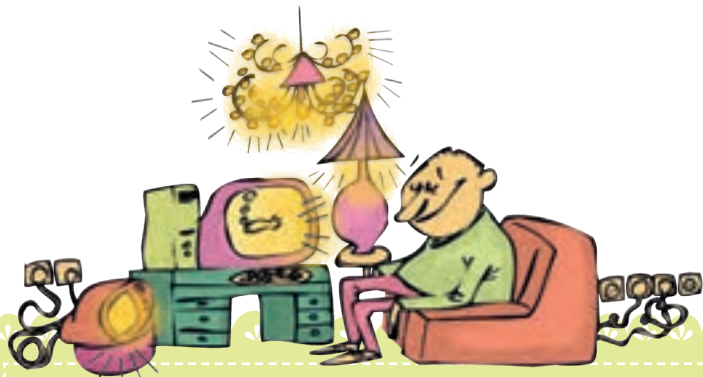
فعّالیت ۴

با افراد سالمند خانواده یا فامیل گفت و گو کنید و پرسید در زمان گذشته گرم کردن خانه، پخت و پز و حمل و نقل چه تفاوت‌هایی با امروز داشته است و آیا آنها نیز از این همه وسایل خانگی برقی استفاده می‌کرده‌اند؟ از این مصاحبه چه نتیجه‌ای گرفتید؟ در کلاس بیان کنید.

مصرف سوخت‌های فسیلی

★ زمانی که بخاری روشن است، درها و پنجره‌ها را باز نگذاریم.
 ★ اگر شومینه (هیمه‌سوز*) داریم، بهتر است آن را روشن نکنیم. شومینه هم سوخت زیادی مصرف می‌کند و هم موجب آلودگی هوای خانه می‌شود.
 ★ زمانی که هوا سرد است، به جای اینکه درجه‌ی بخاری را زیاد کنیم و یک پیراهن بپوشیم، لباس‌های گرم‌تر بپوشیم و درجه‌ی بخاری را کم کنیم (اگر هر یک از ما دمای خانه را فقط چند درجه سانتی‌گراد کمتر کنیم، روزانه در مصرف مقدار زیادی سوخت صرفه‌جویی کرده‌ایم).

مصرف برق

لامپ‌های کم مصرف غیر جیوه‌ای

★ عادت کنیم در خانه یا مدرسه، لامپ‌های اضافی را خاموش کنیم؛ مثلاً اگر در اتاق هستیم و در آشپزخانه کاری نداریم، لامپ آنجا را خاموش کنیم.

★ در یخچال را زیاد باز و بسته نکنیم. با هر بار باز و بسته کردن یخچال، برق بیشتری مصرف می‌شود.

★ از لامپ‌های کم مصرف استفاده کنیم.

★ به ساعت ۷ تا ۱۱ شب، ساعت پیک یا اوج بار می‌گویند، چون در این زمان هوا تاریک می‌شود و همه‌ی مردم چراغ‌ها را روشن می‌کنند، مصرف برق خیلی زیاد می‌شود. در این زمان سعی کنیم از وسایل برقی کمتری استفاده کنیم و از وسایل برقی پرمصرف مثل اتو، جاروبرقی و لباسشویی اصلاً استفاده نکنیم.

برچسب انرژی

به پدر و مادرمان بگوییم موقع خریدن لوازم خانگی مثل یخچال و ماشین لباسشویی به برچسب انرژی توجه کنند.

برچسب انرژی هفت رنگ دارد. در وسیله‌ای که می‌خریم، هرچه فلش آن به سمت رنگ سبز پررنگ (A) نزدیک‌تر باشد، آن وسیله بهتر است؛ یعنی انرژی کمتری مصرف می‌کند و کارایی آن بیشتر است.

فعالیت ۵

کاربرگ‌های شماره‌ی ۱۲ را انجام دهید.

فعالیت ۶

با کمک خانواده، قبض گاز و قبض برق خانه‌تان را دو نوبت بخوانید و مقایسه کنید.
– نکات مربوط به مصرف درست سوخت‌های فسیلی و برق را بنویسید و در جای مناسب در خانه نصب کنید.

فعالیت ۷

تصور کنید شما ۵۰ سال بعد به دنیا آمده‌اید و سوخت‌های فسیلی تمام شده و انرژی‌های جدید جایگزین آنها شده است. یک روز زندگی خودتان را با توجه به انرژی‌های نو شرح دهید و بنویسید.

پیشرفت علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی

فصل پنجم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

فرهنگ و هویت

فضا و مکان

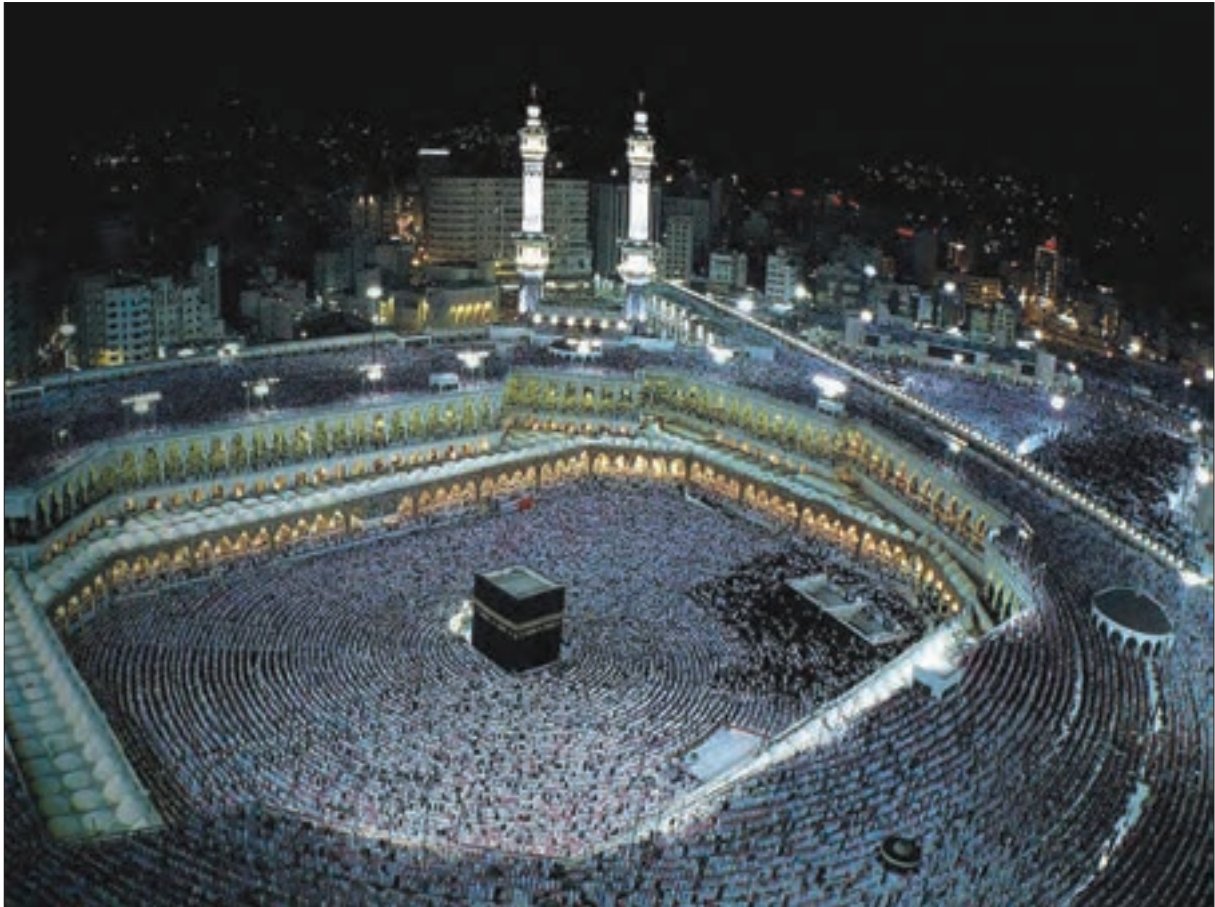

مجسم کنید با یک ماشین جادویی زمان، هزار سال به عقب رفته‌اید. شما در سرزمین‌های اسلامی هستید. چشمانتان را باز می‌کنید. یک هفته از جاهای مختلف دیدن می‌کنید؛ شهرهای پرجمعیت، مردمانی که مشغول داد و ستد و بازرگانی هستند؛ بازارهای پیچ در پیچ، کاروان‌هایی با ده‌ها شتر که کالاها را از جایی به جای دیگر حمل می‌کنند؛ مساجد زیبا، کتابخانه‌ها و مدارس علمی، دانشمندان و جهانگردان، بناهایی با معماری باشکوه، کاخ‌های مجلل و ... با خود فکر می‌کنید:

راستی، علت این همه پیشرفت‌های شگفت‌انگیز چیست؟ مسلمانان سرزمین‌های اسلامی به چه علوم و فنونی دست یافته‌اند؟ آنها چه اختراعات و ابداعاتی کرده و به مردم جهان چه خدماتی نموده‌اند؟

موضوع این فصل، شکوفایی علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام دادن فعالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

پیشرفت‌های علمی مسلمانان

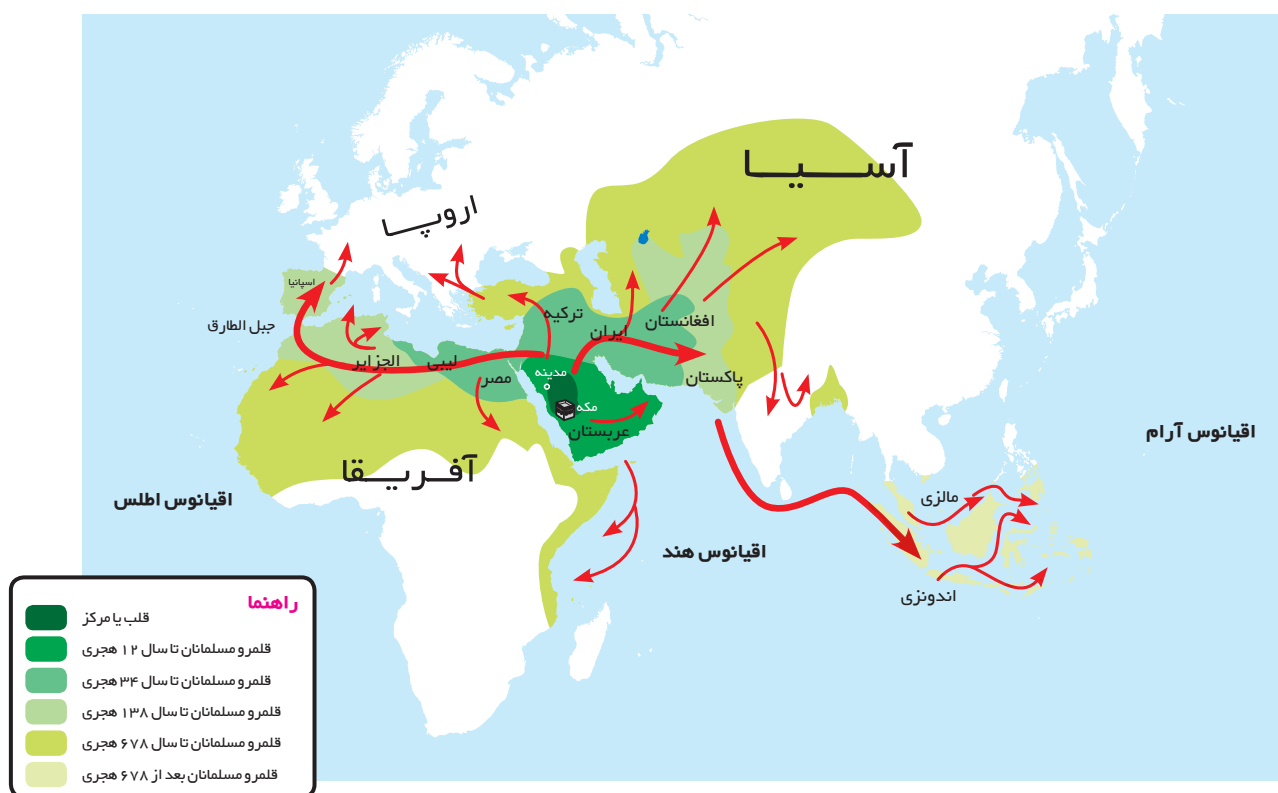

ظهور و گسترش اسلام

سال گذشته خواندید که دین اسلام از سرزمین عربستان طلوع کرد. پیامبر گرامی اسلام، حضرت محمد (صلی الله علیه وآله) پس از هجرت از مکه به مدینه، حکومت اسلامی تشکیل دادند و از آن زمان به بعد دعوت به اسلام هر روز با استقبال بیشتری روبه‌رو شد و گسترش یافت.

پس از رحلت پیامبر (ص)، مسلمانان، اسلام را در خارج از شبه جزیره عربستان گسترش دادند و در هر دوره سرزمین‌های زیادی از جمله ایران را به قلمرو اسلامی افزودند و بسیاری از کشورهای قدرتمند آن روز را به تصرف درآوردند.

نقشه‌ی گسترش اسلام در دوره‌های مختلف

فعالیت ۱

به نقشه توجه کنید. دین اسلام در کدام قاره‌ها گسترش یافت؟ در هر قاره، یک یا دو کشور را که اسلام در آنها راه یافته است، نام ببرید.

شکوفایی علوم و فنون

دین اسلام بین ملت‌های مختلف با فرهنگ‌ها و آداب و رسوم متفاوت گسترش یافت. مسلمانان تحت تأثیر قرآن و آموزه‌های دینی اسلام که به تفکر و آموختن علم اهمیت زیادی می‌داد در زمینه‌های مختلف پیشرفت کردند. آنها از بخش‌هایی از دانش و فناوری که از گذشته در کشورشان بر جای مانده بود نیز استفاده کردند و در پرتو دین اسلام آنها را گسترش دادند. به تدریج سرزمین‌های اسلامی به کانون علمی جهان تبدیل شدند.

در این دوره هنرمندان، صنعتگران، دانشمندان، فیلسوفان و مهندسان زیادی ظهور کردند و ابداعات و اختراعات مهمی پدید آوردند. در این میان، ایرانیان سهم بسیار بزرگی در گسترش اسلام و پیشرفت‌های علمی داشتند.

بچه‌ها، شرح این پیشرفت‌ها خیلی مفصل است؛ اما من نمونه‌هایی را برایتان می‌گویم.

ما دوست داریم درباره‌ی اختراعات و پیشرفت‌های مسلمانان بیشتر بدانیم.

مطالعه برای انجام فعالیت

○ مهندسان مسلمان، اختراعات زیادی کردند؛ برای مثال اسماعیل جزری که در قرن ششم هجری زندگی می‌کرد، معروف‌ترین مهندس مسلمان آن دوره بود. جزری در کتاب خود، پنجاه دستگاه را که خودش ساخته، شرح داده است؛ مانند ساعت آبی، ساعت شمعی، دستگاه‌های خودکار برای ریختن آب و شستن دست و وضو، وسایل اندازه‌گیری خون، تلمبه و ... او به علم مکانیک آشنایی کامل داشته است.

نقاشی از ساعت شمعی، جزری

○ مسلمانان چرخاب یا چرخ آب‌کشی را اختراع کرده بودند. این چرخ در مسیر رودخانه نصب می‌شد و از آن برای آبیاری و آب‌کشی استفاده می‌کردند. بسیاری از دانشمندان امروز، مهارت مسلمانان ایرانی را در ساختن دستگاه‌های آبی، تحسین می‌کنند. این چرخ‌ها در جهان به چرخ ایرانی معروف است. نوعی از چرخاب نیز چرخ چاه بود که برای آب‌کشی از چاه به کار می‌رفت.

چرخ آب‌کشی

نقاشی چرخاب

○ پزشکی : ایرانیان در دانش پزشکی بسیار پیشرفت کرده بودند. زکریای رازی و ابوعلی سینا در این زمینه شهرت جهانی دارند. رازی کتاب معروفی درباره‌ی نقش غذا در سلامت و درمان بیماری‌ها نوشته است. او بسیاری از داروها را ابتدا روی حیوانات آزمایش می‌کرده است.

ابوعلی سینا که در ده سالگی تمام قرآن را آموخته بود و ریاضی نیز می‌دانست در پزشکی استاد بود. مهم‌ترین کتاب او در پزشکی قانون نام دارد که تا سال‌ها در دانشگاه‌های بزرگ اروپایی تدریس می‌شد.

○ شیمی : کلمه‌ی شیمی از کلمه‌ی کیمیا گرفته شده است. ایرانیان مسلمان در علم کیمیاگری پیشرفت زیادی کردند. رازی به کاشف الکحل معروف است. جابر بن حیان ده‌ها کتاب در شیمی نوشته است و شهرت جهانی دارد.

○ ریاضیات : ایرانیان مسلمان دانش ریاضی را گسترش دادند. خوارزمی و خیّام از ریاضی‌دان‌های ایرانی معروف در دوره‌ی اسلامی هستند. آنها درباره‌ی اعداد و حل کردن مسائل ریاضی و شکل‌های هندسی، مطالب جدیدی مطرح کردند.

○ ستاره‌شناسی (نجوم)

ابوریحان بیرونی دانشمند بزرگ ایرانی که فیلسوف و ریاضی‌دان بود در تاریخ و جغرافیا نیز مهارت داشت. او ستاره‌شناس بزرگی نیز بود و درباره‌ی تقویم و محاسبه‌ی سال و ماه و اندازه‌گیری حرکت ماه و سیارات و فاصله‌ی آنها کتاب‌های زیادی نوشت.

♥ مجسمه‌ی ابوریحان بیرونی
در پارک لاله‌ی تهران

فعالیت ۲

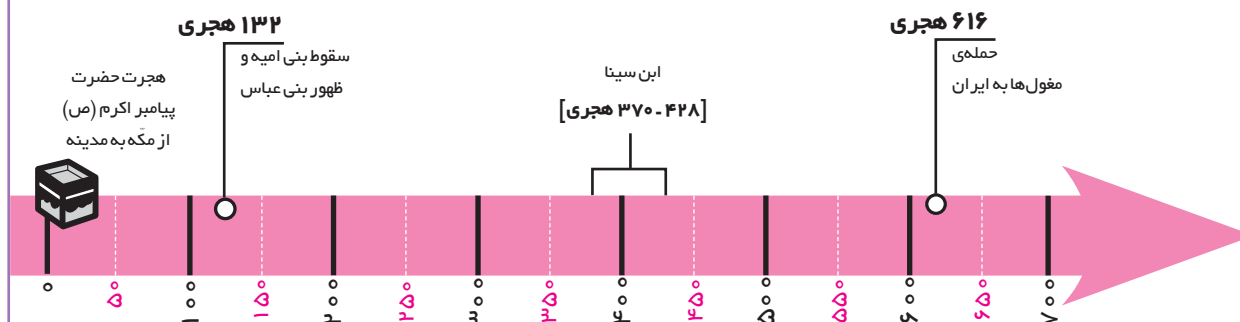
الف - در دوره‌ی اسلامی به دانشمندان، حکیم می‌گفتند. چون آنها علوم مختلف را می‌دانستند و در چند علم، استاد بودند. آیا می‌توانید با توجه به مطالب این درس چند مثال بزنید؟
ب - در دوره‌ی اسلامی، اغلب دانشمندان کتاب‌های خود را به زبان عربی می‌نوشتند. به نظر شما چرا چنین کاری می‌کردند؟

فعالیت ۳

به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه درباره‌ی یکی از حکیمان مسلمان و آثار او اطلاعاتی جمع‌آوری کنید و روی یک یا دو برگ بنویسید. شما می‌توانید بار اهنمایی معلّم از دانشنامه‌ی رشد (شبکه‌ی رشد www.daneshnameh.roshd.ir) یا کتاب‌های مناسبی استفاده کنید که در این باره برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است.
نام حکیم یا دانشمند:
محل تولّد یا زندگی:
در چه قرن‌ی می‌زیسته است:
آثار:
در چه علوم و فنونی مهارت داشته است:
و...

خط زمان

خط زمان نشان می‌دهد که هر واقعه در چه زمانی اتفاق افتاده است. این خط زمان بر اساس قرن (صد سال) تنظیم شده است:

در سال گذشته خواندید که مبدأ تاریخ ما مسلمانان، هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه است. به هر صدسال یک قرن یا یک سده می‌گویند.

از سال یکم تا صدم را قرن اول هجری می‌گویند و از ۱۰۱ تا ۲۰۰ قرن دوم، از ۲۰۱ تا ۳۰۰ قرن سوم و ... از سال یکم تا پنجاه، نیمه اول قرن است و از پنجاه و یکم تا صدم نیمه دوم قرن. ابن سینا در ۳۷۰ هجری به دنیا آمده است؛ یعنی در نیمه دوم قرن چهارم. ابن سینا در ۴۲۸ هجری از دنیا رفته است؛ یعنی نیمه اول قرن پنجم.

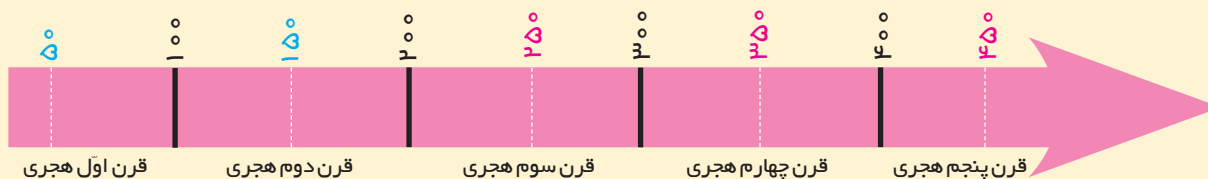
فعالیت ۴

با راهنمایی معلم، موارد زیر را روی خط زمان نشان دهید و بگویید هریک از این افراد در چه زمانی زندگی می‌کرده‌اند؟

ابوریحان بیرونی ۴۴۰ - ۳۶۲ هجری ← نیمه دوم قرن چهارم - نیمه اول قرن پنجم

زکریای رازی ۳۱۳ - ۲۵۱ هجری ←

خیام ۵۱۷ - ۴۲۹ هجری ←

چه عواملی موجب گسترش علوم و فنون در دوره‌ی اسلامی شد؟

آموزه‌های دین اسلام

مهم‌ترین علت پیشرفت علمی مسلمانان، تعلیم دین اسلام بود. آیات قرآن کریم انسان‌ها را به تفکر درباره‌ی آفرینش جهان، حرکت ستارگان و سیارات، زندگی جانوران و گیاهان و نظایر آن، دعوت می‌کند. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمودند: به دنبال کسب علم باشید؛ حتی اگر مجبور شوید تا چین بروید. امامان، عالمان بزرگی بودند و مردم برای یافتن پاسخ‌های علمی نزد آنها می‌رفتند. امام محمدباقر (ع) و امام جعفر صادق (ع) کلاس‌های درس داشتند و شاگردان زیادی در کلاس‌های آنها حاضر می‌شدند.

نیازهای جدید جوامع مسلمان

مسلمانان برای کارهایی چون تعیین جهت قبله (جهت رو به خانه‌ی کعبه) پی بردن به ساعت طلوع و غروب خورشید و تقویم و برای انجام دادن عبادت‌ها، کشتیرانی در دریا و نظایر آن به علم ریاضیات و ستاره‌شناسی نیاز داشتند. آنها با **اسطرلاب**، موقعیت ستاره‌ها را مطالعه می‌کردند. مسلمانان در ساختن و هدایت کشتی‌ها مهارت داشتند و با توجه به جهت ستاره‌ی قطبی در آسمان، مسیر خودشان را در دریا پیدا می‌کردند.

اسطرلاب

ترجمه

وقتی مسلمانان، سرزمین‌های پهناور آن روز را فتح کردند، علوم و فنون این سرزمین‌ها در اختیار آنها قرار گرفت. آنها آثار علمی ملت‌های دیگر چون ایران و یونان را از زبان فارسی (پهلوی) و یونانی به زبان عربی ترجمه کردند تا از آنها استفاده کنند. در آن دوره حتی مراکزی برای ترجمه‌ی کتاب‌ها به وجود آمده بود.

حمایت فرمانروایان از دانشمندان

بعضی از فرمانروایان از دانشمندان و هنرمندان حمایت می‌کردند و خودشان برای ایجاد کتابخانه، مدارس و مراکز علمی پیشقدم می‌شدند.

تجارت و بازرگانی

بازرگانان در سراسر سرزمین‌های اسلامی، کالاها را از جایی به جای دیگر حمل می‌کردند. تجارت و بازرگانی هم از طریق راه‌های خشکی و هم راه‌های دریایی رونق داشت. در این سفرها و آمد و رفت‌ها، علوم و فنون نیز از جایی به جای دیگر منتقل می‌شد.

کاغذسازی

مسلمانان فن کاغذسازی را از چینی‌ها آموخته بودند و آن را گسترش دادند و کامل کردند. در آن دوره، صدها مغازه‌ی کتاب‌فروشی در شهرهایی چون بغداد، نیشابور، بخارا و ... وجود داشت.

مراکز علمی جهان اسلام

دانشگاه و کتابخانه

یکی از مهم‌ترین مراکز علمی آن دوره، دانشگاه جندی شاپور بود. دانشگاه جندی شاپور در اهواز در زمان ساسانیان تأسیس شده بود اما تا سیصد سال بعد از ورود اسلام به ایران به کار خود ادامه داد. در بسیاری از شهرهای اسلامی، کتابخانه‌های بزرگی وجود داشت؛ برای مثال سامانیان در بخارا کتابخانه‌ی عظیمی داشتند که ابن سینا سال‌ها در آنجا مشغول تحقیق و مطالعه بود.

نظامیه

نظامیه‌ها مدارس بودند که عده‌ی زیادی از افراد در آنها علم می‌آموختند و همان‌جا زندگی می‌کردند و حکومت، خرج تحصیل و زندگی آنها را می‌داد. یکی از وزیران معروف ایرانی به نام خواجه نظام‌الملک، این نوع مدرسه را تأسیس کرده بود. نظامیه‌های نیشابور و بغداد معروف بودند. دانشگاه‌های امروز جهان تقلیدی از مدارس نظامیه است.

رصدخانه

رصدخانه‌ها محل تحقیق درباره‌ی ستارگان بودند. شهرهایی چون بغداد، اصفهان و ری رصدخانه داشتند.

بیمارستان

نخستین بیمارستانی که از آن اطلاعی در دست است، بیمارستان و مدرسه‌ی پزشکی دانشگاه جندی شاپور است. معروف‌ترین بیمارستان دوره‌ی اسلامی، بیمارستانی بود که عضدالدوله دیلمی در بغداد بنا کرده بود که داروخانه‌ای نیز داشت.

در دوره‌ای که مسلمانان به پیشرفت‌های علمی بزرگ دست یافته بودند و ده‌ها کتابخانه و دانشگاه و مرکز علمی در سرزمین‌های اسلامی وجود داشت، مردم اروپا در جهل و خرافات زندگی می‌کردند و از پیشرفت‌های علمی در آنجا خبری نبود. این دوره به «عصر تاریکی» اروپا معروف است. اروپاییان با حسرت به مسلمانان نگاه می‌کردند. بعدها به تدریج اروپاییان آثار علمی مسلمانان را ترجمه کردند و با آنها آشنا شدند و علوم و فنون از سرزمین‌های اسلامی به اروپا انتقال یافت.

نمونه‌هایی از آثار علمی — ادبی ایرانیان (قرن سوم تا هفتم هجری)

فعالیت ۱

کاربرگهی شماره‌ی ۱۳ را کامل کنید.

فعالیت ۲

با استفاده از اطلاعاتی که درباره‌ی دانشمندان و حکیمان و آثار آنها (فعالیت درس قبل) گردآوری کردید، یک روزنامه‌ی دیواری درست کنید و به دیوار مدرسه بزنید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
درباره‌ی دانشمندان و علوم و فنون دوره‌ی اسلامی چه سؤال‌های دیگری دارید؟

سفری به اصفهان

فصل ششم

حوزه‌های موضوعی
زمان، تداوم و تغییر
مکان و فضا
فرهنگ و هویت

در دنیا هزاران شهر کوچک و بزرگ وجود دارد اما فقط تعداد کمی از آنها در جهان مشهور هستند. اصفهان یکی از شهرهای معروف جهان است. آیا تاکنون به اصفهان سفر کرده‌اید؟ اگر آری، چه خاطره‌ای از سفر به این شهر دارید؟ آیا می‌دانید هر ساله هزاران نفر از مردم کشور در بهترین روزهای تعطیلات خود به این شهر سفر می‌کنند؟ هر گردشگر خارجی هم که به ایران سفر می‌کند، سراغ اصفهان را می‌گیرد و می‌خواهد از این شهر دیدن کند. راستی چرا اصفهان شهرت جهانی دارد؟ کدام بناها و آثار تاریخی باشکوه در این شهر وجود دارد؟ این آثار در چه دوره‌ای به وجود آمده‌اند و چه ویژگی‌هایی دارند؟

موضوع این فصل «اصفهان» است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام دادن فعالیت‌های آن پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

اصفهان، نصف جهان

گردش در اصفهان

شهر اصفهان، مرکز استان اصفهان است. شهر اصفهان در کوهپایه‌های زاگرس قرار دارد و رود زاینده‌رود از وسط آن عبور می‌کند. جمعیت شهر اصفهان حدود دو میلیون نفر است. این شهر بعد از تهران و مشهد پرجمعیت‌ترین شهر ایران است. به نقشه‌ی زیر توجه کنید. این نقشه، شهر اصفهان را نشان می‌دهد. به این نوع نقشه، نقشه‌ی گردشگری می‌گویند. نقشه‌ی گردشگری، نقشه‌ای است که روی آن، مکان‌های دیدنی و آثار تاریخی نشان داده می‌شود.

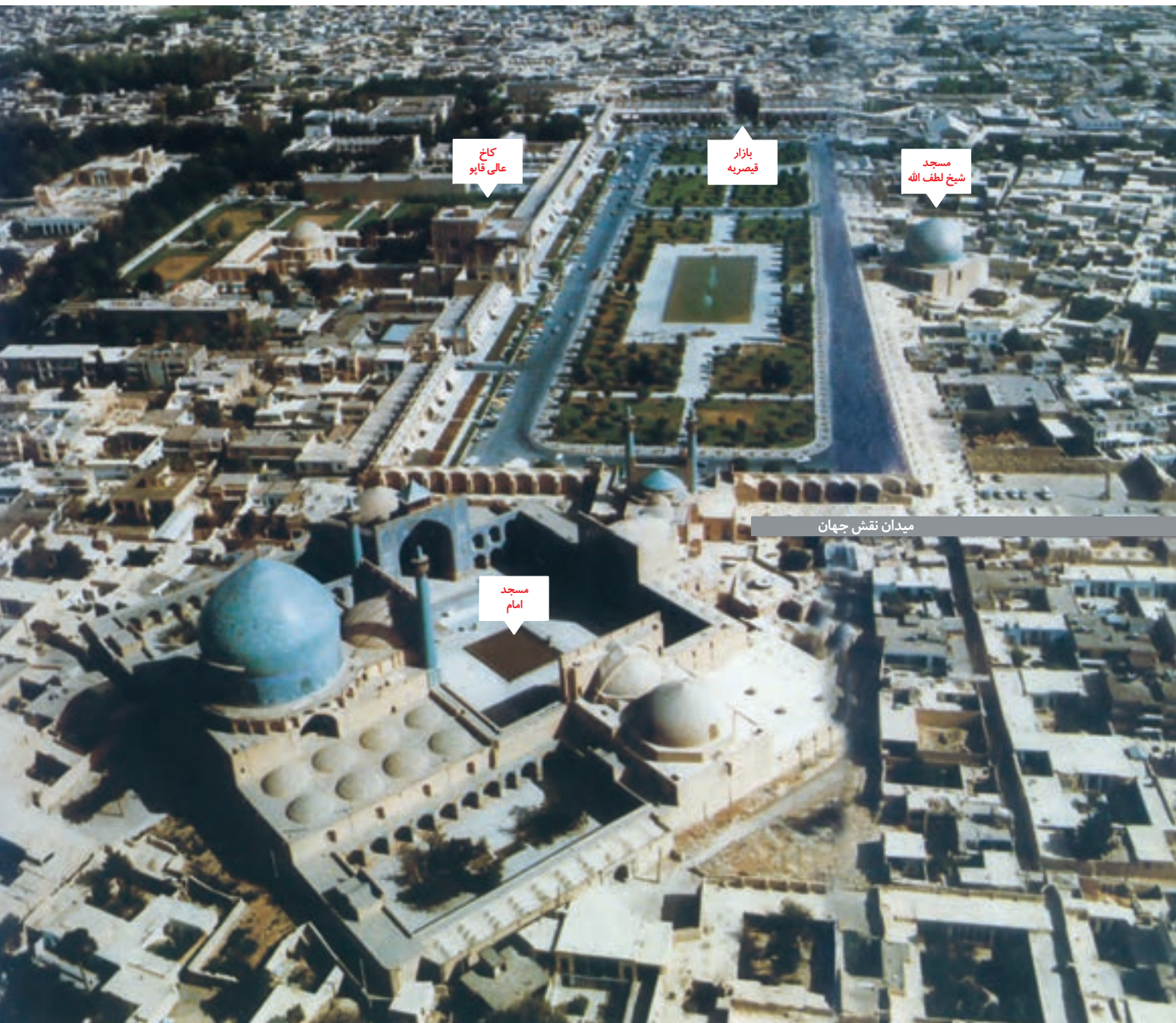

فعالیت ۱

شما و دوستانتان می‌خواهید از اصفهان دیدن کنید و نقشه‌ی صفحه‌ی قبل را خریده‌اید. همفکری کنید و روی نقشه، مکان‌های تاریخی و دیدنی، مساجد، بازار و... را پیدا کنید و نام ببرید.

فعالیت ۲

اگر بخواهید مهمان‌سرایي انتخاب کنید که به آثار تاریخی نزدیک باشد، کدام را انتخاب می‌کنید؟

اهمیت شهر اصفهان در دوره‌های مختلف تاریخی

آثار تاریخی نشان می‌دهد که شهر اصفهان از گذشته‌های دور اهمیت داشته است. در دوره‌ی اسلامی، این شهر چندبار در زمان‌های مختلف به پایتختی انتخاب شده است؛ اما اوج شکوفایی شهر اصفهان به دوره‌ی صفویه مربوط است.

در این دوره به دلیل حمایت شاهان صفوی، تعداد زیادی از صنعتگران، معماران، هنرمندان و دانشمندان به اصفهان آمدند و چنان آثار باشکوه و زیبایی به وجود آوردند که این شهر به نصف جهان معروف شد.

مکان‌های تاریخی و دیدنی

در شهر اصفهان ده‌ها اثر تاریخی و دیدنی وجود دارد. در اینجا چند نمونه‌ی مهم معرفی می‌شود:

میدان امام (نقش جهان)

این میدان به فرمان شاه عباس صفوی در مرکز شهر اصفهان ساخته شده و در آن زمان از بزرگ‌ترین میدان‌های جهان بوده است.

در اطراف این میدان که حدود ۵۰۰ متر طول دارد، بناهای بزرگ و باشکوه‌ی قرار گرفته‌اند. با توجه به شکل روبه‌رو، این بناها را نام ببرید.

مسجد امام

مسجد شیخ لطف الله

مسجد شیخ لطف الله

این مسجد به فرمان شاه عباس ساخته شد تا شیخ لطف الله که عالم بزرگی بود در آن نماز جماعت برگزار کند و به تربیت و تدریس شاگردان بپردازد. ساختن این مسجد حدود ۱۸ سال طول کشید. مسجد شیخ لطف الله گنبد بسیار زیبایی دارد که روی آن کاشی کاری های بی نظیری دیده می شود. گنبد یکی از نشانه های معماری اسلامی است.

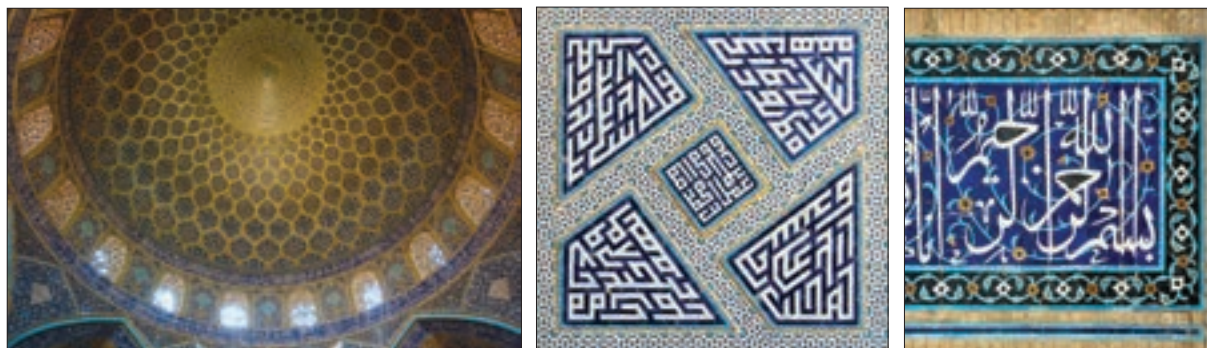
۴۰ متر؟ چطور در آن زمان که ابزار و وسایل امروزی را نداشتند این کار را انجام می دادند؟!

مسجد امام (مسجد جامع عباسی)

این مسجد نیز از شاهکارهای معماری اسلامی به شمار می رود. مسجد امام چهار ایوان در چهار جهت جغرافیایی دارد. هریک از مناره های مسجد بیش از ۴۰ متر ارتفاع دارد. داخل این مناره ها یا گلدسته ها پلکان های مارپیچ وجود دارد که از آن بالا می رفتند تا اذان بگویند یا خبررسانی کنند.

نمونه‌هایی از کتیبه، خط و کاشی کاری

مسجد امام

مشهور است همزمان با ساخته شدن مسجد امام، معادن سنگ مرمر، اطراف این شهر کشف شده است که از این سنگ‌ها در بنای مسجد استفاده کرده‌اند.

در این مساجد کتیبه‌هایی روی گنبد، محراب و مناره‌ها دیده می‌شود.

کتیبه‌نویشته‌هایی روی سنگ، کاشی و مانند آن است. معمولاً در کتیبه‌های دوره‌ی اسلامی، آیات قرآن، دعا و نام امامان بزرگوار را با خط خوش نوشته‌اند.

برخی کتیبه‌های مسجد امام به قلم استاد علیرضا عباسی خطاط مشهور نوشته شده است. در سقف ایوان، گچ‌بری‌های تزئینی زیبایی دیده می‌شود.

میناتور داخل کاخ عالی قاپو

تصویر کاخ عالی قاپو

کاخ عالی قاپو

این کاخ در شش طبقه ساخته شده است و حدود پنجاه اتاق دارد. شاه عباس در این مکان به امور کشور می پرداخت و دستورهای لازم را صادر، و در تالارهای آن از مهمانان پذیرایی می کرد. شاه و درباریان از ایوان این کاخ، چوگان بازی، جشن ها یا رژه های سربازان را در میدان امام (نقش جهان)، تماشا می کردند. در داخل تالارها و اتاق ها، نقاشی های مینیاتور (خرده نگاره*) زیبایی دیده می شود که کار استاد رضا عباسی است.

فعالیت ۳

به تصاویر مسجد امام و مسجد شیخ لطف الله دقت کنید. مهم ترین تفاوتی که در این دو مسجد مشاهده می کنید، چیست؟

فعالیت ۴

با توجه به مطالبی که در این درس آموختید، انواع فنون و هنرهایی را که در ساختن بناهای تاریخی اصفهان به کار رفته است، فهرست کنید؛ مثال: کاشی کاری،.....

فعالیت ۵

فرض کنید دوستی در خارج از ایران دارید که می خواهد به ایران بیاید و از اصفهان دیدن کند. به طور گروهی یک کارت پستال با نشانه هایی از شهر اصفهان درست، و او را به دیدن اصفهان دعوت کنید. کارت دعوت گروه خود را به تابلوی کلاس نصب کنید.

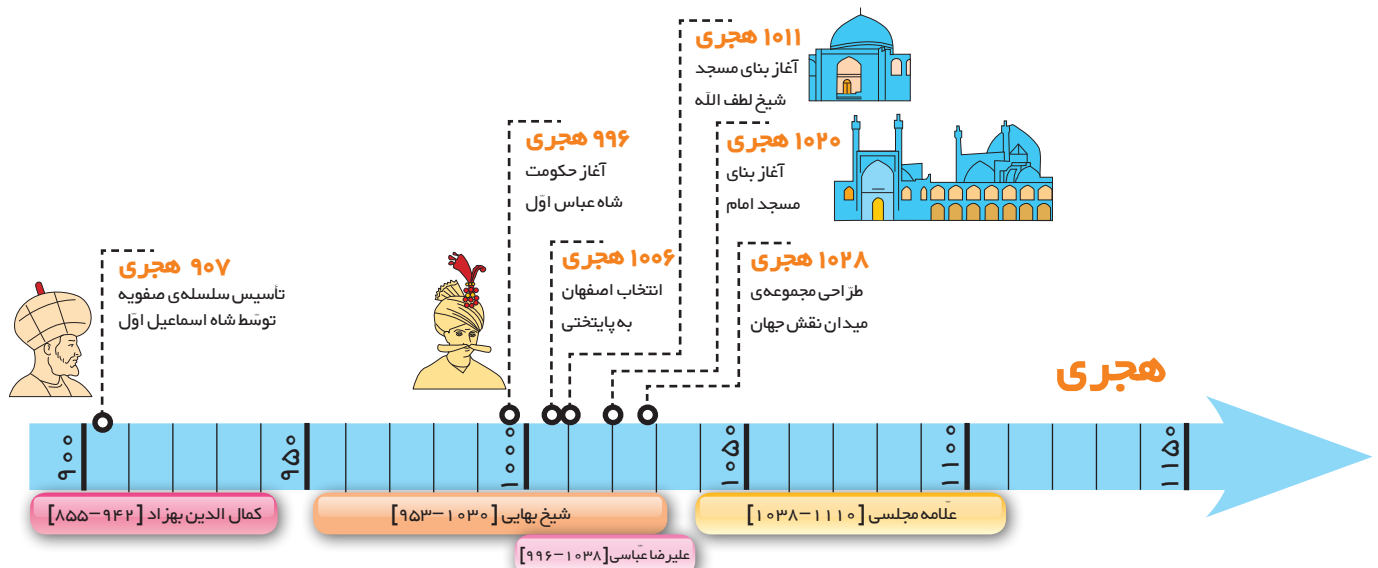

چرا فرهنگ و هنر در دوره‌ی صفویه شکوفا شد؟

تشکیل حکومت صفویه

در اوایل قرن دهم هجری، اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران نابسامان بود. حکومت قدرتمندی در کشور وجود نداشت و هر بخش آن در اختیار حکومتی بود. در چنین اوضاع آشفته‌ای شاه اسماعیل صفوی سلسله‌ی صفویه را تأسیس کرد. مشهورترین پادشاه صفوی شاه عباس اول است که اصفهان را به پایتختی انتخاب کرد. صفویان، مذهب شیعه را مذهب رسمی کشور اعلام کردند. آنها از عالمان دینی و مراسم مذهبی حمایت می‌کردند و به ساختن مساجد علاقه‌مند بودند.

عصر صفویه، عصر شکوفایی دانش و معماری هنر در ایران است. بسیاری از دانشمندان، نویسندگان و هنرمندان در این دوره ظهور کردند.

گسترش هنر و معماری در دوره‌ی صفویه

کاروانسرای شاه عباسی، سمنان

حکومت قدرتمند و یکپارچه

صفویان توانستند مخالفان خود را در داخل کشور سرکوب کنند. آنها با دشمنان قدرتمند خود مانند عثمانی‌ها در غرب و ازبکان در شرق نیز جنگیدند و پیروزی‌هایی به دست آوردند. بدین ترتیب آنها حکومتی قدرتمند و یکپارچه به وجود آوردند.

رونق تجارت

در دوره‌ی صفویه، تجارت و داد و ستد رونق زیادی پیدا کرد. کالاهای صادراتی مهم ایران در آن زمان، ابریشم و پارچه‌های زربفت و سنگ‌های قیمتی و خشکبار بود که هم از راه خشکی با کاروان‌ها و هم از راه دریا با کشتی به کشورهای دیگر فرستاده می‌شد. از این تجارت، ثروت و درآمد خوبی به دست می‌آمد.

برقراری امنیت در راه‌ها و شهرها

حکومت صفویه، به ساختن راه‌ها و کاروانسراها اهمیت زیادی می‌داد. کاروانسراها محلّ استراحت و تأمین آذوقه‌ی مسافران و چهارپایانی بود که راه‌های طولانی را از شهری به شهری دیگر طی می‌کردند. صفویان امنیت را در راه‌ها و شهرها برقرار کردند و همین امنیت باعث می‌شد کاروان‌ها با آسودگی سفر کنند.

حمایت از هنرمندان

حاکمان صفوی به‌ویژه شاه عباس از هنرمندان و صنعتگران و دانشمندان حمایت می‌کردند. آنها برای ساختن بناهای باشکوه، پول زیادی خرج می‌کردند.

شاهان صفوی مانند سایر شاهان ثروتمند بودند. آنها زمین‌های زیادی را در کشور به ملک شخصی خود درآورده بودند. درآمد حکومت و مخارج شاه و درباریان از راه مالیات‌هایی که از ولایات می‌گرفتند، تأمین می‌شد. کشاورزان، بازرگانان و صنعتگران و همه‌ی مردم مجبور بودند بخشی از درآمد خود را به مأموران حکومت بدهند.

اصفهان در سفرنامه‌ها

در گذشته‌های دور، سفر از سرزمینی به سرزمین دیگر بسیار دشوار بود؛ چرا؟ اما در آن زمان گاهی افرادی پیدا می‌شدند که برای آشنایی با شهرهای دیگر و مردمان آنها یا به قصد زیارت یا تحصیل علوم دینی با همه‌ی رنج و مشقت، سفر می‌کردند و سفر آنها گاهی روزها، ماه‌ها یا سال‌ها طول می‌کشید.

گاهی نیز بعضی حکومت‌ها، افرادی را به سفرهای دور و دراز به کشورهای دیگر روانه می‌کردند تا اطلاعاتی از آن کشورها به دست بیاورند؛ چرا؟

بسیاری از این جهانگردان، دیده‌ها و شنیده‌ها و خاطرات خود را از سفرهایشان می‌نوشتند و گاهی با نقاشی نیز تصویر می‌کردند. به این نوشته‌ها «سفرنامه» می‌گویند.

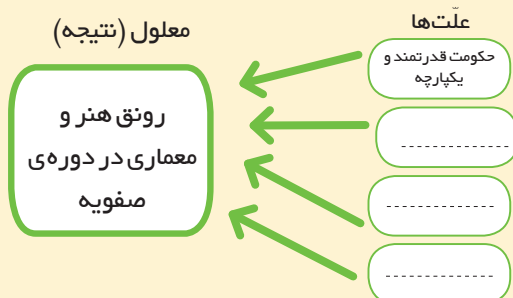
در دوره‌های مختلف تاریخی، جهانگردان زیادی از اصفهان دیدن کرده، و در سفرنامه‌های خود درباره‌ی این شهر مطالبی نوشته‌اند.

▲ تصویری از میدان امام (نقش جهان) که توسط یک باستان‌شناس اروپایی که حدود ۱۴۰ سال پیش به ایران سفر کرده، ترسیم شده است.

فعالیت ۲

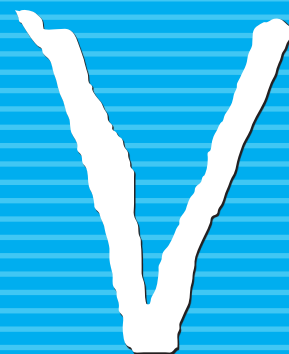
به‌طور گروهی روی یک برگه‌ی کاغذ، نمودار علت و معلول را رسم کنید؛ سپس علت‌های رونق هنر و معماری را در دوره‌ی صفویه روی آن به‌طور خلاصه در محل مناسب بنویسید.

فعالیت ۳

کاربرگه‌های ۱۵ و ۱۶ را کامل کنید.

فصل هفتم

حوزه‌های موضوعی

نظام اجتماعی

فرهنگ و هویت

زمان، تداوم و تغییر

مکان و فضا

اوقات فراغت

آیا تاکنون به برنامه‌ی روزانه‌ی زندگی خودتان فکر کرده‌اید؟
شما چند ساعت در شبانه‌روز می‌خواهید؟ چند ساعت را در مدرسه
می‌گذرانید؟ چه مدت در روز تلویزیون تماشا و یا بازی می‌کنید؟
چه مدت از وقت خودتان را به عبادت و خواندن قرآن اختصاص می‌دهید؟
راستی وقتی از تکالیف درسی و وظایف روزانه فارغ می‌شوید، دوست
دارید چه کارهایی انجام بدهید؟
به نظر شما آیا بهتر نیست که برای فعالیت‌های روزانه و اوقات فراغت
خودمان برنامه‌ریزی داشته باشیم؟ شما برای روزهای تعطیل سال یا تعطیلات
تابستان خود چه برنامه‌ای در نظر گرفته‌اید؟ ....

موضوع این فصل کتاب، اوقات فراغت و برنامه‌ی
زندگی است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و
انجام دادن فعالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خود را بیابید.

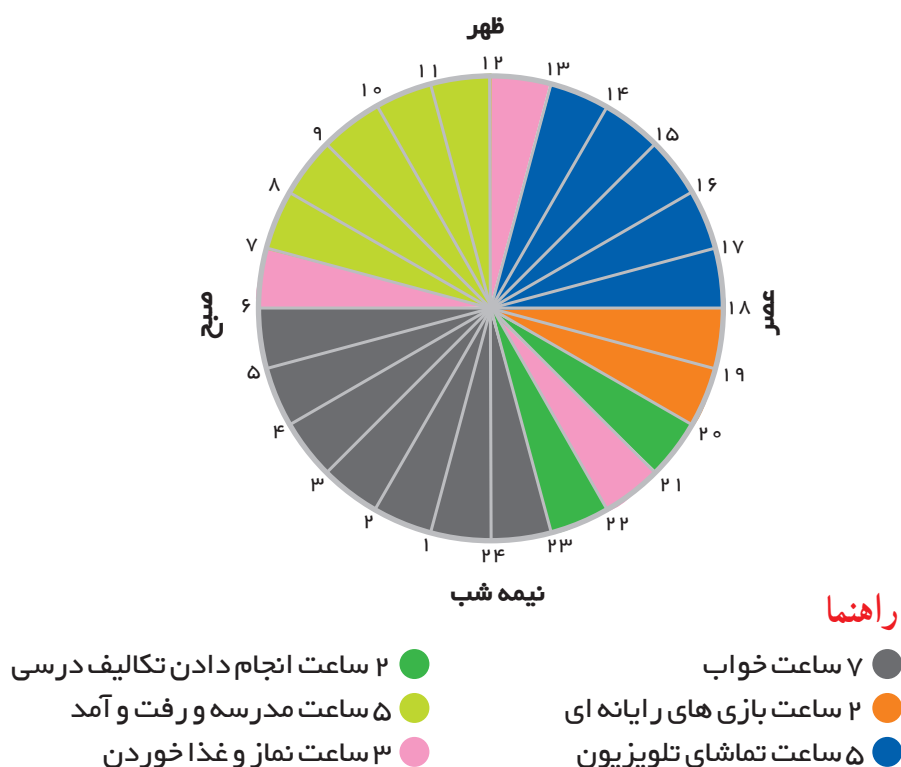
برنامه‌ی روزانه‌ی متعادل

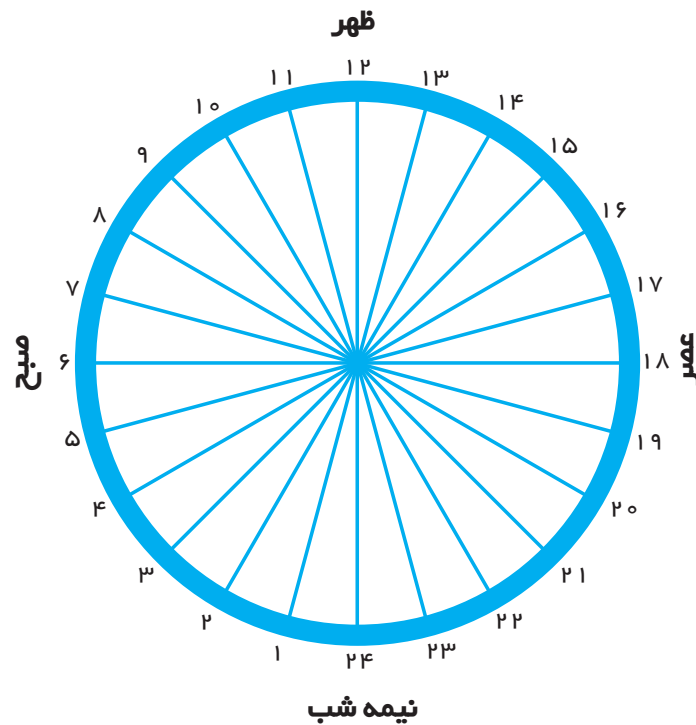
نمودار زندگی روزانه

شاید تا به حال این ضرب‌المثل را شنیده باشید که «وقت طلاست». منظور از این عبارت چیست؟ زندگی انسان، مدت زمانی است که در اختیار دارد. این زمان به ثانیه‌ها و روزها و هفته‌ها و سال‌ها تقسیم شده است که در اصطلاح به آن «وقت» یا «اوقات» می‌گوییم.

ممکن است شما تا به حال دقت نکرده باشید که در یک شبانه‌روز چند ساعت را به چه کاری اختصاص می‌دهید. اگر درباره‌ی فعالیت‌های یک روز خودمان به دقت فکر کنیم، ممکن است به این نتیجه برسیم که کارهایی را بیش از حد یا کمتر از حد لازم انجام می‌دهیم. یک راه مناسب برای فهم بهتر این موضوع این است که نمودار زندگی روزانه‌ی خودمان را ترسیم کنیم.

به نمودار پایین توجه کنید. این نمودار، فعالیت‌های یک شبانه‌روز امیر را نشان می‌دهد. هر یک از فعالیت‌ها چه مدتی را به خود اختصاص داده است؟ امیر برای چه فعالیت‌هایی زمان بیشتر و برای کدام فعالیت‌ها زمان بسیار کمی صرف می‌کند؟
نظر شما درباره‌ی برنامه‌ی زندگی روزانه‌ی امیر چیست؟

چگونه نمودار زمانی زندگی روزانه را ترسیم کنیم؟

یک شبانه روز چند ساعت است؟

ابتدا یک دایره رسم، و آن را به ۲۴ قسمت مساوی تقسیم می‌کنیم. هر قسمت نشان‌دهنده‌ی یک ساعت است. سپس فعالیت‌های یک شبانه‌روز خود را در نظر می‌گیریم؛ برای مثال، شب گذشته چه ساعتی خوابیدیم و صبح چه ساعتی از خواب بیدار شدیم؟ یعنی چند ساعت خواب؟ به همان میزان، تعداد ساعات را روی نمودار جدا می‌کنیم و رنگ می‌زنیم. اکنون شما فعالیت را انجام دهید.

فعالیت ۱

نمودار زندگی روزانه‌ی خودتان را روی کار برگه‌ی شماره‌ی ۱۷ کتاب کار ترسیم کنید.

فعالیت ۲

نمودار خودتان را با نمودار همکلاسی‌هایتان مقایسه کنید؛ چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارد؟

حال که نمودار فعالیت‌های روزانه‌ی خودتان را رسم کردید، بگویید آیا از برنامه‌ی زندگی خودتان راضی هستید یا خیر. اگر قرار باشد نمودار دیگری رسم کنید، کدام قسمت‌های آن را تغییر می‌دهید؟ با راهنمایی معلم این کار را انجام دهید و نمودار جدیدی روی یک کاغذ جداگانه رسم کنید.

برنامه‌ی متعادل

در برنامه‌ای متعادل، استراحت و خواب، درس خواندن، عبادت کردن و تفریح و سرگرمی به اندازه‌ی کافی وجود دارد و هر کاری در موقع مناسب انجام می‌شود؛ به عکس در برنامه‌ی نامتعادل به بعضی از بخش‌های زندگی، کمتر یا بیشتر از حد لازم توجه می‌شود.

همه‌ی ما نیاز داریم که از طریق نماز، دعا و خواندن قرآن با خداوند ارتباط برقرار کنیم و باید بخشی از زندگی روزانه‌ی خود را به این کار اختصاص بدهیم. در برنامه‌ای متعادل، استراحت و خواب کافی وجود دارد. دیر خوابیدن و کمبود خواب بر سلامت جسم و روان ما تأثیرات بدی به جای می‌گذارد.

کم خوابی می‌تواند موجب خستگی، بداخلاقی و کندی یادگیری بشود. در برنامه‌ای متعادل، ساعات درس خواندن و ساعات کار کردن نیز باید به اندازه‌ی کافی باشد؛ یعنی فرد نه آن قدر تنبلی کند که درس یا کار را فراموش یا به آنها کم توجهی کند و نه آن قدر در درس و کار غرق شود که هیچ وقتی برای تفریح یا ارتباط با خانواده و دوستان و خویشان نداشته باشد. تفریح و سرگرمی نیز برای انسان لازم است؛ چون باعث می‌شود دوباره برای فعالیت‌های دیگر انرژی و نشاط پیدا کنیم.

فعالیت ۳

در گروه، گفت‌وگو کنید و نتیجه را در کلاس بگویید.

الف - به نظر شما ارتباط با خداوند از طریق نماز، دعا و تلاوت قرآن چه تأثیری بر زندگی روزانه‌ی ما دارد؟

ب - به نظر شما چه کارهایی هدر دادن وقت است؟ برای چه کارهایی دوست دارید وقت بیشتری بگذارید؟ در چند سطر بنویسید و در کلاس بخوانید.

فعالیت ۴

حضرت علی بن ابیطالب (ع) فرموده‌اند: «از دست دادن فرصت موجب پشیمانی و اندوه است»
الف - منظور از این عبارت چیست؟ در کلاس گفت‌وگو کنید. ب - این سخن امام (ع) را با خط خوش بنویسید و آن را با نقش‌های زیباترین، و به دیوار کلاس یا خانه تان نصب کنید.

برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت

انسان‌ها، اغلب اوقات خود را برای کار یا تحصیل یا وظایف و تکالیفی که بر عهده دارند، صرف می‌کنند. به اوقاتی که فرد از این کارها فارغ یا آسوده است، اوقات فراغت می‌گویند. فراغت زمانی است که پس از کار یا تکالیف درسی، فرصت پیدا می‌کنیم تا به فعالیت‌های دلخواه خودمان مانند کارهای هنری، ورزش و بازی و سرگرمی‌های مفید یا آموختن مهارت‌های مختلف بپردازیم. برای دانش‌آموزان، روزهای تعطیل و همچنین تعطیلات تابستان، فرصت خوبی برای این فعالیت‌هاست.

فعالیت ۱

الف - روی یک کاغذ، کارها و فعالیت‌هایی را که تاکنون برای پر کردن روزهای تعطیل یا تعطیلات تابستان انجام داده‌اید، فهرست کنید.

ب - اکنون برگه‌ی خودتان را در گروه با پاسخ‌های دوستانتان مقایسه کنید؛ چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارد؟ بیان کنید.

راه‌های استفاده از اوقات فراغت

برای استفاده از اوقات فراغت چه راه‌هایی وجود دارد؟ چه برنامه‌هایی می‌توانیم داشته باشیم؟

مطالعه برای انجام فعالیت

برای استفاده از اوقات فراغت باید برنامه‌ریزی مناسب داشته باشیم تا بتوانیم بهترین و مفیدترین استفاده را از این اوقات ببریم. راه‌ها و شیوه‌های گوناگونی برای گذراندن اوقات فراغت وجود دارد. به نمونه‌ها توجه کنید:

اخلاق و معنویت

شرکت در هیئت‌ها و مراسم مذهبی، کلاس‌های انس با قرآن، حضور در مجالس و کلاس‌های آموزشی دینی، امور خیریه و کمک به همنوعان

مشارکت‌های اجتماعی

دید و بازدید اقوام و دوستان، حضور در انجمن‌های مختلف و قبول مسئولیت‌های اجتماعی مانند بسیج، سازمان جوانان هلال احمر و ...

هنر و سرگرمی

انجام دادن فعالیت‌های هنری مانند طراحی، خطاطی، نقاشی، هنرهای دستی، سفالگری، نمایش، نویسندگی و موسیقی
شرکت در کلاس‌های آموزشی هنری، بازدید از نمایشگاه‌های هنری، پرورش گل و گیاه، رفتن به تئاتر و سینما

سیر و سفر

زیارت مکان‌های مقدس، حرم اهل بیت (ع) و امام زاده‌ها، سفر به شهرها و روستاها، بازدید از موزه‌ها و بناهای تاریخی، رفتن به بوستان‌ها و گردشگاه‌ها، شرکت در اردوهای تفریحی و سیاحتی.

مطالعه و مهارت آموزی

مطالعه‌ی کتاب‌های سودمند، مجلات و روزنامه‌ها و شرکت در کلاس‌های مهارت‌آموزی (مانند خیاطی، آشپزی، زبان خارجی، رایانه، تایپ و ...)

بازی و ورزش

بازی‌های دوستانه و محلی، شرکت در کلاس‌های ورزشی و بدن‌سازی، حضور در ورزشگاه‌ها و تماشای مسابقات، بازی‌های فکری و بازی‌های رایانه‌ای

● شما می‌توانید برای اوقات فراغت خود، فردی یا گروهی برنامه‌ریزی کنید؛ مثلاً بعضی از کارها مانند مطالعه یا حل کردن جدول، ساختن کاردستی، پرورش حیوانات یا جمع‌آوری مجموعه‌های سنگ، تمبر و نظایر آن را ممکن است به تنهایی انجام دهید؛ اما برای رفتن به سفرهای زیارتی یا دیدار اقوام یا رفتن به گردشگاه‌ها با خانواده و دوستانتان همراهی کنید.

● برای پر کردن اوقات فراغت، علاوه بر علاقه‌مندی‌های خودمان، شرایط و امکانات را هم در نظر بگیریم. ممکن است در محل زندگی ما برخی از امکانات نباشد یا پول کافی برای دسترسی به آنها نداشته باشیم. در این صورت بهتر است از روش‌های دیگری استفاده کنیم که با امکانات و هزینه‌ی کمتری قابل اجرا است.

فعالیت ۲

با راهنمایی معلم، یک جدول هفتگی برای زمان حال یا ایام تابستان طراحی کنید و در جلوی هر یک از روزهای هفته، برنامه‌های خود را بنویسید و آن را به معلم نشان بدهید.

فعالیت ۳

فکر کنید و چند شیوه‌ی خوب و جالب برای پر کردن اوقات فراغت پیشنهاد کنید که کمترین هزینه و امکانات را نیاز داشته باشد.

بازی‌های قدیمی

با گذشت زمان به تدریج شیوه‌های گذران اوقات فراغت تغییر کرده است. در هر دوره‌ی تاریخی، گروه‌های مختلف مردم، شیوه‌های متفاوتی برای اوقات فراغت خود داشته‌اند. برای مثال در گذشته‌ی نه‌چندان دور، مردم با شرکت در مراسم و جشن‌ها، شرکت در مسابقات زورآزمایی و تیراندازی، مجالس نقالی و بازی‌های گروهی خود را سرگرم و اوقات فراغت خود را پر می‌کرده‌اند. بعضی از این بازی‌ها و سرگرمی‌ها تا امروز بین مردم باقی مانده است.

چوگان بازی قدیم

شهر بازی و وسایل متحرک برقی

ما روی زمین، مستطیلی رسم می کردیم و آن را شش قسمت می کردیم. در انتهای شش قسمت یک نیم دایره می کشیدیم که نشانه‌ی جهنم بود.

بعد، از خانه‌ی یک شروع می کردیم و سنگ را در آن می انداختیم و با یک پا به صورت لی لی، سنگ را از همه‌ی خانه‌ها عبور می دادیم.

بعد از پایان همه‌ی خانه‌ها باید چشم‌هایمان را می بستیم و بدون پا گذاشتن روی خط و جهنم از همه‌ی خانه‌ها عبور می کردیم. هر وقت سنگ روی خط قرار می گرفت یا از خانه خارج می شد، نوبت فرد دیگر بود که بازی را ادامه بدهد.

مادر مریم درباره‌ی یکی از بازی‌های دوره‌ی نوجوانی خودش توضیح می دهد.

آیا شما تاکنون نام بازی‌هایی چون قایم باشک (قایم موشک)، نون بیار کباب ببر، عموزنجیرباف، الک و دولک، بادبادک بازی و طناب بازی را شنیده‌اید یا در این بازی‌ها شرکت کرده‌اید؟ این بازی‌ها از گذشته تاکنون در بیشتر نواحی ایران رایج بوده است.

در گذشته، بچه‌ها بیشتر بازی‌های گروهی انجام می دادند. این بازی‌ها اغلب جنبه‌ی حرکتی یا قدرتی داشتند. امروزه بازی‌های رایانه‌ای بین بچه‌ها رواج پیدا کرده است.

فعالیت ۴

گفت‌وگو کنید: به نظر شما استفاده‌ی زیاد از بازی‌های رایانه‌ای ممکن است چه ضررهایی داشته باشد؟

فعالیت ۵

با پدر بزرگ یا مادر بزرگ یا یک نفر از افراد سالخورده‌ی فامیل مصاحبه کنید و از او بخواهید درباره‌ی چگونگی گذراندن اوقات فراغت در گذشته برای شما صحبت کند. گفته‌های او را بنویسید و به کلاس بیاورید.

فعالیت ۶

نام چند بازی محلی را از بزرگ‌ترها پرس و جو کنید و چگونگی انجام دادن آن را در کلاس تعریف کنید و نمایش دهید.

مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت

همه‌ی فعالیت‌های مربوط به اوقات فراغت در منزل انجام نمی‌شود. ما برای بسیاری از فعالیت‌ها از مکان‌های عمومی استفاده می‌کنیم.

- کتابخانه‌های عمومی   ○ کتابخانه‌های مدارس   ○ سالن‌های تئاتر و سینما   ○ نمایشگاه‌ها
- بوستان‌ها (پارک‌ها)   ○ مجموعه‌های شهریازی   ○ اردوگاه‌ها   ○ مجتمع‌های فرهنگی – هنری
- باشگاه‌ها و سالن‌های ورزشی   ○ موزه‌ها (گنجینه‌ها)   ○ فرهنگسراها   ○ نگارخانه‌ها
- مساجد (پایگاه‌های مقاومت بسیج، کتابخانه‌ی مساجد، کلاس‌های آموزشی، کانون‌های فرهنگی – هنری)

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

فرهنگسرا

فعالیت ۷

به چند گروه تقسیم شوید و همفکری کنید. در محل زندگی شما چه امکانات عمومی برای گذران اوقات فراغت وجود دارد؟ پرس‌وجو کنید و نام و نشانی آنها را بنویسید.

فعالیت ۸

فرض کنید قرار است مسئولان شهری یا روستایی در محل زندگی شما امکاناتی برای گذراندن اوقات فراغت نوجوانان فراهم کنند و از شما خواسته‌اند اظهار نظر کنید. چه پیشنهادهایی می‌دهید؟

رفتارهای مناسب در مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت

مکان‌های عمومی گذران اوقات فراغت به همه‌ی مردم متعلق است. وظیفه‌ی ما است که در حفاظت از این مکان‌ها و وسایل و امکانات داخل آنها بکوشیم.

هر یک از مکان‌های گذراندن اوقات فراغت، مقررات مخصوص به خود را دارد. در این مکان‌ها چه آداب و مقرراتی را رعایت می‌کنیم؟

در بوستان‌ها (پارک‌ها)

- روی چمن‌ها راه نرویم و فقط از پیاده‌روها استفاده کنیم.
- گل‌ها را نچینیم.
- زباله‌ها را در سطل‌های مخصوص بریزیم.
- ... و

برخی از مؤسسات و سازمان‌هایی که در امور اوقات فراغت فعالیت می‌کنند:

- کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- سازمان دانش‌آموزی
- سازمان فرهنگی هنری شهرداری
- وزارت ورزش و جوانان
- سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ... و

در ورزشگاه‌ها

- برای تهیه‌ی بلیت، نوبت در صف را رعایت کنیم.
- از مسخره کردن یک تیم یا هواداران آن خودداری، و فقط تیم مورد علاقه‌مان را تشویق کنیم.
- از اموال عمومی حفاظت کنیم.
- با نظم و آرامش به سالن‌ها وارد یا از آنجا خارج شویم.
- با انتظامات یا کارکنان ورزشگاه همکاری کنیم.
- ... و

فعالیت ۹

به‌طور گروهی، کاربرگهی شماره‌ی ۱۸ را درباره‌ی آداب و مقررات برخی مکان‌های عمومی‌گذران اوقات فراغت، کامل کنید.

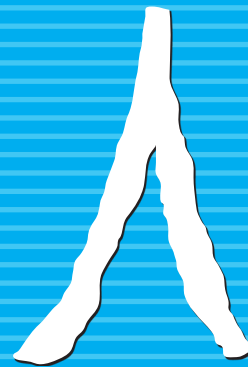
فعالیت ۱۰

اگر به اینترنت دسترسی دارید با راهنمایی و نظارت معلم به پایگاه اینترنتی یکی از مؤسسات و سازمان‌های جدول بالا بروید و ببینید آیا می‌توانید برنامه‌های قابل استفاده برای خودتان پیدا کنید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، فکر کنید و بگویید درباره‌ی برنامه‌ی متعادل یا اوقات فراغت چه سؤال‌های دیگری دارید.

پوشاک ما

فصل هشتم

حوزه‌های موضوعی

منابع و فعالیت‌های

اقتصادی

فرهنگ و هویت

زمان، تداوم، تغییر

نظام اجتماعی

مکان و فضا

آیا شما برای رفتن به مدرسه لباس مخصوصی به تن می‌کنید؟
روپوش یا لباس مدرسه‌ی شما چه رنگی است و چه مشخصاتی دارد؟
آیا گروه‌های اجتماعی دیگری را می‌شناسید که لباس مخصوصی داشته باشند؟
وقتی با پدر و مادر و یا دیگر اعضای خانواده برای خرید لباس به فروشگاه می‌روید، چگونه لباس مورد نظر خودتان را انتخاب می‌کنید؟
راستی پوشاک مورد نیاز ما چگونه تولید می‌شود و به دست ما می‌رسد؟

موضوع این فصل کتاب، پوشاک است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن، پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

انواع لباس

گروه‌ها، فعالیت‌های اجتماعی و انواع لباس

به این عکس‌ها توجه کنید. هریک از این لباس‌ها، کدام گروه اجتماعی یا شغلی یا کدام فعالیت‌ها یا مراسم را نشان می‌دهد؟

گروه اجتماعی

گروه شغلی

آیا تاکنون دقت کرده‌اید که مادر موقعیت‌های مختلف، لباس‌های مختلفی به تن می‌کنیم؟ برای مثال لباس منزل ما با لباس مدرسه و با لباسی که در مهمانی می‌پوشیم، فرق دارد. وقتی می‌خواهیم ورزش کنیم از لباس‌های ورزشی یا لباس‌های راحت استفاده می‌کنیم. بعضی از لباس‌ها را نیز در مراسم مختلف اجتماعی می‌پوشیم؛ برای مثال در مراسم عزاداری برای حضرت اباعبدالله امام حسین (ع) لباس سیاه بر تن می‌کنیم.

گروه‌های مختلف اجتماعی و شغلی نیز لباس‌های بخصوصی به تن می‌کنند. لباس‌های این گروه‌ها بسته به کار و نقش آنها در اجتماع، متفاوت است. ما می‌توانیم از روی لباس این گروه‌ها پی ببریم که شغل و حرفه‌ی این افراد چیست یا چه خدمتی به اجتماع می‌کنند.

همفکری کنید و به جز مواردی که در تصویرها می بینید، سه گروه اجتماعی یا شغلی دیگر نام ببرید که لباس مخصوصی به تن می کنند و بگویید لباس های هر گروه چه ویژگی هایی دارد.

آب و هوا و انواع لباس

در فصل های مختلف سال نیز لباس های ما متفاوت است. در زمستان بیشتر چه نوع لباس هایی می پوشیم؟ پوشاک ما در تابستان و زمستان چه تفاوت هایی با هم دارد؟ چرا در زمستان بیشتر از رنگ های تیره و در تابستان از رنگ های روشن استفاده می کنیم؟ پوشاک مردم در نواحی مختلف آب و هوایی از نظر شکل، جنس و رنگ با هم فرق می کند. در سال های گذشته خواندید که در کشور عزیز و پهناورمان ایران، تنوع آب و هوایی وجود دارد؛ یعنی نوع آب و هوا در همه جایکسان نیست. در بعضی جاها آب و هوا گرم و خشک، در بعضی جاها سرد، در بعضی مکان ها گرم و مرطوب و در بعضی نواحی معتدل است. به این عکس ها توجه کنید. آیا می توانید با توجه به نوع پوشاک، حدس بزنید که آب و هوای ناحیه ای که این افراد در آن زندگی می کنند، چگونه است؟

▲ در کرانه‌ی دریای خزر، زنان قاسم‌آبادی، دامن‌های بلند می‌پوشند که تا روی کفش می‌افتد و با نوارهای رنگی تزیین شده است. پهنای دامن گاه بیش از ده متر است.

▲ لباس مرد گُرد

▲ مجسمه‌ی لباس محلی در موزه‌ی مردم‌شناسی

لباس‌های محلی

در کشور پهناور ما اقوام مختلفی مانند فارس، ترک، لر، گیلک، کرد، بلوچ و ... زندگی می‌کنند. هریک از این اقوام لباس‌های مخصوص به خود دارند.

لباس‌های محلی اقوام ایرانی بسیار زیبا است. البته این لباس‌ها در گذشته بیشتر مورد استفاده قرار می‌گرفته است به‌طوری که در قدیم هر کس از روی شکل لباس فرد دیگر می‌توانست حدس بزند که او اهل کدام منطقه‌ی ایران است. امروزه لباس‌های محلی اغلب در مراسم یا جشن‌های خاص پوشیده می‌شوند. این عکس‌ها، چند نمونه از لباس‌های محلی اقوام مختلف را نشان می‌دهد.

اگر روزی سری به یک «موزه‌ی مردم‌شناسی» بزنید در آنجا می‌توانید انواع لباس‌های محلی را مشاهده کنید.

▲ لباس مرد بلوچ

▲ لباس محلی مردم ترکمن

فعالیت ۲

شما در کدام استان زندگی می‌کنید؟ از بزرگ‌ترها درباره‌ی لباس محلی استان خودتان پرس و جو کنید و بگویید لباس مردان و زنان چه ویژگی‌هایی دارد؟ اگر لباس محلی استان خود یا عکس آن را دارید به کلاس بیاورید.

فعالیت ۳

به نظر شما چرا لباس‌های محلی را در موزه‌ی مردم‌شناسی حفظ و نگهداری می‌کنند؟

مجسمه‌ی مرد اشکانی با کلاه و شلوار گشاد تاروی پا

طرحی از پیراهن‌های زنان در دوره‌ی اشکانی

لباس مردان در دوره‌ی هخامنشی

لباس زنان در دوره‌ی قاجار

لباس مردان در دوره‌ی صفویه

تصویر مردی با کلاه نادری

پوشاک ایرانیان در گذشته

در دوره‌های مختلف تاریخی، پوشاک مردم تغییراتی کرده است. البته در زمان‌های گذشته نیز گروه‌های مختلف اجتماعی مانند شاهزادگان، روحانیون، نظامیان و ... لباس‌های مخصوص به خود می‌پوشیدند.

این عکس‌ها چند نمونه لباس را در دوران‌های مختلف تاریخی نشان می‌دهد. برخی از جلوه‌های لباس‌ها طی زمان همچنان ثابت مانده، و برخی از آنها تغییراتی کرده‌اند.

برای مثال اگر در تصاویر دوره‌های مختلف تاریخی دقت کنیم، می‌بینیم که مردان همواره سرپوش داشته‌اند و این سرپوش تاج، انواع کلاه، عمامه، دستار و مانند آن بوده است.

فعالیت ۴

کاربرگ‌های شماره‌ی ۱۹ «بررسی لباس‌های تاریخی» را در منزل انجام دهید.

لباس از تولید تا مصرف

تولید لباس در گذشته و حال

در گذشته‌ی نه چندان دور، بیشتر مردم برای تهیه‌ی لباس به خیاط مراجعه می‌کردند و خیاط نیز اندازه‌ی آنها را می‌گرفت و با پارچه‌ای که مشتری‌ها به او می‌دادند و به سلیقه‌ی آنها، لباسی برایشان می‌دوخت. اگرچه امروزه نیز در هر شهری، خیاط‌هایی هستند که به سفارش افراد لباس می‌دوزند و مزدی دریافت می‌کنند، بیشتر مردم، پوشاک مورد نیاز خود را به صورت آماده از فروشگاه‌های مختلف می‌خرند.

با گذشت زمان و افزایش جمعیت، چون دیگر یک یا چند خیاط نمی‌توانستند نیازهای تعداد زیادی از مردم را برآورده کنند، کم‌کم کارگاه‌های تولید لباس به وجود آمد. در این کارگاه‌ها انواع لباس به تعداد زیاد تولید می‌شود. به تولید یک کالا به یک شکل و به تعداد زیاد، «تولید انبوه» می‌گویند. امروزه کارگاه‌های تولید لباس، تولید انبوه دارند. به عکس‌های صفحه‌ی بعد توجه کنید.

فعالیت ۱

فکر کنید و چند کالا یا محصول دیگر نام ببرید که در گذشته به تعداد کم و توسط یک نفر تولید می‌شد؛ اما امروزه به صورت انبوه در کارگاه‌ها و کارخانه‌ها تولید می‌شود.

تولید انبوه

یک کارگاه تولیدی برای دوختن لباس به پارچه نیاز دارد. پارچه از نخ درست می‌شود. نخ ممکن است طبیعی یا مصنوعی باشد. پس از تولید نخ در کارخانه‌های نخ‌ریسی، نخ‌ها به کارخانه‌ی پارچه‌بافی (نساجی) فرستاده می‌شود. در ایران، تعداد زیادی کارخانه‌ی نساجی وجود دارد. بخش دیگری از پارچه‌های مورد نیاز از خارج از کشور وارد می‌شود.

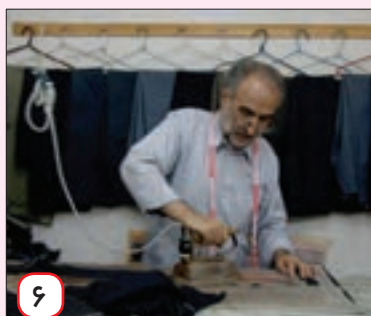
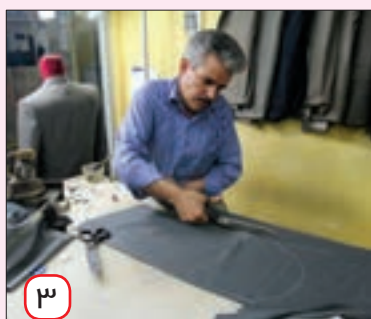

این همه لباس چگونه تولید می‌شود و چگونه به دست ما می‌رسد؟

صاحبان کارگاه‌های تولید لباس، پارچه را از «عمده‌فروشان» خریداری می‌کنند. در هر کارگاه تولیدی لباس، تعدادی افراد مشغول به کار هستند. تعداد کارکنان کارگاه‌های کوچک کمتر است اما کارگاه‌های بزرگ ممکن است ده‌ها نفر نیروی کار داشته باشند. در این کارگاه‌ها هر یک از افراد مهارت خاصی دارند و بخشی از کار تولید را انجام می‌دهند. «برش‌کار» از روی الگوهایی که دارد، پارچه‌ها را می‌برد. الگو در اندازه‌های مختلف تهیه می‌شود. اندازه‌ها معمولاً با شماره مشخص شده است. اندازه‌های کوچک، بزرگ و متوسط برای افراد با قد و اندازه‌های مختلف به کار می‌رود.

سپس هر یک از خیاط‌هایی که در کارگاه هستند، یک بخش از لباس را می‌دوزند؛ برای مثال یک نفر فقط آستین می‌دوزد و لباس‌ها را به دیگری می‌دهد. نفر بعدی یقه‌ها را متصل می‌کند. فرد دیگری دگمه و زیپ به لباس می‌دوزد.

در پایان، یک نفر درزهای لباس و جای دوخت‌ها را اتو می‌کند. همه‌ی کسانی که در کارگاه مشغول به کار هستند، بخشی از کار تولید را انجام می‌دهند تا کالا به صورت نهایی آماده شود. به این همکاری، «خط تولید» گفته می‌شود.

بدین ترتیب در یک کارگاه تولیدی ممکن است روزانه ده‌ها دست لباس دوخته شود. سپس صاحب کارگاه لباس‌های دوخته شده را به فروشگاه‌ها و مغازه‌ها می‌فروشد و صاحبان فروشگاه‌ها نیز دوباره به کارگاه تولیدی سفارش دوخت می‌دهند.

فعالیت ۲

مغازه‌دارها، لباس‌ها را با مبلغی بیشتر از آنچه از کارگاه تولیدی خریده‌اند به مردم می‌فروشند؛ چرا؟

فعالیت ۳

فعالیت کاربرگ‌های شماره‌ی ۲۰ را انجام دهید.

فعالیت ۴

به همراه معلم و همکلاسی‌ها از یک کارگاه تولید پوشاک بازدید کنید و گزارش‌های این باره بنویسید.

خرید لباس

چگونه لباس مناسب را
انتخاب کنیم و بخریم؟

لباسی که انتخاب می‌کنیم، باید با
باورهای دینی ما تناسب داشته باشد.

همان‌طور که مادر در موقعیت‌های مختلف مانند منزل، مدرسه، محل کار، ورزش و مراسم گوناگون، لباس‌های مختلف می‌پوشیم، موقع حضور افراد نامحرم نیز باید لباس مناسب به تن داشته باشیم. لباس باید پوشش مناسب را برای زن یا مرد مسلمان فراهم کند. رعایت حجاب و عفاف، موجب وقار و متانت شخص می‌شود.

فعالیت ۵

با راهنمایی معلم درباره‌ی موضوع حجاب و پوشش مناسب در کلاس گفت‌وگو کنید.

لباسی را که انتخاب می‌کنیم، باید
کیفیت خوب و قیمت مناسب داشته باشد.

هنگام خرید باید لباسی را انتخاب کنیم که هم جنس آن خوب باشد و هم از نظر قیمت مناسب باشد؛ یعنی با بودجه‌ی ما تناسب داشته باشد. همان‌طور که در سال چهارم خواندید بودجه یعنی درآمد و هزینه. بنابراین باید بینیم مقدار پولی که می‌توانیم برای انجام یک کار یا خرید یک چیز پردازیم چقدر است. هنگام خرید لباس باید هم پرس و جو و قیمت‌ها را با هم مقایسه کنیم و هم بینیم خانواده چقدر می‌تواند برای لباس مورد نظر ما پول پردازد.

اکنون به نظر بچه‌ها درباره‌ی خرید لباس توجه، و در کلاس گفت‌وگو کنید. نظر شما چیست؟

بعضی وقت‌ها هیچ ضرورتی ندارد که لباس نو بخریم. اگر لباس‌های قدیمی هنوز قابل استفاده است چه اشکالی دارد که آنها را بپوشیم؟ ما می‌توانیم حتی لباس‌های قدیمی را تعمیر کنیم. من امسال رویوش سال گذشته‌ام را پوشیدم و فقط دگمه‌هایش را عوض کردم.

من ترجیح می‌دهم لباس‌های ایرانی بپوشم؛ یعنی پوشاک‌هایی که تولیدکنندگان کشور ما آن را تهیه کرده‌اند.

برای خرید لباس دلخواه هم مانند چیزهای دیگر می‌توانیم پول توجیبی‌مان را پس‌انداز کنیم.

من فکر می‌کنم آراستگی و تمیز بودن لباس مهم است نه پیروی از مد. ضمناً ما باید در پاکیزگی و شستن لباس‌هایمان با خانواده همکاری کنیم. من هر شب جوراب‌هایم را می‌شویم.

فعالیت ۶

در کلاس گفت‌وگو کنید. بعضی بچه‌ها بدون در نظر گرفتن میزان درآمد خانواده، تقاضای لباس‌های جدید یا گران قیمت می‌کنند. آیا به نظر شما این کار درست است؟ چگونه باید تصمیم‌گیری کرد؟

فعالیت ۷

اگر هر یک از کارهای زیر را تاکنون انجام داده‌اید در کلاس تعریف کنید.

- ★ پس‌انداز برای خرید لباس
- ★ همکاری در شست‌وشوی لباس‌هایتان
- ★ استفاده از لباس‌های قدیمی و نخریدن لباس جدید

فعالیت ۸

فرض کنید مبلغ ۳۰ هزار تومان پس‌انداز کرده‌اید تا با آن پوشاک بخرید؛ با این پول چه می‌خرید و در موقع خرید به چه نکاتی توجه می‌کنید؟ پاسخ را هفته‌ی آینده به کلاس بیاورید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک کاغذ بنویسید چه سؤال‌های دیگری درباره‌ی پوشاک دارید؟

دریاهای ایران

۹

فصل نهم

حوزه‌های موضوعی

مکان و فضا

منابع و فعالیت‌های

اقتصادی

فرهنگ و هویت

بخشی از جمعیت کشور ما در سواحل دریا زندگی می‌کنند. آیا شما جزء این گروه هستید؟ شاید هم شما در کنار دریا ساکن نباشید؛ اما به کنار دریا سفر کرده باشید یا بخواهید در آینده سفر کنید. خداوند به کشور ما ثروت‌ها و نعمت‌های زیادی بخشیده است. یکی از این ثروت‌ها دسترسی به دریا است. ایران از شمال و جنوب به دریا راه دارد. راستی چرا دریا برای هر کشور، ثروت به حساب می‌آید؟ دریاهای ایران چه ویژگی‌هایی دارند و ما از این منبع ثروت چه استفاده‌هایی می‌کنیم؟

موضوع این فصل دریاهای ایران است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام دادن فعالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

ویژگی های دریاهای ایران

در سال های گذشته آموختید که ایران از شمال و جنوب به دریاها دسترسی دارد.

دریاها گودال های پر از آبی هستند که به اقیانوس ها راه دارند. اقیانوس ها پهنه های بسیار بزرگ آبی کره ی زمین هستند. با کمک معلم، یک کره ی جغرافیایی را به کلاس بیاورید و دریاها و اقیانوس ها را روی آن پیدا کنید و نشان دهید.

دریای خزر

دریای خزر در واقع یک دریاچه است؛ اما به آن دریا می‌گویند آیا می‌دانید چرا؟

دریای خزر در طول تاریخ، نام‌های گوناگونی مانند دریای گیلان، دریای مازندران، دریای قزوین و دریای گرگان و... داشته است. در نقشه‌های خارجی این دریا کاسپین نامیده می‌شود.

عمق دریای خزر در نواحی شمالی آن بسیار کم است به طوری که در بعضی نواحی به کمتر از ۱۰ متر می‌رسد اما در نواحی جنوبی نزدیک به ایران، عمق آن بیش از ۱۰۰۰ متر است. میزان شوری آب دریای خزر از دیگر دریاها و اقیانوس‌ها کمتر است. رودهایی که از ایران به این دریا می‌ریزند، جلگه‌ی حاصلخیزی را در طول ساحل دریا به وجود آورده‌اند. به نقشه توجه کنید و پاسخ دهید:

— چند رود که به دریای خزر می‌ریزند، نام ببرید.

— دریای خزر، ایران را به کدام کشورها مربوط می‌کند؟

خلیج فارس

به پیشروی آب دریاها در خشکی خلیج می‌گویند. به نقشه دقت کنید؛ خلیج فارس، پیشروی آب دریای عمان و اقیانوس هند در خشکی‌های ایران و عربستان است. ساحل خلیج فارس از دهانه‌ی اروندرود تا بندرعباس امتداد یافته است. در کناره‌های خلیج فارس بریدگی‌های عمیقی وجود دارد که ساکنان اطراف به آنها خور می‌گویند. خورها برای ایجاد بندر و پهلو گرفتن کشتی‌ها بسیار مناسب هستند.

شوری آب خلیج فارس از دریای عمان بیشتر است؛ اما عمق خلیج فارس از دریای عمان بسیار کمتر است و به طور متوسط ۳۰ متر عمق دارد. در خلیج فارس جزیره‌های بزرگ و کوچکی سر از آب بیرون آورده‌اند که بسیاری از آنها متعلق به ایران هستند.

دریای عمان

ساحل دریای عمان از بندرعباس تا بندر گواتر امتداد دارد. دریای عمان به اقیانوس هند راه دارد. عمق این دریا به سمت اقیانوس بیشتر می‌شود و در اطراف چابهار به حدود ۳۰۰۰ متر می‌رسد. خلیج فارس از طریق یک آبراهه به دریای عمان وصل می‌شود.

— به آبراهه‌ای که دو دریا را به هم وصل می‌کند، تنگه می‌گویند.

به نقشه توجه کنید و پاسخ دهید :

— تنگه‌ای که خلیج فارس را به دریای عمان مربوط می‌کند؟

— چند رود که به دریا‌های جنوب می‌ریزند؟

— جزیره‌های کشور ما در خلیج فارس و بزرگ‌ترین جزیره را نشان دهید و نام ببرید.

خلیج فارس و دریای عمان، کشور ما را به همسایگان جنوبی مربوط می‌کنند.
 - ایران از طریق خلیج فارس با کدام کشورها همسایه است؟
 - فعالیت ۲ را انجام دهید.

مطالعه برای انجام فعالیت

نقشه‌ی خلیج فارس در قرن هشتم هجری

نقشه‌ی خلیج فارس در دوره‌ی صفویه

نام خلیج فارس

خلیج فارس یکی از مهم‌ترین مناطق کره‌ی زمین است. از گذشته‌های بسیار دور مردمان این منطقه به تجارت و دریانوردی مشغول بوده‌اند. قوم پارس این دریا را دریای پارس نامیدند. در کتیبه‌ای که از داریوش، پادشاه هخامنشی به‌دست آمده از این محل به نام دریای پارس یاد شده است. بعدها بسیاری از دانشمندان و جغرافی‌دانان مسلمان چون ابوریحان بیرونی نیز در کتاب‌هایشان نام خلیج فارس و دریای پارس را آورده‌اند. روی نقشه‌های اروپاییان هم که از عصر اکتشافات جغرافیایی به‌جا مانده است، نام خلیج فارس مشاهده می‌شود.

فعالیت ۱

روز ۱۰ اردیبهشت در تقویم، روز ملی خلیج فارس نامیده شده است. علت چیست؟ پرس و جو کنید.

فعالیت ۲

کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲۱، ۲۲ و ۲۳ را انجام دهید.

فعالیت ۳ (اختیاری)

به طور گروهی و با راهنمایی معلم و با استفاده از چوب یا کاغذ، مقوا، گچ و مانند آنها، یک مدل خلیج فارس و دریای عمان بسازید. جزیره‌ها و بندرها را روی آن نشان دهید.

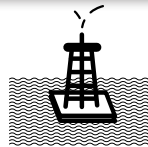

دریا، نعمت خداوندی

و او (خداوند) کسی است که دریا را برای شمارام کرد تا از آن، گوشت تازه بخورید و زیوری برای پوشیدن (مانند مروارید) از آن استخراج کنید و کشتی‌ها را می‌بینی که سینه‌ی دریا را می‌شکافند تا شما از فضل خدا بهره‌گیرید؛ شاید شکر نعمت‌های او را به‌جا آورید. (سوره نحل، آیه ۱۴)

فعالیت ۱

یک کره‌ی جغرافیایی یا نقشه‌ی جهان‌نما به کلاس بیاورید و به کمک معلم، مسیر کشتیرانی از خلیج فارس و تنگه‌ی هرمز تا اقیانوس‌ها را دنبال کنید. کشورهای مهم نفت‌خیز اطراف خلیج فارس را به یکدیگر نشان دهید.

دریا و منابع انرژی

یکی از مهم‌ترین دلایل اهمیت خلیج فارس، وجود منابع سرشار نفت و گاز است. مقدار این منابع در خلیج فارس آن‌قدر زیاد است که به این منطقه «انبار نفت جهان» می‌گویند. نفت و گاز از کف خلیج فارس در ناحیه‌ی کم‌عمق نزدیک به ساحل استخراج می‌شود. همه‌روزه نفتکش‌های عظیمی از خلیج فارس و تنگه‌ی هرمز عبور می‌کنند و نفت کشورهای نفت‌خیز را به سایر کشورهای جهان انتقال می‌دهند.

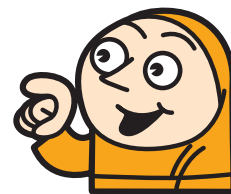
فعالیت ۲

چرا خلیج فارس از دیرباز مورد توجه کشورهای قدرتمند بوده است و آنها همواره در پی نفوذ به این منطقه هستند؟ در کلاس گفت‌وگو کنید.

دریای خزر نیز دارای منابع نفت و گاز است و کشورهای اطراف این دریا به کشف و استخراج نفت از آن مشغول‌اند.

دریا و منابع غذایی

در دریاهای ایران صدها نوع ماهی زندگی می کنند که هر یک ارزش غذایی و طعم خاصی دارند و بعضی هم زینتی هستند. شما تا به حال کدام نوع ماهی شمال یا جنوب را مصرف کرده اید؟ خانواده ی شما دوست دارند بیشتر از کدام نوع ماهی بخزند؟ شما دوست دارید کدام نوع ماهی جدول مقابل را امتحان کنید؟

میگو یکی از آرایان مهم دریاهای جنوب است. با نزدیک شدن به ماه مهر، ماهیگیران جنوب، خود را برای صید میگو آماده می کنند. دریای خزر بزرگ ترین منبع ماهیان خاویاری در جهان است. خاویار یا تخم ماهیان خاویاری دریای خزر به مروارید سیاه مشهور و از گران ترین غذاهای جهان است.

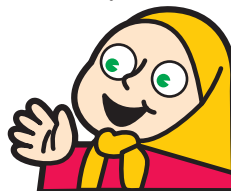
خاویار

ایران همه ساله، مقدار زیادی میگو و خاویار به کشورهای دیگر صادر می کند و از این راه درآمدی به دست می آورد.

صید ماهی در دریا قوانین و مقرراتی دارد؛ برای مثال صید ماهی در دریای خزر از اوایل بهار تا اوایل پاییز ممنوع است. آیا می دانید چرا؟

هر چند برای ماهیگیری در آب های اطراف سواحل از کشتی ها و لنج های کوچک استفاده می شود اما صیادان برای ماهیگیری در آب های عمیق به کشتی های مجهز نیاز دارند.

در این کشتی ها لوازم پیشرفته ی ماهیگیری و سردخانه وجود دارد. به نظر شما چرا کشتی ها و کامیون های حمل ماهی باید یخچال و سردخانه داشته باشند؟

بازار ماهی فروشان در شمال

خلیج فارس و دریای عمان

دریای خزر

سرخو

ماهی کولی

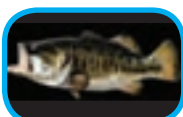
سنگسر

ماهی سفید

زبیده

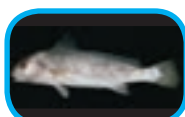
سوف

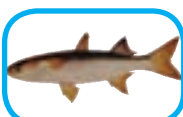
قباد

کپور

شوریده

کفال

زبیده

کیلکا

میگو

ماهیان خاویاری
(تاس ماهی،
اوزون برون،
دراکول، فیل ماهی)

ماهی شیر

بخشی از ماهی‌های صید شده به کارخانه‌های کنسروسازی منتقل می‌شوند.

دانش‌آموزان از یک کارخانه‌ی تولید کنسرو در بندرعباس دیدن، و با کارشناسان و کارگران گفت‌وگو کردند. یکی از کارشناسان توضیح داد: بچه‌ها، ماهی‌ها را پس از صید با کامیون‌های یخچال‌دار به اینجا حمل می‌کنند. در اینجا ماهی را به قطعات بزرگ برش می‌دهند و در دیگ‌های مخصوص می‌ریزند تا در مدت معینی بپزد. بعد دستگاه خودکار، تکه‌های پخته شده را درون قوطی می‌ریزد و نمک و روغن به آن اضافه می‌کند. هوای قوطی‌ها خارج می‌شود تا فاسد نشوند...

فعالیت ۳

یک کنسرو ماهی را به کلاس بیاورید و با راهنمایی معلم برچسب مشخصات (تاریخ مصرف، نوع ماهی، طریقه‌ی مصرف، محل تولید و ...) آن را بررسی کنید. چگونه می‌توانیم کنسرو ماهی فاسد شده را تشخیص بدهیم؟

بارگیری کشتی‌ها در خلیج فارس

دریا و بازرگانی

بخش عمده‌ای از صادرات و واردات کشور ما از طریق بندرها صورت می‌گیرد.

در شهرهای بندری، عده‌ای از مردم به بارگیری و باراندازی کالاهای کشتی‌ها مشغول‌اند. در این مناطق انبارهایی نیز برای نگهداری کالاها به‌وجود آمده است و برخی از مردم به شغل انبارداری مشغول‌اند.

کارگاه کشتی سازی در جنوب

با توجه به تنوع فعالیت‌ها در دریا، انواع کشتی‌های ماهیگیری، تفریحی، تجاری و نفتکش در کارخانه‌های کشتی‌سازی تولید می‌شود. کارخانه‌های کشتی‌سازی و لنج‌سازی در اطراف بندرعباس، بوشهر و چابهار در جنوب و نکا در سواحل دریای خزر نمونه‌ای از این مراکز هستند. در این نواحی، مراکزی نیز برای تعمیر کشتی‌ها به‌وجود آمده است. در نتیجه دریا شغل‌های گوناگونی را برای مردم به‌خصوص ساحل‌نشینان فراهم آورده است.

قایقرانی در چابهار

اوقات فراغت در کنار دریای خزر

دریا و گردشگری

همه ساله عده‌ی زیادی از مردم کشور ما برای تفریح و گذراندن تعطیلات تابستان به سواحل شمالی ایران سفر می‌کنند. سواحل زیبای جنوبی ایران و جزایر کیش، قشم، بندرعباس و چابهار نیز برای گردشگری در فصل زمستان مناسب هستند و مسافران از دریا، بناهای تاریخی و بازارهای این نواحی دیدن می‌کنند.

فعالیت ۴

همفکری کنید و ده شغل را فهرست کنید که با دریا سر و کار دارد. یکی از دو فعالیت زیر را انتخاب کنید و پاسخ دهید:

فعالیت ۵

الف - فرض کنید شما و دوستانتان برنده‌ی جایزه‌ی سفر دو روزه به دریا شده‌اید؛ اما محل دقیق آن را باید خودتان انتخاب کنید. با همفکری یکدیگر مکانی را روی نقشه انتخاب کنید و برای نظر خود دلیل بیاورید.

ب - به این دو تصویر، توجه و پرس و جو کنید هر یک از این سازمان‌ها چه وظیفه‌ای دارند و در چه زمینه‌ای فعالیت می‌کنند؟

سازمان بنادر و دریانوردی

سازمان شیلات جمهوری اسلامی ایران

▲ اعماق آب‌های خلیج فارس

▲ نفتکش و خروج نفت

از دریا حفاظت کنیم

خلیج فارس و دریای عمان از بزرگ‌ترین زیستگاه‌های موجودات دریایی هستند. ماهی‌های تزئینی، مرجان‌ها، صدف‌ها و لاک پشت‌های کمیاب و پستاندارانی چون دلفین‌ها و نهنگ‌ها در آنها زندگی می‌کنند. دریای خزر نیز محل زندگی انواع ماهیان و پرندگان مهاجر است. متأسفانه این موجودات در معرض خطر نابودی قرار گرفته‌اند و هر ساله تعداد آنها کاهش می‌یابد؛ چرا؟

فعالیت ۶

یکی از دو فعالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.
 الف - با راهنمایی معلم و به‌طور گروهی پوستری درباره‌ی حفاظت از دریا طراحی و رنگ‌آمیزی کنید و روی آن یک پیام هشدار بنویسید.
 ب - همفکری و فعالیت‌هایی را بیان کنید که به محیط زیست دریا آسیب می‌رساند. سپس بگویید اگر شما مسئول یک منطقه‌ی ساحلی بودید برای حفظ دریا - این نعمت خداوندی - چه کارهایی می‌کردید؟

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک کاغذ بنویسید
 درباره‌ی دریا چه سؤال‌های دیگری دارید؟

ایران و همسایگان

۱۵

فصل دهم

حوزه‌های موضوعی

فضا و مکان

فرهنگ و هویت

نظام اجتماعی

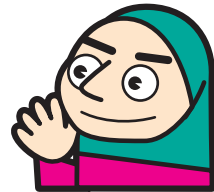

سال گذشته آموختید که کشور ما با کشورهای دیگر همسایه است. به نقشه توجه کنید. ما با ۱۵ کشور همسایه هستیم. برخی از این کشورها از طریق خشکی و برخی دیگر از طریق دریا با ما هم‌مرز هستند. آیا می‌دانید مرز چیست؟ مرز چگونه ایجاد می‌شود؟ راستی، ما چه روابطی با کشورهای همسایه داریم؟

موضوع این فصل ایران و همسایگان است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام دادن فعالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

همسایگان ما

مرز چیست؟

به این عکس‌ها توجه کنید. چه چیزی این مزرعه را از مزرعه‌ی مجاور جدا می‌کند؟
 بین این دو باغ چه چیزی وجود دارد؟
 چرا بین این دو مزرعه یا باغ چنین مانعی ایجاد کرده‌اند؟ خانه‌ای که شما در آن زندگی می‌کنید، بادیوار از خانه‌ی همسایه جدا شده است. این مکان به شما تعلق دارد و کسی نمی‌تواند بدون اجازه یا موافقت شما به خانه‌تان وارد شود.
 بین کشورها نیز مرز وجود دارد. مرز، خطّ مشخصی است که کشوری را از کشور دیگر جدا می‌کند.

تعیین مرز کشورها

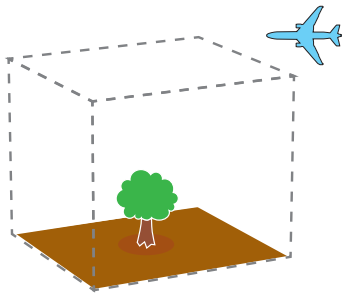
○ برای تعیین مرز، ابتدا کشورها بر سر خطوط مرزی به توافق می‌رسند و میان خود خطوطی را معین می‌کنند؛ سپس نقشه‌کش‌ها با دقت نقشه‌هایی از مرزها ترسیم می‌کنند.
 در مرحله‌ی بعد طبق آن نقشه، روی زمین در محل خطوط مرزی علامت‌گذاری می‌کنند.
 این علامت‌ها معمولاً میله‌ها یا تیرک‌هایی است که در زمین فرو می‌کنند.

در بعضی از مناطق مرزی، پاسگاه‌های مرزی مستقر می‌شوند. در این پاسگاه‌ها، افرادی مشغول دیده‌بانی و حفاظت از مرزها هستند تا عبور غیرقانونی از مرز صورت نگیرد. مرزبانان پرتلاش از این راه به کشور خدمت می‌کنند.

پاسگاه دیده‌بانی مرزی

خط مرزی تنها روی زمین نیست؛ بلکه فضای بالای مرز زمینی هم جزء آن است؛ یعنی در بالای مرزهای زمینی، یک دیوار فرضی وجود دارد.

خلبانان هنگام عبور از مرز هوایی یا آسمان هر کشور باید به آن کشور اطلاع بدهند و برای ورود از آنها اجازه بگیرند.

اکنون به نقشه توجه کنید. این نقشه مرزهای خشکی ایران را با کشورهای همسایه نشان می‌دهد.

ایران با کدام کشور، طولانی‌ترین مرز را دارد؟

کوتاه‌ترین مرز ایران با کدام کشور است؟

گاهی یک پدیده‌ی طبیعی مانند رودخانه، کوه، بیابان و دریاچه بین دو کشور قرار دارد و از همان پدیده‌ها برای تعیین مرز استفاده می‌کنند؛ مثلاً کوه‌های آرارات بخشی از مرز ایران و ترکیه را تشکیل می‌دهد.

به نقشه توجه کنید و چند رود مرزی ایران را نام ببرید. این رودها، ایران را از کدام کشورها جدا می‌کنند؟

فعالیت ۱

کاربرگ‌های شماره‌ی ۲۴ را در کلاس کامل کنید.

ما فقط به وسیله‌ی مرزهای خشکی از کشورهای همسایه جدا نمی‌شویم بلکه از طریق دریا نیز با بعضی کشورها همسایه هستیم. کدام کشورها از طریق دریا با ما همسایه هستند؟ نام ببرید.

نکته

- ❶ برای اینکه یک فرد از کشور خارج بشود به «گذرنامه» یا پاسپورت نیاز دارد؛ برای مثال وقتی یک فرد ایرانی می‌خواهد به کشور دیگر برود، باید از دولت ایران گذرنامه بگیرد. گذرنامه مانند شناسنامه‌ی خارجی فرد است و در آن مشخصات فرد و ایرانی بودن او ذکر شده است.
- ❷ برای مسافرت به کشور دیگر باید از سفارتخانه‌ی آن کشور اجازه گرفت. به این اجازه «روادید» یا ویزا می‌گویند. وقتی یک کشور به یک فرد ویزا می‌دهد به او اجازه یا پذیرش داده است تا به آنجا سفر کند.

روابط ما با همسایگان

ما با کشورهای همسایه‌ی خود روابط مختلفی داریم.

✳ بخشی از روابط ما روابط بازرگانی است؛ یعنی ما به این کشورها کالاهایی را صادر می‌کنیم و از آنها کالاهایی را می‌خریم.

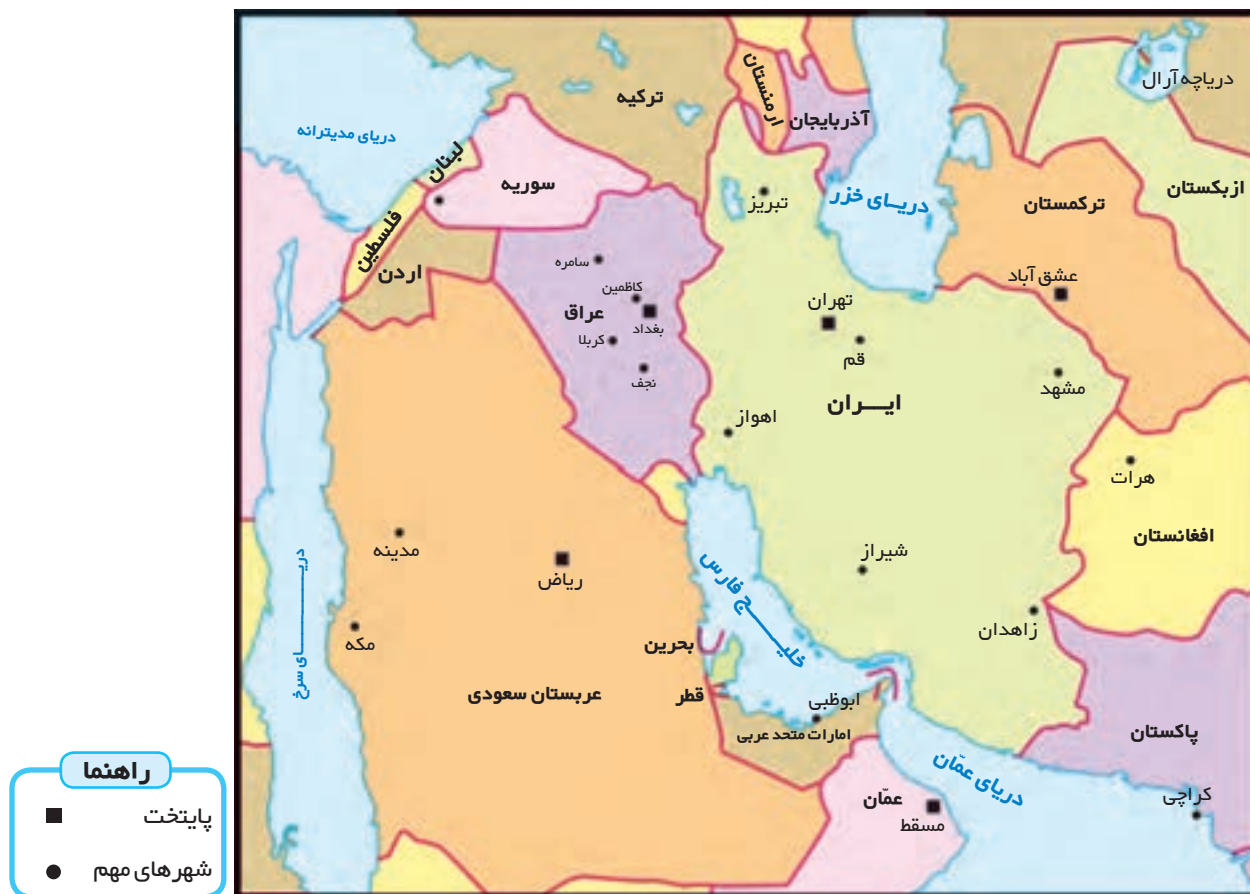
✳ ما همچنین با کشورهای همسایه روابط فرهنگی داریم. همه‌ساله عده‌ی زیادی از مردم کشور ما برای زیارت خانه‌ی کعبه و مرقد مطهر پیامبر گرامی اسلام (ص) به کشور عربستان سفر می‌کنند. همچنین زائران حرم حضرت علی بن ابیطالب (ع)، امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع) به کشور عراق سفر می‌کنند. عده‌ای از مسلمانان کشورهای همسایه‌ی ایران نیز برای زیارت مرقد امام هشتم امام رضا (ع) و حضرت معصومه (س) به ایران سفر می‌کنند.

✳ حرم مطهر حضرت امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع) در کربلا

✳ مدینه‌ی منوره، مرقد مطهر پیامبر اکرم (ص)

★ علاوه بر سفرهای زیارتی، عده‌ای از مردم کشورهای همسایه برای دیدن آثار و بناهای تاریخی و مناطق زیبای ایران به کشور ما سفر می‌کنند. مردم ایران هم به منظور بازدید آثار تاریخی و مناطق تفریحی به کشورهای همسایه سفر می‌کنند.

فعّالیت ۲

خانه‌ی کعبه؛ حرم مطهر پیامبر گرامی اسلام (ص)؛ حرم حضرت علی بن ابیطالب (ع)؛ امام حسین (ع) و حضرت ابو الفضل (ع) در کدام شهرهای کشور های همسایه قرار دارند؟ روی نقشه دور این شهرها خط بکشید.

شباهت‌های ما و همسایگان

بین ما و کشورهای همسایه شباهت‌هایی وجود دارد. به برخی از این شباهت‌ها دقت کنید.

دین : مردم همه‌ی کشورهای همسایه‌ی ایران به جز ارمنستان مسلمان هستند.

مردم کشور ارمنستان مسیحی هستند.

زبان : در کشوری مانند افغانستان زبان فارسی رایج است و مردم کشورهای افغانستان و پاکستان به زبان و ادبیات فارسی علاقه مندند.

برگزاری مراسم عید فطر در یکی از کشورهای همسایه

برگزاری جشن نوروز در یکی از کشورهای همسایه

جشن‌ها و اعیاد

نوروز یکی از کهن‌ترین جشن‌های به جا مانده از دوران ایران باستان است که در کشورهای همسایه نیز جشن گرفته می‌شود. در افغانستان سال رسمی با نوروز شروع می‌شود. در بعضی کشورهای دیگر نوروز به عنوان آغاز فصل بهار جشن گرفته می‌شود. هنگام نوروز در ایران سفره‌ی هفت‌سین می‌چینند.

در کابل و مرزهای شمال افغانستان و برخی شهرهای پاکستان چیدن سفره‌ی هفت میوه رواج دارد. در جمهوری آذربایجان، روی سفره‌های نوروزی آجیل می‌گذارند. در پاکستان نوروز را «عالم افروز» می‌نامند. در ترکمنستان اجرای مراسم ورزشی و بازی‌های مختلف و طبیعت‌گردی هنگام نوروز رایج است. برخی از مردم شمال کشور ترکیه نیز نوروز را جشن می‌گیرند.

از آنجا که مردم کشورهای همسایه‌ی ما مسلمان هستند، مراسم و اعیاد دینی مانند عید فطر و عید قربان در همه‌ی این کشورها با شکوه برگزار می‌شود و این روزها تعطیل هستند.

فعالیت ۳

آیا تاکنون به یکی از کشورهای همسایه سفر کرده‌اید؟ اگر پاسخ شما بلی است در کلاس تعریف کنید.

فعالیت ۴

اگر قرار باشد از یکی از کشورهای همسایه‌ی ایران دیدن کنید، کدام را انتخاب می‌کنید؟ دلایل شما برای سفر به آن کشور چیست؟

فعالیت ۵

فکر کنید چرا نوروز که یک جشن ایرانی است در کشورهای همسایه‌ی ما نیز وجود دارد؟

مطالعه‌ی موردی

همان طور که می‌دانید ایران با کشورهای مختلفی همسایه است. در این درس یک همسایه‌ی شرقی و یک همسایه‌ی غربی را برای مطالعه انتخاب کرده ایم. این مطالب را مطالعه کنید و به فعالیت‌ها پاسخ دهید.

مطالعه برای انجام فعالیت

(۱)

ترکیه

ترکیه در دوره‌های مختلف تاریخی، فراز و نشیب‌های زیادی داشته است. در گذشته‌های دور این سرزمین به تصرف امپراتوری هخامنشی درآمده بود. ترکیه سال‌ها تحت نفوذ امپراتوری روم شرقی بود. بعدها در دوره‌ی اسلامی مرکز امپراتوری عثمانی شد. به همین دلیل در این کشور آثار و بناهای تاریخی زیادی از هر دوره به جا مانده است. مسجد ایاصوفیه که امروزه به موزه تبدیل شده است و مسجد سلطان احمد در استانبول از بناهای باشکوه این کشور هستند.

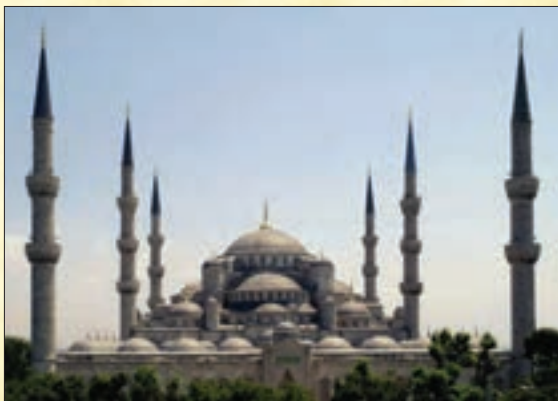
ترکیه از کشورهایی است که همه ساله، هم به دلیل مناطق طبیعی زیبا و سواحل آفتابی و هم بناهای تاریخی، گردشگران زیادی را از سراسر جهان جذب می‌کند. این کشور از راه گردشگری درآمد زیادی به دست می‌آورد.

موقعیت مکانی: قسمت بیشتر آن در جنوب غربی آسیا و قسمت کوچکی از آن در قاره‌ی اروپا است.
ناهمواری: بیشتر نواحی آن کوهستانی و در کناره‌های دریاها، پست و جلگه‌ای است.
آب و هوا: در سواحل، ملایم و مرطوب
مساحت: ۷۸۲ هزار کیلومتر مربع
جمعیت: ۷۳ میلیون نفر
۶۵ درصد شهرنشین
پایتخت: آنکارا
زبان رسمی: ترکی (استانبولی)
دین: اسلام
شهرهای مهم: استانبول، آنکارا، ازمیر، آدانا، بورسا
واحد پول: لیر

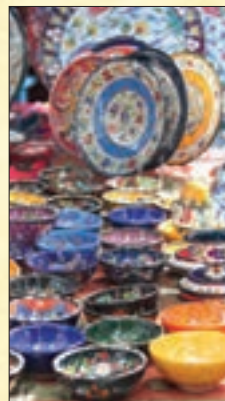

مسجد ایاصوفیه، استانبول

چهره‌ی نوجوانان ترکیه

مسجد سلطان احمد، استانبول

صنایع دستی

غذا: کباب ترکی

موقعیت مکانی: در آسیای میانه قرار دارد و محصور در خشکی است.
ناهمواری: بیشتر نواحی آن کوهستانی است.
آب و هوا: زمستان های سرد و تابستان های گرم (قاره ای)
مساحت: ۶۵۲ هزار کیلومتر مربع
جمعیت: حدود ۳۰ میلیون نفر
۲۱ درصد شهرنشین
پایتخت: کابل
زبان رسمی: فارسی دری و پشتو
دین: اسلام
شهرهای مهم: کابل، قندهار، مزار شریف، جلال آباد
واحد پول: افغانی

صنایع دستی

بنای مسجد آبی در مزار شریف

مناره ی جم

غذا: قابلی پلو

چهره ی کودکان افغانی

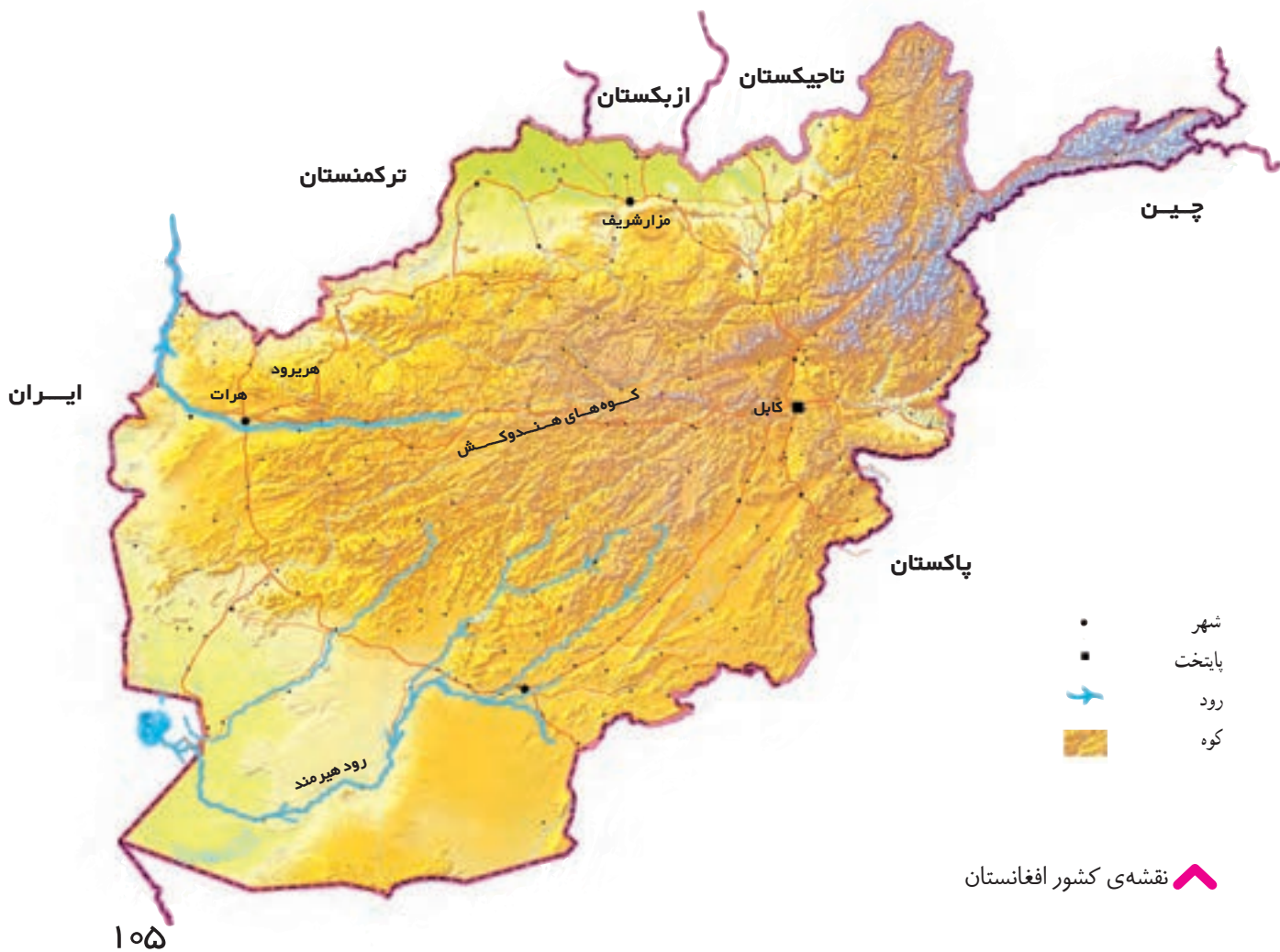
(۲)

افغانستان

افغانستان از دیرباز به دلیل قرار گرفتن در مسیر جاده ی ابریشم، محل پیوند فرهنگ های گوناگون بوده است. در این منطقه، شاعران و نویسندگان و دانشمندان بزرگی تحت تأثیر فرهنگ اسلامی نمایان شده اند.

در افغانستان بناهای تاریخی مهمی وجود دارد که از نظر معماری بسیار باشکوه هستند. مسجد آبی در مزار شریف، درّه ی بامیان و مناره ی جم از مکان های تاریخی و دیدنی معروف در این کشور هستند.

از سی سال پیش مردم افغانستان جنگ ها و مشکلات زیادی را تحمل کرده اند. ابتدا ارتش شوروی این کشور را اشغال کرد. مجاهدان افغانی، اشغالگران را از خاک خود بیرون کردند؛ اما حکومت طالبان روی کار آمد و خرابی های زیادی در این کشور به بار آورد. سپس این کشور به اشغال نظامی آمریکا درآمد. هم اکنون مردم افغانستان آرزو دارند و تلاش می کنند که مشکلات را از میان بردارند و کشورشان را بسازند.

فعالیت ۱

مقایسه کنید:

- ★ ترکیه به کدام کشورها و دریاها دسترسی دارد؟ افغانستان چطور؟
- به نظر شما کدام کشور، موقعیت مکانی بهتری دارد؟ چرا؟ دلیل بیاورید.
- ★ آب و هوای ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- ★ جمعیت ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- ★ ترکیه و افغانستان چه اشتراکاتی با هم دارند؟
- ★ از نظر فرهنگی (دین، زبان، بناهای تاریخی) ترکیه و افغانستان را با هم مقایسه کنید.
- ★ چرا با اینکه در افغانستان بناهای تاریخی و مکان‌های دیدنی وجود دارد در این کشور گردشگری رونقی ندارد؟
- ★ چرا عده‌ای از مردم کشور افغانستان به کشورهای دیگر از جمله ایران مهاجرت کرده‌اند؟ شما برای مردم افغانستان چه آرزویی دارید؟

فعالیت ۲

یکی از دو فعالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

- الف – فرض کنید دوستی در یکی از کشورهای همسایه دارید که می‌خواهد به ایران سفر کند و از شما خواسته است درباره‌ی ایران برایش توضیح دهید. نامه‌ای در کاربرگ‌های شماره‌ی ۲۵ به او بنویسید و کشور خود را معرفی کنید.
- ب – به‌طور گروهی با کمک معلم و استفاده از کتابخانه‌ی مدرسه یا سایر منابع درباره‌ی یکی از کشورهای همسایه، مطالبی جمع‌آوری و یک روزنامه‌دیواری درست کنید. در روزنامه‌ی خودتان نقشه و تصاویری از آن کشور به‌کار ببرید.

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
چه سؤال‌های دیگری درباره‌ی همسایگان ایران دارید؟

ایستادگی در برابر بیگانگان

▲ تابلوی نقاشی از جنگ ایران و روس در عهد فتحعلی شاه قاجار

این بار ماشین زمان، شما را حدود صد سال به عقب برده است. شما در ایران هستید. مردم را پریشان و اندوهگین می‌بینید. با آنها گفت‌وگو می‌کنید. از سفرهای شاه و شاهزادگان به اروپا، رفت و آمد بیگانگان در دربار و دخالت آنها در امور کشور مطالبی می‌شنوید و می‌فهمید که نظامیان روسیه، شمال ایران را اشغال کرده‌اند و انگلیس‌ها از جنوب هجوم آورده‌اند. گروهی از مردم فداکار در حال مبارزه و جنگ با آنها هستند. فقر و بدبختی همه‌جا را گرفته... از خود می‌پرسید چرا بیگانگان به این کشور هجوم آورده‌اند؟ آنها چه می‌خواهند؟ چرا مردم در چنین وضعیتی زندگی می‌کنند؟ چه کسانی به استعمارگران اجازه می‌دهند تا در کشور دخالت کنند؟

موضوع این فصل استعمار و ایستادگی در برابر بیگانگان است. امید است شما با آموختن مطالب این فصل و انجام دادن فعالیت‌های آن بتوانید پاسخ پرسش‌های خودتان را پیدا کنید.

فصل یازدهم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

مکان و فضا

فرهنگ و هویت

استعمار چیست؟

بچه‌ها
برای اینکه با این موضوع
آشنا شویم، بیایید قدری به
عقب برگردیم...

استعمار یعنی چه؟
استعمارگر کیست؟

تغییر و تحول در اروپا

در درس‌های گذشته خواندید در دوره‌ای که مسلمانان در عصر شکوفایی علم و فرهنگ زندگی می‌کردند، اروپاییان در عصر تاریکی به سر می‌بردند. به تدریج تغییر و تحولاتی در اروپا به وجود آمد و اروپاییان قدرتمند شدند. راستی چه عواملی موجب قدرتمندی آنها شد؟

۱- علوم و فنون از جهان اسلام به اروپا انتقال یافت.

ساختن شهرها در اروپا

حدود چهار قرن پیش، تجارت و داد و ستد میان اروپاییان و مسلمانان گسترش یافته بود. اروپاییان از طریق دریای مدیترانه و شمال آفریقا، محصولات نظیر شکر، قهوه، کاغذ، قطب‌نما، داروی گیاهی و ادویه را از مسلمانان خریداری می‌کردند. در این رفت و آمدها، علوم و فنون مسلمانان مورد توجه آنها قرار می‌گرفت. اروپاییان کتاب‌های پزشکی جهان اسلام و بسیاری کتاب‌های دیگر علوم اسلامی را به زبان خودشان ترجمه کردند و توانستند از این علوم استفاده کنند. به تدریج علوم و فنون مسلمانان به شیوه‌های مختلف به اروپا انتقال یافت.

۲- تجارت و بازرگانی در اروپا رونق یافت.

تجارت موجب شد ثروت اروپاییان بیشتر شود. شهر و شهرنشینی رشد کرد و شکل زندگی مردم را تغییر داد. به تدریج کارگاه‌های صنعتی افزایش یافت.

۳- اروپاییان در علم و هنر پیشرفت کردند.

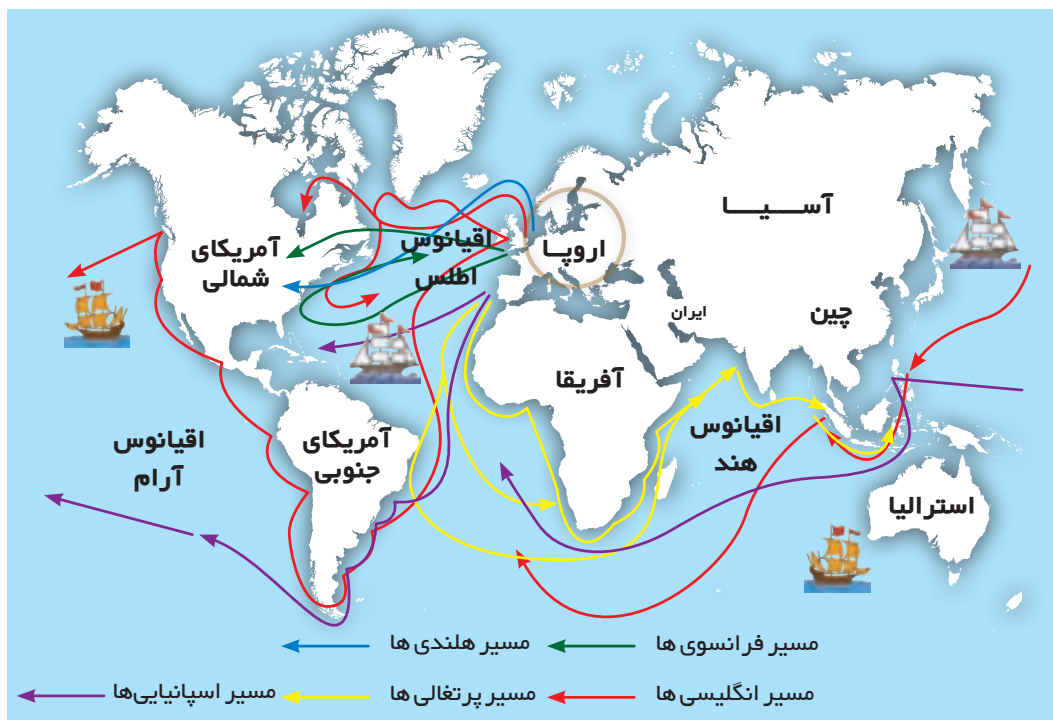
یک کارگاه چاپ در اروپا

اروپاییان در علوم و فنون پیشرفت‌هایی کردند. اختراع دستگاه چاپ به‌وسیله‌ی گوتنبرگ و تلسکوپ به‌وسیله‌ی گالیله، نمونه‌هایی از اختراعات آن دوره است.

از بین‌علمی که در آن دوره بسیار مورد علاقه‌ی اروپاییان قرار گرفت، جغرافیا و ستاره‌شناسی (نجوم) بود. این دو علم به شناخت سرزمین‌ها و راه‌های دریایی و تجارت کمک می‌کرد.

۴- اروپاییان با اکتشافات جغرافیایی، استعمارگری را آغاز کردند.

بشر امروز می‌داند که زمین کروی است. او همه‌ی قاره‌ها و سرزمین‌های کره‌ی زمین را می‌شناسد و می‌تواند به راحتی به همه‌جا سفر کند؛ اما چهارصد سال پیش چنین چیزی نبود. انسان‌ها از سایر مناطق کره‌ی زمین اطلاع اندکی داشتند. در آن زمان اروپاییان از نقشه‌هایی که جغرافی‌دانان مسلمان از جهان ترسیم کرده بودند، قطب‌نما و شیوه‌های کشتی‌سازی آنها استفاده کردند و توانستند کشتی‌های محکم‌تر و پرسرعت‌تری بسازند و در دریانوردی مهارت پیدا کنند. آنها به این فکر افتادند که سرزمین‌های جدیدی را کشف کنند. پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها پیشگام بودند. آنها توانستند طی سال‌ها با کشتی‌های متعدّد، قاره‌ی آفریقا را دور بزنند. به شرق آسیا بروند و بعد قاره‌ی آمریکا را نیز کشف کنند. وقتی دریانوردان، سرزمین‌های جدید را کشف می‌کردند، راه برای هجوم دولت‌های قدرتمند اروپایی به آن سرزمین‌ها باز می‌شد. آنها این سرزمین‌ها را میان خود تقسیم می‌کردند. ساکنان بومی آنها را می‌کشتند یا به‌صورت برده درمی‌آوردند و منابع و ثروت‌های آنها را غارت می‌کردند؛ بدین ترتیب استعمارگری آغاز شد.

نقشه‌ی مسیرهای اکتشافات جغرافیایی

کلمه‌ی استعمار به معنی آباد کردن است؛ اما اگر کشوری به بهانه‌ی آباد کردن در کشورهای دیگر دخالت و نفوذ کند تا منابع و ثروت آن کشور را غارت کند به آن کشور استعمارگر می‌گویند. به سرزمین‌هایی که استقلال سیاسی و اقتصادی نداشته باشند و تابع حکومت استعمارگر باشند، مستعمره می‌گویند.

فعالیت ۱

همفکری کنید و از روی نقشه مسیرهای دریایی را دنبال کنید و بگویید در هر مسیر، دریانوردان به کدام سرزمین‌ها یا قاره‌ها رسیده‌اند؟ کدام کشورها به دریانوردی و کشف سرزمین‌های جدید مشغول بودند؟

فعالیت ۲

به‌طور گروهی کار برگه‌ی شماره‌ی ۲۶ را در کلاس کامل کنید.

نفوذ استعمار در ایران

از آن زمان تاکنون استعمارگران در کشورهای دیگر از راه‌های مختلف نفوذ کرده‌اند: آنها گاهی به سرزمین‌های دیگر حمله‌ی نظامی، و آنها را اشغال کرده‌اند؛ سپس گفته‌اند که هدفشان آباد کردن این کشورها است درحالی که هدف اصلی آنها غارت منابع این کشورها است. گاهی نیز سعی کرده‌اند از کشورهای دیگر امتیازاتی بگیرند یا روابطی با آنها برقرار کنند که به نفع خودشان باشد؛ به عبارت دیگر در آن کشورها نفوذ کنند.

آیا استعمارگران
به کشور ما هم نفوذ
کردند؟

بچه‌ها،

تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، استعمارگران به شیوه‌های مختلف در کشور ما نفوذ کرده بودند. انقلاب اسلامی دست بیگانگان را از کشور کوتاه کرد. بیشتر نفوذ و دخالت بیگانگان در کشور ما در دوره‌ی حکومت‌های قاجاریه و پهلوی بوده است.

۴

مطالعه برای انجام فعالیت

نمونه‌هایی از امتیازات و دخالت‌های بیگانگان در کشور مادر دوره‌ی قاجاریه و پهلوی

- ★ طبق عهدنامه‌های گلستان و ترکمانچای، بخش‌هایی از شمال کشور ایران جدا و به روس‌ها داده شد؛ برای مثال، باکو، شیروان، نخجوان و قفقاز.
- ★ طبق قرارداد روترز حقّ احداث راه‌آهن و بهره‌برداری از معادن و منابع جنگل‌ها و قنات‌های ایران به مدت ۷۰ سال به انگلیسی‌ها داده شد.
- ★ طبق یک قرارداد، روسیه و انگلیس ایران را بین خود تقسیم کردند. مناطق شمال تا مرکز ایران تحت نفوذ روسیه و مناطق جنوبی تحت نفوذ انگلیس قرار گرفت.
- ★ انگلیسی‌ها رضاخان را به قدرت رساندند و او را شاه کردند تا دست‌نشانده‌ی آنها باشد و هر کاری به او بگویند، انجام دهد.
- ★ طبق قراردادهایی با دولت انگلیس، این کشور از نفت ایران بهره می‌برد و نفت متعلّق به خود ما نبود.
- ★ آمریکا، محمّدرضا شاه پهلوی را به قدرت رساند تا او برنامه‌هایی را که آمریکا می‌خواست در ایران اجرا کند.

فعالیت ۳

بحث گروهی: متن بالا را بخوانید و بگویید چرا ایران مورد توجّه کشورهای استعمارگر بود. کدام کشورها در امور ایران دخالت می‌کردند؟ این امتیازات و دخالت‌ها چه ضرر‌هایی به ایران وارد کرد؟ به نظر شما چرا شاهان قاجار و پهلوی به استعمارگران اجازه‌ی دخالت می‌دادند؟

مبارزه‌ی مردم ایران با استعمار

در درس گذشته بی‌پدید که کشور ایران مورد توجه استعمارگران بود. دولت‌های قدرتمند بر سر نفوذ در ایران با یکدیگر رقابت می‌کردند. اگرچه حکومت‌های نالایق در ایران به بیگانگان اجازه‌ی دخالت و نفوذ می‌دادند، مردم کشور ما همواره با استعمارگران مبارزه می‌کردند. از هر منطقه‌ی کشور ما انسان‌های بزرگ و فداکاری برخاستند و برای کوتاه کردن دست بیگانگان از کشور تلاش کردند و در این راه رنج زیادی را تحمل کردند؛ حتی از جان خود گذشتند.

تعداد این شخصیت‌های بزرگ، زیاد و شرح کارهایشان مفصل است. من چند نمونه برایت می‌گویم.

چه کسانی با استعمارگران مبارزه کردند؟

فعالیت ۱

شرح حال شخصیت‌های این درس را بخوانید. چه ویژگی‌های مشترکی در همه‌ی آنها وجود دارد؟ فهرست کنید. گفت‌وگو کنید.

از مطالعه‌ی این سرگذشت‌ها چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟ اگر در آن زمان به دنیا می‌آمدید، دوست داشتید در کنار کدام یک از این شخصیت‌ها قرار می‌گرفتید و چطور او را یاری می‌کردید؟

مطالعه برای انجام فعالیت

تندیس امیرکبیر

○ **امیرکبیر**، میرزا تقی‌خان فراهانی مشهور به امیرکبیر در روستایی در اراک به دنیا آمد. او صدراعظم یا نخست‌وزیر ناصرالدین شاه بود. امیرکبیر وقتی به این مقام رسید، آرزو داشت ایران را به کشوری مستقل و آباد تبدیل کند. در زمان او دولت‌های روس و انگلیس به شدت در امور کشور دخالت می‌کردند. امیرکبیر از دخالت شاهزادگان و درباریان در کشور جلوگیری نمود. او مدرسه‌ای تأسیس کرد تا افراد با علوم و فنون جدید آشنا شوند؛ روزنامه منتشر کرد و چندین کارخانه نیز تأسیس کرد. او از دخالت نمایندگان خارجی در امور داخلی ایران جلوگیری می‌کرد و می‌گفت: «نه به انگلیس امتیاز می‌دهیم و نه به روسیه». بیگانگان که فهمیده بودند با مردی روبه‌رو شده‌اند که نمی‌گذارد به اهدافشان برسند با بعضی از درباریان همدست شدند و آن قدر علیه او تزد شاه بدگویی کردند که شاه او را از صدراعظمی برکنار کرد و سپس با دستور ناجوانمردانه‌ی شاه، او را در فین کاشان به شهادت رساندند.

● **میرزا کوچک خان جنگلی**: یونس معروف به میرزا کوچک در رشت دیده به جهان گشود. او چندی در مدارس علمیه به تحصیل علوم دینی مشغول شد. در اواخر دوره قاجار بخش‌هایی از کشور را توسط نظامیان روسیه و انگلیس اشغال شده بود. بیگانگان به مردم ستم می‌کردند و حکومت نیز ناتوان بود. در این شرایط میرزا کوچک خان که مردی مؤمن، شجاع و حامی مظلومان بود در گیلان قیام کرد و بسیاری از مردم به او پیوستند. بیروان میرزا هم با مأموران حکومتی و هم با قوای روسی و انگلیسی جنگیدند؛ اما سرانجام بسیاری از آنها دستگیر شدند و میرزا کوچک خان به همراه دوستش در برف و سرمای کوهستان گرفتار شد و به شهادت رسید.

▲ آرامگاه میرزا کوچک خان ▲ میرزا کوچک خان جنگلی در رشت

● **رئیس علی دلواری**: رئیس علی دلواری در اطراف شهر بوشهر چشم به جهان گشود. رئیس علی مردی شجاع بود و ایمانی قوی داشت. او در تیراندازی و سوارکاری ماهر بود. با شروع جنگ جهانی اول، انگلیسی‌ها جنوب ایران به ویژه بوشهر را اشغال کرده، و پرچم خودشان را در آنجا افراشته بودند. او درباره اشغال نظامی ایران به چند تن از روحانیون بوشهر نامه نوشت و آنها نیز در جواب گفتند که جنگیدن با اشغالگران واجب است. رئیس علی و هوادارانش که به آنها دلبران تنگستان می‌گفتند، قهرمانان با انگلیسی‌ها جنگیدند اما در یکی از این نبردها، رئیس علی تیر خورد و به شهادت رسید.

▲ مجسمه‌ی رئیس علی دلواری ▲ رئیس علی در بوشهر

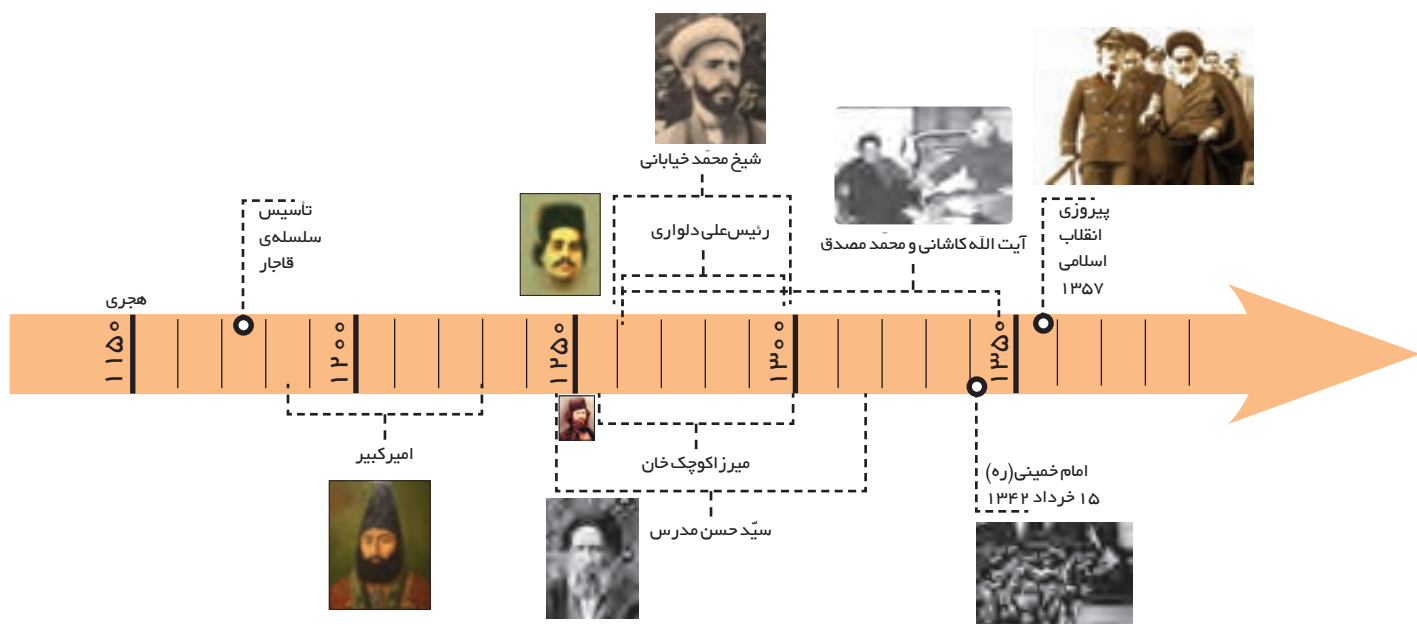
● **دکتر محمد مصدق و آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی**: از آغاز کشف و استخراج نفت در ایران، دولت انگلستان که از محصول نفت ایران درآمد زیادی کسب می‌کرد با بستن قراردادهایی منابع نفتی ما را غارت می‌کرد. دکتر محمد مصدق که در زمان حکومت پهلوی نماینده‌ی مجلس بود، شجاعانه در مقابل استعمار انگلیس ایستاد و برای ملی کردن نفت به مبارزه برخاست. در همان زمان آیت‌الله کاشانی نیز که از علمای مبارز و مخالف شدید استعمارگران بود از نهضت ملی شدن نفت ایران حمایت کرد و در این کار نقش بسیار مهمی داشت. سرانجام در اسفندماه سال ۱۳۲۹ شمسی مجلس شورای ملی قانون ملی شدن نفت را تصویب کرد تا دست بیگانگان را از نفت ایران کوتاه کند.

▲ دکتر مصدق و آیت‌الله کاشانی

محمد رضا شاه پهلوی با توطئه‌ی آمریکا و انگلیس، دکتر مصدق را به روستای احمدآباد تبعید، و او تا آخر عمر مانند یک زندانی زندگی کرد.

آیا کوچه، خیابان یا میدانی را می‌شناسید که به نام این شخصیت‌ها نام‌گذاری شده باشد؟

فعالیت ۱

به نظر شما چرا امیرکبیر چند کارخانه تأسیس کرد؟

فعالیت ۲

کاربرگهی شماره ی ۲۷ را در کلاس تکمیل کنید.

فعالیت ۳

یکی از سه فعالیت زیر را انتخاب کنید و انجام دهید.

الف - پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) دست بیگانگان را از کشور ما کوتاه کرد. پرس وجو کنید و یک جمله از امام (ره) درباره ی قدرت های استعمارگر پیدا کنید و به کلاس بیاورید.
ب - به طور گروهی درباره ی یکی از قهرمانان مبارزه با استعمار (غیر از آنهایی که در این درس خواندید) تحقیق کنید و شرح حال مختصری از کارهای او را بنویسید. شما می توانید با راهنمایی معلم از کتاب های مناسبی که برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است یا دانشنامه ی شبکه ی رشد (daneshnameh.roshd.ir) استفاده کنید.

ج - پرس وجو کنید آیا در شهر یا مکان های نزدیک به محل زندگی شما، کوچه یا خیابان یا میدانی را می شناسید که به نام شخصیت های این درس نام گذاری شده باشد.

فعالیت ۴

به تقویم مراجعه، و روز ملی شدن صنعت نفت را در آن پیدا کنید. چرا این روز تعطیل رسمی است؟

آزادی خرمشهر

در سال ۱۳۵۹ آن وقت که شما هنوز به دنیا نیامده بودید، کشور عزیز ما ایران مورد هجوم رژیم بعثی عراق قرار گرفت و جنگی رخ داد که پدران و مادران و بزرگ‌ترهای شما آن را به خوبی به یاد دارند. شما در کتاب‌ها و فیلم‌ها مطالبی درباره‌ی این جنگ خوانده یا دیده‌اید. شاید تاکنون در باره‌ی معنی و مفهوم کلماتی چون **جنگ تحمیلی و دفاع مقدس** فکر کرده‌اید و پرسش‌هایی برای شما پیش آمده باشد. دفاع مقدس از جنبه‌های مختلف برای مردم کشور ما اهمیت دارد. چرا این جنگ به وقوع پیوست و دشمن به ایران حمله کرد؟ مردم کشور ما چگونه با متجاوزان جنگیدند و از میهن دفاع کردند؟ چرا روز سوم خرداد، سالروز آزادی خرمشهر را گرامی می‌داریم؟ و....

موضوع این فصل آزادی خرمشهر و دفاع مقدس است. امید است شما با آموختن مطالب و انجام دادن فعالیت‌ها پاسخ پرسش‌های خود را پیدا کنید.

۱۲

فصل دوازدهم

حوزه‌های موضوعی

زمان، تداوم و تغییر

فضا و مکان

فرهنگ و هویت

نظام اجتماعی

خرمشهر در چنگال دشمن

روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ در حالی که مردم به زندگی خود مشغول بودند و دانش آموزان و خانواده‌هایشان برای شروع سال تحصیلی آماده می‌شدند، ناگهان صداها می‌پیدید همه را وحشت زده کرد. هواپیماهای عراقی در آسمان خرمشهر و تعدادی دیگر از شهرهای ایران ظاهر شدند و بمب‌های خود را بر سر مردم فرو ریختند.

به نقشه توجه کنید. همان‌طور که می‌بینید، پس از حمله‌ی هواپیماهای عراقی به بعضی از شهرهای کشور، هجوم زمینی ارتش این کشور نیز به سرزمین جمهوری اسلامی آغاز شد. این حملات سرآغاز جنگ تحمیلی و هشت سال دفاع مقدس مردم ایران در مقابل دشمنان بود.

فعالیت ۱

با توجه به نقشه‌ی بالا چند شهر را که مورد هجوم زمینی ارتش عراق قرار گرفتند، نام ببرید.

فعالیت ۲

با کمک معلّم و با استفاده از یک نقشه‌ی استان‌های کشور، استان‌های هم‌مرز عراق را پیدا کنید و بنویسید.

علت‌های حمله‌ی نظامی عراق به ایران

در سال‌های گذشته آموختید که انقلاب اسلامی ایران در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی (ره) به پیروزی رسید. امام خمینی طی سال‌ها مردم را به مبارزه علیه حکومت استبدادی پهلوی دعوت و هدایت کردند. امام (ره) همچنین شخصیتی ضد استعماری بودند. ایشان همواره به جلوگیری از نفوذ بیگانگان در این کشور و استقلال ایران تأکید می‌کردند و می‌گفتند مردم باید خودشان سرنوشت کشور را به دست بگیرند.

○ پس از انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی به وجود آمد و مردم ایران سرنوشت خود را به دست گرفتند و کشورهای استعمارگر متوجه شدند که منافع آنها در ایران قطع شده است.

○ با تشکیل جمهوری اسلامی، ایران یاور مظلومان در جهان شد و از مبارزه‌ی مردم فلسطین حمایت کرد و همین موضوع برای دشمنان خوشایند نبود.

○ در اوایل پیروزی انقلاب، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تازه شکل گرفته بود و ارتش و سپاه در حال مجهز شدن و نیرو گرفتن بودند و هنوز آمادگی کافی برای دفاع نداشتند. در همین زمان، صدام، حاکم ستمگر عراق از اوضاع سوء استفاده، و حمله‌ی نظامی را به ایران آغاز کرد.

اشغال خرمشهر

خرمشهر یکی از شهرهای زیبای جنوب غربی ایران و جزء بندرهای مهم بازرگانی در منطقه‌ی خلیج فارس به شمار می‌آید. این بندر در محل برخورد رود کارون و اروندرود قرار دارد. نزدیک‌ترین شهر به خرمشهر، آبادان است. ارتش عراق در هفته‌ی اول جنگ، بعضی از شهرهای مرزی ایران را اشغال کرد و در همه‌ی شهرها با مقاومت سرسختانه‌ی مردم روبه‌رو شد.

وقتی جنگ آغاز شد، امام خمینی (ره) فرمودند:

من از ملت بزرگ ایران خواهانم که در هر مسئله‌ای که پیش می‌آید قوی باشند، قدرتمند باشند، متکی به خدای تبارک و تعالی باشند و از هیچ چیز باک نداشته باشند. ما از آن قدرت‌های بزرگ نترسیدیم. این (صدام) که قدرتی ندارد، عراق که چیزی نیست.

عکس خرمشهر بعد از حمله‌ی نظامی

عکس خرمشهر قبل از حمله‌ی نظامی

یکی از رؤیاهای صدام و فرماندهان عراقی این بود که خوزستان را به تصرف خود دریاورند و مالک خرمشهر و اروندرود بشوند. مقاومت مردم قهرمان خرمشهر در مقابل هجوم ناگهانی دشمن به درازا کشید و آنها ۳۴ روز در حالی که سلاح و مهمات کمی برای دفاع داشتند در مقابل ارتش مجهز به توپ و تانک عراقی‌ها جنگیدند.

صحنه‌هایی از دفاع رزمندگان

نماز مدافعان خرمشهر در حومه‌ی دارخوین

مطالعه برای انجام فعالیت

زندگینامه‌ی شهید محمد جهان‌آرا

شهید محمد جهان‌آرا در سال ۱۳۳۳ در خرمشهر به دنیا آمد. قبل از انقلاب او تحت تأثیر مبارزات امام با گروهی از دوستانش به فعالیت سیاسی علیه حکومت پهلوی پرداخت. حکومت شاه، او و دوستانش را دستگیر و به زندان محکوم کرد.

پس از گرفتن دیپلم در کنکور شرکت کرد و وارد دانشگاه شد. وی پس از پیروزی انقلاب، فرماندهی سپاه خرمشهر را به عهده گرفت و همزمان جهاد سازندگی را در خرمشهر ایجاد کرد.

با شروع جنگ، او دوش به دوش مردم خرمشهر علیه دشمن جنگید. بعد از اشغال خرمشهر، جنگ وارد مرحله‌ی تازه‌ای شد. رزمندگان اسلام در اولین گام، محاصره‌ی آبادان را شکستند. این پیروزی مهمی بود. جهان‌آرا و تعدادی از فرماندهان برای گزارش این خبر به امام خمینی و انجام یک مأموریت راهی تهران شدند اما هواپیمای آنها در بین راه سقوط کرد و جهان‌آرا و همراهانش به شهادت رسیدند.

در آن زمان، محمد جهان‌آرا فرماندهی سپاه پاسداران خرمشهر بود. او و دیگر یارانش شجاعانه در کنار مردم با نیروهای متجاوز جنگیدند. خاطره‌ی فداکاری‌های آنها هرگز از یاد مردم ایران نخواهد رفت.

سرانجام، پس از این همه مقاومت، دشمن با سربازان بیشتر و سلاح فراوان به پیشروی ادامه داد و خرمشهر سقوط کرد و به دست ارتش صدام افتاد. دشمن شهر را غارت کرد و مردم زیادی را به شهادت رساند. به همین دلیل این شهر را خونین شهر نامیدند. پس از سقوط خرمشهر، ارتش صدام به قصد تصرف آبادان، این شهر را محاصره کرد.

پس از اشغال خرمشهر، صدام با موشک، توپ و هواپیما به شهرهای دیگر ایران حمله کرد. اما در بسیاری از شهرها مردم مقاومت و از شهر دفاع کردند. یکی از مقاوم‌ترین شهرهای ایران در هشت سال دفاع مقدس، شهر دزفول بود. شهر دزفول بیشترین حملات هوایی را تحمل کرد. مردم دزفول آن‌چنان مقاومت و دلیری از خود نشان دادند که این شهر به عنوان نمونه‌ی مقاومت و پایداری ایران عزیز انتخاب شد.

فعالیت ۳

خرّمشهر در کدام استان قرار دارد؟ روی نقشه، موقعیت آن را نشان دهید.

فعالیت ۴

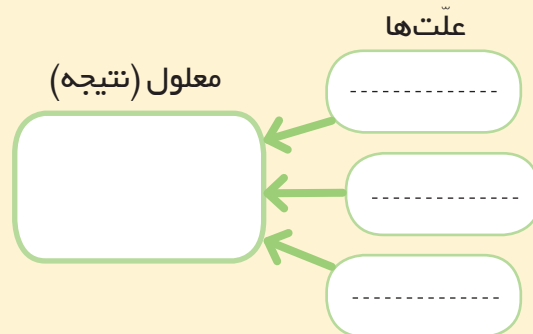
پیام امام خمینی (ره) را در آغاز جنگ تحمیلی بخوانید و بگویید معنی و مفهوم این پیام چه بود؟

فعالیت ۵

شعر معروف «مَدّ نبودی» را که به شهید جهان آرا اشاره می‌کند در کلاس پخش کنید و به‌طور دسته‌جمعی بخوانید.

فعالیت ۶

ابتدا روی یک برگه نمودار علّت و معلول را رسم کنید؛ سپس علّت‌های جنگ تحمیلی را به‌طور خلاصه روی آن بنویسید.

فعالیت ۷

در یک تقویم، روز چهارم خرداد را پیدا کنید و بگویید چرا این روز به‌عنوان روز مقاومت و پایداری انتخاب شده است؟

خرمشهر در دامن میهن

آزادسازی خرمشهر

تصویر عملیات بیت المقدس

مسجد جامع — پس از آزادسازی خرمشهر

در جبهه‌ها، رزمندگان اسلام (ارتش، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج) به دعا و راز و نیاز با خدا مشغول بودند و سخت می‌جنگیدند. آنها آماده‌ی هرگونه فداکاری بودند. در سخت‌ترین شرایط به هم کمک می‌کردند و با یکدیگر مهربان بودند و به هم روحیه و امیدواری می‌دادند.

صدام پس از اشغال خرمشهر ده‌ها تانک و ابزار جنگی و چندین لشکر را در مناطق اطراف شهر مستقر کرده بود و می‌خواست شهرهای دیگر خوزستان را تصرف کند و به حملات خود به شهرهای دیگر هم ادامه می‌داد.

در این زمان ارتش و سپاه با پشتیبانی مردم تقویت شدند. نیروهای مردمی که به آنها بسیج می‌گفتند به یاری ارتش و سپاه آمدند. فرماندهان، نقشه‌ای را برای آزادسازی خرمشهر طراحی کردند.

سرانجام رزمندگان اسلام با همکاری خلبانان شجاع نیروی هوایی ارتش در عملیات بیت المقدس توانستند نیروی دشمن را در هم بشکنند. در آخرین مرحله، ارتش صدام با تلفات زیاد و شکست بزرگی روبه‌رو شد. رزمندگان ایرانی درحالی که از شوق گریه می‌کردند، بر خاک خرمشهر قدم گذاشتند و خود را به مسجد جامع رساندند؛ بدین ترتیب خرمشهر در سوم خردادماه ۱۳۶۱ از چنگال دشمن آزاد شد.

مردم ایران در جریان عملیات بیت المقدس منتظر شنیدن اخبار جنگ بودند. ساعت ۴ بعد از ظهر گوینده‌ی رادیو اعلام کرد:
توجه فرمایید، شنوندگان عزیز! توجه فرمایید، خرمشهر، شهر خون آزاد شد! الله اکبر. الله اکبر.
مردم سراسر ایران با شنیدن این خبر به خیابان‌ها آمدند و به شادمانی پرداختند. خیابان‌ها پر از جمعیتی بود که اشک شوق بر چشم داشتند.

**امام خمینی (ره) پس از آزادی
خرمشهر به دست رزمندگان
اسلام، فرمودند:
خرمشهر را خدا آزاد کرد.**

فعالیت ۱

برای بزرگداشت و شادی روح همهی شهدای دفاع مقدس در کلاس فاتحه بخوانید.

فعالیت ۲

به‌طور گروهی یکی از تحقیق‌های زیر را انتخاب کنید و انجام دهید:

الف – درباره‌ی زندگی یکی از شهدای جنگ تحمیلی شهر، روستا یا محله‌ی خود تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس بیاورید.

ب – درباره‌ی شهید بهنام محمدی که هنگام هجوم نیروهای عراقی به خرمشهر با آنها جنگید، تحقیق کنید. شما می‌توانید با کمک معلم از مجموعه کتاب‌هایی که در این باره برای کودکان و نوجوانان نوشته شده است یا پایگاه اینترنتی شبکه‌ی رشد، دانشنامه‌ی رشد استفاده کنید.

➤ دانش‌آموز شهید بهنام محمدی

هشت سال دفاع مقدّس

پس از آزادی
خرمشهر چه شد؟

پس از آزادی خرمشهر حکومت صدام سعی کرد با گرفتن کمک‌های مالی و اسلحه از کشورهای قدرتمند قوای خود را تقویت کند و همچنان به هجوم خود ادامه بدهد. رزمندگان شجاع میهن مادر عملیات‌های متعدّد، بخش‌های دیگری از مناطق اشغال شده‌ی کشورمان را از دشمن بازپس گرفتند و آن‌گاه در سال ۱۳۶۷ ایران آمادگی خود را برای پذیرش قطعنامه‌ی صلح اعلام کرد و جنگ هشت ساله به پایان رسید. در هشت سال دفاع مقدّس مردم ایران اجازه ندادند حتی یک وجب از خاک میهن در اشغال تجاوزگران باقی بماند.

در مقابل هجوم دشمن به کشور ما، همه‌ی ملت ایران از اقوام و گروه‌های مختلف، زن و مرد و پیر و جوان ایستادگی و از میهن دفاع کردند. آن عده از مردم هم که نمی‌توانستند در جبهه‌های جنگ شرکت کنند باروش‌های دیگر به رزمندگان کمک می‌کردند.

برای بازپس گرفتن مناطق اشغال شده‌ی ایران هزاران نفر از مردم شجاع کشور ما شهید شدند و خانواده‌ها مشکلات زیادی را تحمّل کردند تا استقلال میهن اسلامی حفظ شود.

کمک‌های مردمی در پشت جبهه‌ها

فعالیت ۳

چرا امام خمینی پس از فتح خرمشهر به دست رزمندگان اسلام فرمودند: «خرمشهر را خدا آزاد کرد».

فعالیت ۴

اگر شما در زمان جنگ تحمیلی به دنیا آمده بودید و با حمله‌ی دشمن به خاک ایران روبه‌رو می‌شدید، چه کارهایی می‌کردید؟

فعالیت ۵

کاربرگ‌های شماره‌ی ۲۸ (خط زمان دفاع مقدّس) را کامل کنید.

فعالیت ۶

از عکس‌های (۱) و (۲) صفحه‌ی قبل چه می‌فهمید؟

اکنون که این فصل را به پایان رساندید، روی یک برگ کاغذ بنویسید
درباره‌ی دفاع مقدّس چه سؤال‌های دیگری دارید؟